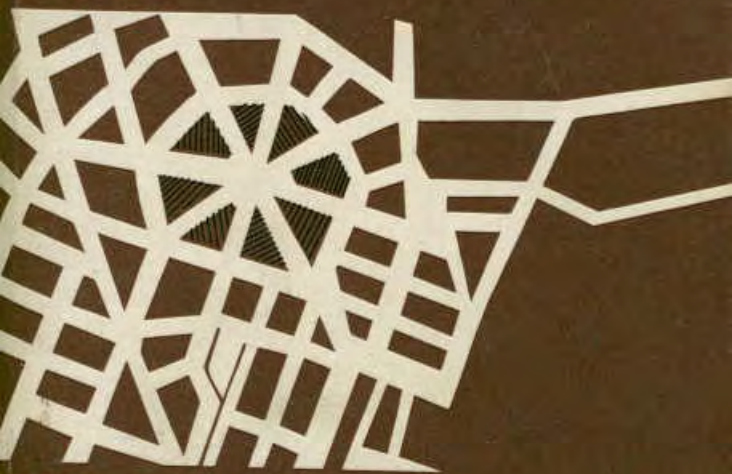

Czesław Piskorski

SZCZECIN

okolice

PRZEWODNIK

PORT I TURYSTYKA

CZESŁAW PISKORSKI

SZCZECIN

i okolice

Przewodnik

Wydanie III poprawione i uzupełnione

158 stron, 6 tras, 200 obiektów, 7 wycieczek w okolice, 50 miejscowości i jednostek fizjograficznych, 8 planów, 1 mapa okolic, 2 rzuty obiektów, 11 rysunków

Załącznik — wielobarwny plan centrum miasta ze spisem ulic

SPORT I TURYSTYKA • WARSZAWA

Rozdział „Szczecin w dziejach ziem polskich”
napisał prof. dr hab. BOGDAN DOPIERAŁA

Projekt okładki
MARIA ŁUSZCZYŃSKA

Rysunki
KAROL KRZATAŁA

Opracowanie kartograficzne
STANISŁAW POSTEK

Redaktor
ANNA WITAK

Redaktor techniczny
BARBARA KLIMASZEWSKA

Korektor
ALICJA SIKORSKA

© Copyright by Wydawnictwo „Sport i Turystyka”
Warszawa 1974

ISBN 83-217-2471-X

Wydawnictwo „Sport i Turystyka”
Warszawa

Wydanie III. Nakład 19 750+250 egz.

Ark. wyd. 8,20. Ark. druk. 6,67.

Oddano do składu w marcu 1983.

Druk ukończono w marcu 1984 M-25

Dwa tysiące czterysta siedemdziesiąta pierwsza
publikacja Wydawnictwa SIT

SPIS TREŚCI

Spis map, planów, rzutów i rysunków	6
Wiadomości ogólne	7
Ważniejsze daty z dziejów miasta	12
Szczecin w dziejach ziem polskich	25
Program zwiedzania	40
Trasy zwiedzania miasta	42
1. Stare Miasto	42
2. Zamek i okolice	54
3. Podzamcze	65
4. Wały Chrobrego	72
5. Port	77
6. Śródmieście	86
Obiekty poza trasami zwiedzania	93
Wycieczki w okolice	104
I. Samochodem dookoła Szczecina	104
II. Szczecin — Police — Trzebież (Zalew Szczeciński) — Brzózki — Warnołę- ka — Nowe Warpno (granica NRD)	104
III. Szczecin — Kliniska — Goleniów — Stepnica — Wolin — Kamień Po- morski	106
IV. Szczecin — Kobyłanka — Morzy- czyn — Stargard Szczeciński	106
V. Szczecin — Kołbacz — Stare Czar- nowo — Pyrzyce	107
VI. Szczecin — Przeclaw — Kołbasko- wo — Radziszewo — Daleszewo — Gryfino	107
VII. Szczecin — Swinoujście — Między- zdroje	108
Opisy miejscowości	109
Informator	142
Ważniejsza literatura	153
Skorowidz rzeczowo-topograficzny	154

SPIS MAPEK, PLANÓW, RZUTÓW I RYSUNKÓW

Szczecin w granicach administracyjnych	8—9
Objaśnienie znaków użytych na planach	11
Skorowidz planów tras	41
Trasa 1. Stare Miasto	43
Brama Portowa	44
Plac Orła Białego z Pałacem pod Globusem i fontanną	49
Katedra św. Jakuba Apostoła	51
Trasa 2. Zamek i okolice	54
Kościół św. Piotra i Pawła	56
Zamek książąt Pomorza Zachodniego	59
Zamek, rzut przyziemia	61
Trasa 3. Podzamcze	66
Ratusz Staromiejski, elewacja południowa i wschodnia	68
Kamienica Loitzów, plan sytuacyjny	70
Baszta Panieńska Siedmiu Płaszczy	71
Trasa 4. Wały Chrobrego	73
Wały Chrobrego z gmachem Urzędu Woje- wódzkiego	75
Trasa 5. Port	80—81
Trasa 6. Śródmieście	87
Pomnik Braterstwa Broni na Cmentarzu Głównym	94
Okolice Szczecina	105
Kamień Pomorski — organy w katedrze	113
Ratusz w Stargardzie Szczecińskim	125
Załącznik: plan centrum Szczecina	

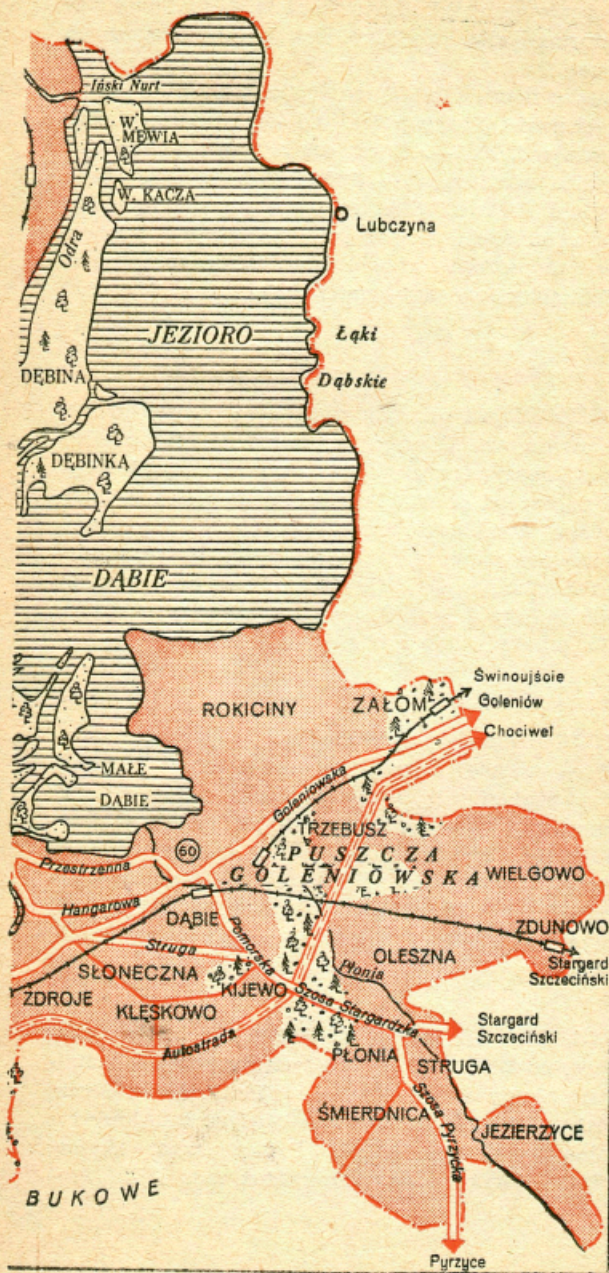
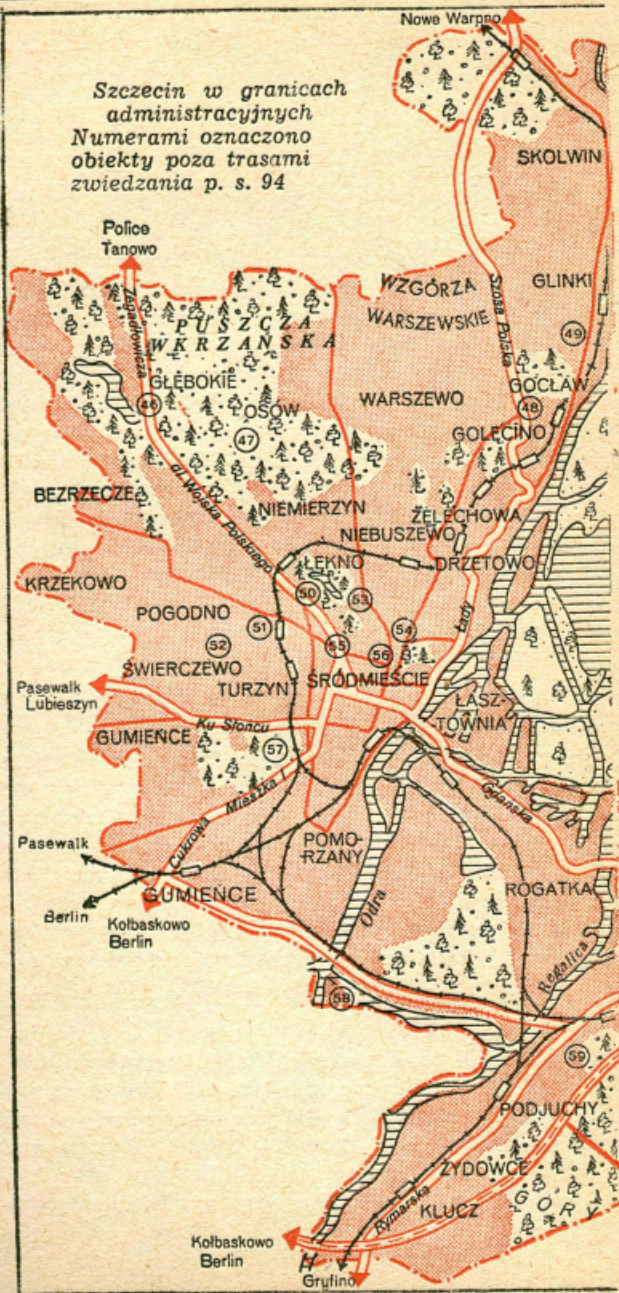
WIADOMOŚCI OGÓLNE

SZCZECIN, historyczna stolica Pomorza Zachodniego, jest centrum administracyjnym ziemi szczecińskiej, siedzibą władz wojewódzkich i miejskich, a także miastem wydzielonym. Miasto portowe, ważny ośrodek przemysłowy, naukowy i kulturalny. Siódme co do liczby mieszkańców miasto polskie. Szczecin liczy 390 tys. osób, w tym około połowę stanowią urodzeni szczecinianie. Miasto zajmuje obszar 300 km² (czwarte w Polsce pod względem powierzchni); posiada ok. 1200 ulic o długości 750 km. Około 1/4 powierzchni Szczecina zajmują wody, 1/4 rolnictwo, prawie 1/4 to tereny zabudowane, a reszta przestrzeni to lasy i parki (19%) i komunikacja (8%).

SZCZECIN leży nad Odrą, jej wsch. ramieniem Regalicą oraz jeziorem Dąbie, w odległości 65 km od Bałtyku; jest otoczony od pn. Wzgórzami Warszawskimi, od pd. wsch. Górami Bukowymi, a od pd. Walem Bezleśnym. Centrum współczesnego miasta, a zarazem jego zespół historyczny, leży na lewym wysokim brzegu Odry. Port szczeciński zajmuje obszar o pow. 17,6 km², poprzecinany licznymi kanałami naturalnymi i sztucznymi.

SZCZECIN to poważny ośrodek gospodarki morskiej, pracuje tu ok. 200 tys. osób. Jeden z największych portów na Bałtyku, odwiedzany rocznie przez 5—6 tys. statków 35 bander. Rocznie port przeładowuje miliony (15—25) ton towarów. Eksport: węgiel, zboże, maszyny, produkty chemiczne.

Szczecin w granicach administracyjnych
Numerami oznaczono
obiekty poza trasami
zwiedzania p. s. 94

ne, spożywcze itd. Import: ruda, złom, surowce chemiczne do produkcji nawozów sztucznych i inne.

Posiada stocznie budujące statki towarowe i promy morskie. Stocznia im. Adolfa Warskiego zbudowała w l. 1945—1983 ok. 400 statków.

Siedziba armatorów — Polskiej Żeglugi Morskiej, „Żegluga Polskiej” S.A., Przedsiębiorstwa Połowów Dalekomorskich „Gryf”, przedsiębiorstwa przewozów i zaopatrzenia rybołówstwa „Transocean” oraz przedsiębiorstwa „Chłodnicze Przewozy Morskie” S.A.

SZCZECIN jest ważnym ośrodkiem przemysłu stoczniewego, metalowego, chemicznego, elektronicznego, spożywczego, drzewnego i odzieżowego. Na północ od miasta leży olbrzymi stale rozbudowywany kombinat chemiczny „Police”, produkujący nawozy sztuczne i inne produkty. Na przedmieściu Szczecina znajduje się jedyna na wybrzeżu polskim huta żelaza. Przemysł spożywczy obejmuje m.in. przetwórstwo rybne.

SZCZECIN to węzeł komunikacji lądowej i wodnej — rzecznej i morskiej oraz centrum pasażerskiej żeglugi turystycznej. Statki „białej floty” i wodoroloty łączą Szczecin z kąpieliskami w Świnoujściu i Międzyzdrojach oraz miejscowościami wypoczynkowymi w NRD takimi jak: Sassnitz (Sońnica na Rugii), Stralsund (Strzałów) i Schwedt (Świecie). Miasto posiada też połączenie lotnicze.

SZCZECIN jest dużym ośrodkiem szkolnictwa wyższego, posiada 6 szkół wyższych, w których kształci się 14 tys. studentów. Są to: Politechnika Szczecińska, Pomorska Akademia Medyczna, Akademia Rolnicza, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Wyższa Szkoła Morska i Akademia Muzyczna (filia Poz-

na). W mieście działa wiele instytutów i towarzystw naukowych oraz stacja archeologiczna PAN.

SZCZECIN posiada 2 teatry dramatyczne: „Polski” i „Współczesny”, Teatr Muzyczny i Teatr Lalek „Pleciuga”. Życie muzyczne miasta skupia się wokół Szczecińskiej Filharmonii.

Objaśnienie znaków użytych na planach

	hotele		pomniki
	restauracje		stacje benzynowe
	kawiarnie		parkingi
	muzea		toalety publiczne
	teatry		początek trasy
	kina		kierunek zwiedzania

WAŻNIEJSZE DATY Z DZIEJÓW MIASTA

- VII—VI w. p.n.e.** Prasłowiańska ludność kultury łużyckiej buduje gród obronny (w miejscu gdzie obecnie jest zamek).
- 160** Wg „Geografii” Ptolemeusza u ujścia Odry mieszkają ludzie, których autor nazywa „Sidini” (Szczecinianie?).
- IX w.** Na Wzgórzu Zamkowym zostaje zbudowany przez plemię Szczecinian duży gród otoczony wałem drewniano-ziemnym szerokości ok. 12 m i fosą. Istnieje przy nim osada oraz przystań rybacka.
- X w.** Szczecin jest osiedlem rzemieślniczo-handlowym typu miejskiego.
- 966 (ok.)** Ibrahim ibn Jakub, kupiec żydowski z arabskiej Hiszpanii, podczas podróży po środkowej Europie opisuje państwo Mieszka I i wymienia osiedle „Sasin” (Sadzin) czyli Szczecin.
- 967—72** Mieszko I włącza do Polski ziemie położone u ujścia Odry do Bałtyku, wraz ze Szczecinem.
- 990 (ok.)** W dokumencie „Dagome iudex”, sporządzonym przez kancelarię Mieszka I dla papieża Jana XV, wymieniono w granicach Polski miasto „Shinesghe”, identyfikowane przez większość historyków polskich jako Szczecin.
- X—XII w.** Okres rozwoju gospodarczego miasta i przekształcenia go w republikę kupiecką rządzoną przez możnych.
- XII w. (pocz.)** Miasto staje się czołowym ośrodkiem politycznym i gospodarczym przy uj-

WAŻNIEJSZE DATY Z DZIEJÓW

- XII w.** ściu Odry; posiada silne fortyfikacje. Jest tu świątynia kultu Trzygłowa. Geograf arabski al-Idrisi wymienia Szczecin wśród głównych polskich ośrodków rzemieślniczych.
- 1121** W bitwie koło Strugi (wsch. przedmieście Szczecina) Bolesław Krzywousty rozбивa wojska pomorskie i zajmuje Szczecin i Dąbie. Miasto uznaje władzę lennika Polski księcia Wacława z dynastii Gryfitów.
- 1124** Misja Bolesława Krzywoustego prowadzona przez biskupa Ottona chrzci Szczecinian i buduje 2 kościoły. Miasto liczy wówczas „900 ojców” (5—9 tys. mieszk.).
- 1147** Niemcy z inicjatywy Albrechta Niedźwiedzia, władcy Marchii Północnej, usiłują podstępem zająć Szczecin organizując „wyprawę krzyżową” pod mury miasta; polski biskup Wojciech wyjaśnia krzyżowcom, iż miasto jest chrześcijańskie.
- 1173** Duńczycy bezskutecznie oblegają Szczecin.
- 1185** Po latach walk z Duńczykami książę Bogusław I kapituluje. Szczecin razem z Pomorzem Zachodnim do 1227 dostaje się pod wpływ dyński. Jest to okres wyludnienia i upadku gospodarczego.
- 1237—43** Książę Barnim I nadaje Szczecinowi magdeburskie prawo miejskie. Dawnego kasztelana zastępuje wójt i ławnicy; miasto staje się znacznym ośrodkiem gospodarczym.
- XIII—XIV w.** Z Zachodu napływają osadnicy, m.in. Niemcy i Flamandowie. Maleje znaczenie ludności słowiańskiej. Rządzi potężny patrycjat. Miasto uzyskuje prawo składu; nawiązane zostają kontakty ze Związkiem Miast Hanzeatyc-

- kich. Rozwija się handel zbożem i śle-
dziami (własne kolonie handlowe w
Danii, przy łowiskach śledzi w Dra-
ger i Falsterbo).
- 1299 Ukończenie budowy Długiego Mostu na
Odrze i grobli przez Międzyodrze, co
ułatwiło kupcom kontakty handlowe
z obszarami po wschodniej stronie rze-
ki.
- XIV w. Szczecin, w celu umocnienia swojej
pozycji gospodarczej, prowadzi walki
z Gardzcem i Gryfinem, a następnie
ze Stargardem o monopol w eksporcie
zboża. Ważne miejsce zajmuje rów-
nież handel solą.
- XIV w.
(pol.) Książę Barnim III zwany Wielkim, la-
miać prawa mieszczan, buduje zamek
na miejscu dawnego słowiańskiego
grodu. Miasto liczy ok. 6 tys. mieszk-
kańców.
- 1390 Król Władysław Jagiełło, na skutek
konfliktów z Krzyżakami, usiłuje prze-
sunąć drogi eksportu Polski z ujścia
Wisły do ujścia Odry, co mogło mieć
duże znaczenie gospodarcze, m.in. dla
Szczecina. Kupcy polscy są zwolnieni
od ceł i prawa składu, pomorscy mo-
gą wędrować przez Polskę na Ruś.
- XV—
XVI w. Miastem rządzi patrycjuszowska rada
miejaska, przeciwko której występują
coraz częściej cechy reprezentujące po-
spółstwo (1416, 1418, 1428). Narastają
antagonizmy klasowe. Miasto liczy ok.
10 tys. mieszkańców.
- Szczecin pośredniczy w handlu między
Europą Zachodnią a swoim zapleczem,
jednak przecięcie połączeń Warta-Odra
przez zabory brandenburskie i wzrost
znaczenia Frankfurtu nad Odrą, który
posiadał prawo składu, utrudniają kon-
takty handlowe z Wielkopolską i Ślą-
skiem.

- 1464 Wygasa linia książąt szczecińskich
i wologoskich.
- 1474 Władzę obejmuje Bogusław X (z linii
książąt słupskich), który w 1478 jedno-
czy Pomorze Zachodnie. Szczecin po-
maga mu w walce z Brandenburgią.
Książę ogranicza władzę miasta, roz-
budowuje zamek, przeprowadza liczne
reformy, których celem jest wzmocnie-
nie jego pozycji.
- 1491 Odbyna się w Szczecinie ślub Bogusła-
wa X z córką Kazimierza Jagielloń-
czyka Anną.
- Szczecin jest stolicą zjednoczonego Po-
morza Zachodniego, ośrodkiem handlu
(zboże, produkty leśne) i produkcji
rzemieślniczej.
- 1524—34 Okres walk i konfliktów religijnych.
Na Pomorzu Zachodnim zwycięża na-
uka Marcina Lutra, a z nią wpływy
niemieckie, co oddala tę ziemię od ka-
tolickiej Polski.
- 1543 Książę Barnim IX zakłada w Szczeci-
nie Pedagogium Książęce, szkołę o
wyższych aspiracjach (obok czynnej
już szkoły miejskiej), co ma wielki
wpływ na rozwój oświaty i nauki. Pe-
dagogium zostaje zlikwidowane w 1666,
w czasach szwedzkich.
- 1570 W Szczecinie zawarto pokój duńsko-
szwedzki i 3-letni rozejm polsko-mo-
skiewski, kończący wojnę 7-letnią
(1563—70) o Inflanty (tzw. Kongres
Szczeciński). Podczas układów Polskę
reprezentują: Marcin Kromer (biskup
warmiński, kronikarz), Dymitr Suli-
kowski (arcybiskup lwowski) i Stefan
Loitz (dyplomata).
- XVI w. Narastają konflikty społeczne, co do-
prowadza do zaburzeń i wystąpień
plebsu przeciwko patrycjatowi (1556,
1590, 1597, 1616).

- XVI/
XVII w. Okres rozkwitu nauki i kultury (druki, szkoły itp.). Równocześnie Szczecin od-
czuwa coraz bardziej konkurencję por-
tów bałtyckich, m.in. Gdańska. Zaha-
mowanie rozwoju handlu ze względu
na trudności żeglugi na Odrze, powo-
dowane przez Frankfurt. Pomimo po-
mocy Polski (umowa w Trzebiezowie
z elektorem brandenburskim o zwol-
nieniu szlachty od ceł na Warcie i
Odrze w 1618) trudności tych nie uda-
je się usunąć. Miasto liczy 18 tys.
mieszkańców.
- 1606—18 Książę Filip II zakłada na zamku ga-
lerię obrazów, popiera prace artysty-
czne i naukowe; Lubinus opracowuje
mapę Pomorza Zachodniego.
- 1618—48 Wojna 30-letnia pomiędzy katolicką
Austrią i protestanckimi książętami
Rzeszy wspieranymi przez Francję i
Szwecję. Władcy Szczecina usiłują za-
chować neutralność.
- 1630 Pod murami miasta pojawiają się woj-
ska króla szwedzkiego, Gustawa II
Adolfa, który wymógł na księciu Bo-
gusławie XIV zawarcie przymierza.
Szwedzi zajmują Szczecin na ok. 70
lat i rozbudowują twierdzę, czyniąc
z niej punkt wypadowy przeciwko Pol-
sce.
- 1636 W Szczecinie ukazuje się pierwsza ga-
zeta.
- 1637 Umiera bezpotomnie ostatni słowiań-
ski władca Pomorza Zachodniego Bogu-
sław XIV. Nominalną władzę sprawu-
je Rada Regencyjna, faktyczną szwe-
dzki gubernator.
- 1646 (29—31 I) Szczecin wita dążącą do Pol-
ski królową Marię Ludwikę żonę Wła-
dysława IV; przyjął ją na zamku
szwedzki gubernator i rada miejska.

- 1648 Traktat westfalski w Osnabrueck przy-
znaje Szczecin wraz z pasmem Pomo-
rza Zachodniego na lewym brzegu
Odry Szwedom. Część przedodrzeńską
otrzymała Brandenburgia.
- 1655—60 Twierdze w Szczecinie i w Dąbiu są
w okresie „potopu szwedzkiego” pun-
ktami wypadowymi przeciwko Polsce.
W 1657 w pogoni za Szwedami pod
mury miasta podchodzi konnica het-
mana Stefana Czarnieckiego.
- 1659 Oblężenie Szczecina przez wojska ce-
sarskie (Austria) i brandenburskie.
Mieszczanie pomagają Szwedom; na
wezwanie do poddania odpowiedzieli
brandenburskiemu dowódcy, że „...będą
walczyli do ostatniej kropli krwi, a
jego panu mogą ofiarować tylko wy-
strzały z dział i strzelb oraz ostre klin-
gi swoich mieczów...”. W nagrodę Ka-
rol X Gustaw nadał miastu (wręczony
po jego śmierci w 1666 przez królową
wdowę Jadwigę Eleonorę) nowy herb,
na którym była ukoronowana głowa
gryfa otoczona wieńcem laurowym
trzymanym przez 2 szwedzkie lwy.
Szwedzi budują wokół miasta nowo-
czesne fortyfikacje. Stan gospodarczy
miasta jest ciężki; upada odcięty od
zaplecza szczeciński handel.
- 1677—79 Szczecin zajmują na 2 lata Branden-
burczycy.
- 1683 Z okazji zwycięstwa wojsk chrześci-
jańskich pod Wiedniem biją w Szcze-
cinie dzwony wszystkich kościołów.
Mieszczanie fundują tablicę pamiątko-
wą ku czci Jana III Sobieskiego, któ-
rą umieszczono w kościele NMP (obec-
nie jest w Muzeum m. Szczecina).
- 1700—21 W czasie wojny północnej Stanisław
Leszczyński, wybrany królem polskim
za poparciem Szwedów, przebywa

- dwukrotnie w Szczecinie w 1705 i w l. 1710—11. W 1713, po oblężeniu przez Rosjan i Sasów, miasto zajmują Prusy. W 1720 siostra króla szwedzkiego Karola XII Ulryka Eleonora zrzuca się Szczecina na rzecz Prus za sumę 2 mln talarów.
- 1721 Ludność miasta przyjmuje wrogo nowych władców, którzy karami skłaniają mieszkańców do złożenia hołdu. Szczecin liczy 10 tys. mieszkańców. Szczecin staje się siedzibą pruskiej prowincji, co przyczynia się do ożywienia gospodarczego miasta. Prusacy rozpoczynają budowę nowych fortyfikacji.
- 1729 Osiedla się grupa francuskich hugenotów (ok. 700 osób), ma ona duży wpływ na życie kulturalne i gospodarcze miasta.
- 1740 Rodzi się księżniczka Zofia Augusta Anhalt Zerst, późniejsza carowa Rosji Katarzyna II; mając 16 lat opuszcza Szczecin, by poślubić Piotra III. Miasto liczy 12 tys. mieszkańców. Rozwój handlu morskiego. W 1752 zniesiono prawo składu dla Szczecina, co zapoczątkowuje wolną żeglugę na Odrze. Po I rozbiorze (1772) Szczecin odzyskuje swoje naturalne zaplecze gospodarcze, co powoduje napływ towarów z ziem polskich.
- XVIII w.
(2 poł.) W mieście powstają pierwsze manufaktury (rafineria cukru, przetwórstwo tytoniowe) oraz stocznia na Grabowie. Rozwija się życie kulturalne (teatr, muzyka); ukazują się czasopisma, tworzone są zbiory muzealne i biblioteczne.
- XVIII/
XIX w. Miasto liczy 18 tys. mieszkańców. Urbanizują się podmiejskie wsie, m.in. Grabowo, Drzetowo, Zelechowa.

- 1806—13 30 X 1806 pruska załoga licząca 5 tys. żołnierzy kapitułuje bez walki przed wojskiem francuskim. Miasto zajmują huzarzy pod dowództwem gen. Lasalle. W Szczecinie przebywa również dowódca wojsk polskich gen. Henryk Dąbrowski. W 1809 na najwyższym wzniesieniu Krzekowa (58 m), przy obecnym pl. PCK, z okazji 40 rocznicy urodzin Napoleona usypano kopiec ozdobiony żeliwną kolumną. Szczecin pozostaje 6 lat pod okupacją francuską. Jest to ciężki okres dla miasta — liczne przemarsze i koncentracje wojsk. 27 II 1813 pod fortyfikacje Szczecina i Dąbia — za wycofującymi się ze wschodu Francuzami — nadciągają wojska rosyjskie i pruskie. 6 XII 1813 jednostki francuskie, wśród szpaleru wojsk pruskich prezentujących broń, opuszczają Szczecin.
- 1816 Po okresie ekonomicznego wyczerpania spowodowanego wojną rozpoczyna się nowa fala rozwoju. Miasto liczy 21 tys. mieszkańców.
- 1821 Ulega likwidacji dawny model gospodarczy miasta — zniesiono średniowieczne korporacje kupieckie.
- 1829 Uruchomienie żeglugi parowej na Odrze. Zbudowanie linii kolejowych do Berlina (1843) i Poznania (1848).
- 1832/33 W twierdzy szczecińskiej przebywa internowany gen. Dezydery Chłapowski (po powstaniu listopadowym). Siedzi tu ok. 2 lat; w tym czasie pisze podręcznik „O rolnictwie”.
- XIX w.
(2 poł.) Miasto portowo-handlowe przeobraża się w ośrodek portowo-przemysłowy. Eksportuje się głównie płody rolne z Wielkopolski. Rozwijają się przemysły: stoczniowy, hutniczy, cementowy, ceramiczny, maszynowy, papierniczy, che-

- 1870 Zniesienie krępujących miasto fortyfikacji. Szczecin liczy 76 tys. mieszkańców. Rozpoczyna się okres kapitalistycznej rozbudowy, połączony z powolnym lecz stałym napływem ludności polskiej z pobliskiej Wielkopolski i Pomorza Gdańskiego. Powstają nowoczesne rozwiązania urbanistyczne, urządzenia komunalne, nowe dzielnice. Wzrasta import zbóż i surowców dla celów przetwórczych.
- 1900 Szczecin liczy 200 tys. mieszkańców.
- 1914—18 I wojna światowa. Miasto przeżywa kryzys. Spadają obroty portowe.
- 1919 Utworzona przez robotników „Czerwona Armia” rozbija załogę krążownika „Strassburg”. Dochodzi do krwawych walk stłumionych przez niemiecką reakcję.
- 1920—39 Znaczna część mieszkających w Szczecinie Polaków udaje się do Polski, reszta powołuje organizacje kulturalne i szkoły polskie (przy współpracy konsulatu polskiego). Port szczeciński traci znaczenie, spadają znacznie jego obroty. Spowodowane jest to utratą naturalnego zaplecza gospodarczego odciętego granicą po odzyskaniu niepodległości przez Polskę oraz budową portu w Gdyni.
- 1939—45 W chwili wybuchu II wojny światowej Szczecin liczy 268 tys. mieszkańców. Gestapo zlikwidowało polskie życie kulturalne, aktywistów wywieziono do obozów koncentracyjnych. W mieście (łącznie z Policami) było ok. 100 obozów pracy przymusowej. Przebywało w nich wielu Polaków, którzy pracowali prawie we wszystkich czyn-

- nych fabrykach i w porcie. Bombardowania miasta i portu rozpoczęły się w 1943. Podczas 55 nalotów dywanowych — w których brały udział również polskie jednostki z Anglii — port i śródmieście legły w gruzach. W końcu marca 1945 wojska radzieckie pod dowództwem gen. Pawła Batowa zajęły wsch. dzielnice Szczecina, a następnie została przełamana „Linia Nibelungów” niemiecki pas fortyfikacyjny po zach. stronie Odry.
- 1945 26 IV miasto zostało wyzwolone po ciężkich walkach o Międzyodrze. 28 IV przybyły władze polskie, 30 IV o godz. 18.15 na gmachu Urzędu Wojewódzkiego na Wałach Chrobrego zawisła polska flaga.
- Miasto było zniszczone w 65%, przemysł w 90%, port w 70—85%.
- I etap odbudowy obejmował uporządkowanie i zagospodarowanie istniejących obiektów. Dziesiątkami tysięcy napływali osadnicy. Zaczęły ukazywać się gazety i czasopisma, otwarto szkoły i teatr, uruchomiono radiostację.
- 1946 Rozpoczyna pracę port przyjmując transporty repatriantów i eksportując ładunki węgla. Trwa repatriacja Niemców. Otwarto Akademię Handlową, pierwszą w mieście szkołę wyższą (od 1950 nosi nazwę Wyższej Szkoły Ekonomicznej, a w 1955 zostaje włączona do Politechniki Szczecińskiej).
- 1947 Otwarto Szkołę Inżynierską (od 1955 Politechnika Szczecińska). Uruchomiono szkolnictwo morskie (szkoły pomaturalne).
- 1948 Na wsch. krańcu Międzyodrza wybudowano port przeładunków masowych (węgiel, ruda, surowce chemiczne) łącznie z kolejową stacją rozrządową.

Była to w tym czasie jedna z największych inwestycji portowych w Europie.

Trwa rozbudowa stoczni, odbudowa wypalonych domów. Uruchomiono liczne fabryki, między innymi Zakłady Włókien Sztucznych w Żydowcach.

W mieście odbywają się liczne ogólnopolskie zjazdy naukowe i społeczne.

Otwarto Pomorską Akademię Lekarską (obecnie Pomorska Akademia Medyczna).

1951 W stoczni położono stępkę pod budowę pierwszego statku pełnomorskiego (wodowany w 1952). Powołano przedsiębiorstwo „Polska Żegluga Morska”.
1953 Rusza papiernia w Skolwinie.

1954 Otwarto Wyższą Szkołę Rolniczą (obecnie Akademia Rolnicza).

1955 Rozpoczęto w rejonie pl. Lotników budowę Szczecińskiej Dzielnicy Mieszkańowej.

1956 Powstaje Szczecińskie Towarzystwo Naukowe.

1957 Rozpoczęto odbudowę Starego Miasta zachowując historyczny układ ulic.

1959 Ukończono odbudowę skrzydła kaplicznego (pn.) zamku książąt Pomorza Zachodniego.

Stocznia Szczecińska buduje coraz to większe i liczniejsze statki na potrzeby kraju i na eksport. Przeładunki portu osiągają ponad 7 mln ton rocznie. Przez port są wysyłane tranzytem towary czeskie, węgierskie, z NRD i inne.

Z ulic i placów miasta przy odgruzowaniu i likwidacji zniszczeń wojennych usunięto w l. 1958—60 ok. 3,5 mln m³ gruzu.

1960 Miasto liczy 270 tys. mieszkańców.

1961 Powołano do życia regionalny Insty-

tut Zachodnio-Pomorski, którego organem jest „Przegląd Zachodnio-Pomorski”.

1967 Powstaje Państwowa Szkoła Morska (od 1968 Wyższa Szkoła Morska).

1968 Powstaje Wyższa Szkoła Nauczycielska (jako filia Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), przekształcona w 1973 na samodzielną Wyższą Szkołę Pedagogiczną.

1960—70 Szczecin staje się wielkim ośrodkiem polskiej gospodarki morskiej, wysokością przeładunków wysuwa się na czołowe miejsce wśród portów Bałtyku. Flota szczecińskiego armatora PZM liczy około 120 statków. Rozwija się przedsiębiorstwo połowów i usług rybackich „Gryf”. Czołowe miejsce w życiu miasta zajmują stocznie. Na obu brzegach Odry powstają nowe dzielnice mieszkaniowe. Miasto jest wielkim ośrodkiem nauki, kultury i sztuki.

1970 Szczecin liczy 337 tys. mieszkańców.

1972 Wystąpienia robotnicze, które zapoczątkowały przemiany gospodarcze kraju. Uroczyste sprowadzenie prochów szczecińskiego nauczyciela Maksymiliana Goliśa, zamordowanego przez Niemców w 1943 i złożenie ich na cmentarzu Głównym (Centralnym) w Kwaterze Zasłużonych.

Restauracja biskupstwa szczecińskokamieńskiego z siedzibą w Szczecinie. Odbudowa gotyckiej katedry p.w. św. Jakuba Apostoła (1972—75).

1973 Włączenie do Szczecina gromady Śmierdnica i powiększenie obszaru miasta do 300 km² (czwarte pod względem powierzchni w Polsce).

1974 Ukończono odbudowę gotycko-barokowego ratusza staromiejskiego i umie-

- szczono w nim Muzeum Dziejów Szczecina.
- 1976 Przeładunki portu szczecińskiego osiągały blisko 25 mln ton towarów.
- 1979 Miasto zostaje odznaczone — z okazji 35-lecia PRL — Orderem Sztandaru Pracy I klasy.
- 1980 Powołanie Akademii Muzycznej (filia Poznania). Protest robotniczy; podpisanie umowy społecznej.
- 1983 Miasto liczy ok. 390 tys. mieszkańców, a aglomeracja szczecińska — łącznie ze Stargardem Szczecińskim i Świnoujściem — ponad 500 tys. mieszkańców.
- Powołano przedsiębiorstwa armatorskie „Żegluga Polska S.A.” oraz „Chłodnicze Przewozy Morskie S.A.”
- W latach 1945—83 oddano do użytku mieszkańców ok. 200 tys. izb mieszkalnych, w tym ok. 100 tys. z nowego budownictwa. Powstają liczne nowe osiedla mieszkalne: po zach. stronie Odry między innymi osiedle „Przyjaźń” i osiedle „Książąt Pomorskich” (gdzie w budowie jest nowoczesny w formie kościół), a na wsch. od Odry osiedla w Zdrojach, Podjuchach, Dąbiu oraz osiedle „Słoneczne” k. Kłeskowa.

Prof. dr hab. Bogdan Dopierała

SZCZECIN W DZIEJACH ZIEM POLSKICH

Obszar dolnej Odry, przez kilka stuleci główny ośrodek jednego z księstw pomorskich, wchodził przez kilkadziesiąt lat w skład państwa polskiego, najpierw bezpośrednio, później jako księstwo zależne, był też kolejno pod wpływami Danii, Brandenburgii i cesarza niemieckiego. Pod względem prawnopañstwowym odrębność polityczna Pomorza Zachodniego skończyła się po śmierci ostatniego jego władcy, Bogusława XIV. Wtedy to właśnie dotychczasowa stolica Pomorza Zachodniego — Szczecin — stała się na okres siedemdziesięciu lat prowincjonalnym miastem Szwecji. Od 1720 do 1945 Szczecin należał do państwa pruskiego. Od 1945, podobnie jak w zaraniu swoich dziejów, Szczecin należy znowu do Polski.

Zmienne losy polityczne rejonu dolnej Odry wykazały, że w trwających już ponad 1000 lat dziejach Szczecina o wielkości i znaczeniu tego miasta decydowały zawsze jego związki z resztą ziem polskich. Ilekroć związki te były silne i trwałe, wzrastała gospodarcza rola Szczecina, ilekroć natomiast ulegały one osłabieniu lub zerwaniu, miasto traciło na znaczeniu. Rola portów morskich, leżących u ujścia Odry do morza, wynikała bowiem zarówno 1000 lat temu jak i wynika obecnie z ich usytuowania w stosunku do ziem państwa polskiego. Przez porty dolnej Odry przebiegały bowiem i nadal przebiegają główne drogi handlowe łączące zachodnie tereny Polski z krajami zamorskimi.

Znaczenie ujścia Odry dostrzegł już przed 1000 lat pierwszy historyczny władca Polski, książę Mieszko I. Dążąc do zjednoczenia poszczególnych

polskich obszarów plemiennych w jedno państwo, Mieszko I już około 970 objął jego granicami obszar położony nad dolną Odrą, na później pozostawiając włączenie w skład swojego terytorium polskich obszarów nad górną Odrą i górną Wisłą. Z tego powodu Szczecin znalazł się w granicach państwa polskiego o 30 lat wcześniej aniżeli sławny następnie w dziejach Kraków, miasto które stać się miało na kilka stuleci stolicą Polski.

Tak jak i dziś, również i przed 10 wiekami można było mówić o zespole miast portowych u ujścia Odry. Wolin, miasto leżące 20 km od Bałtyku, nad wsch. ramieniem Odry — Dziwną, przez którą we wczesnym średniowieczu prowadziła droga na otwarte morze, był wówczas największym portem państwa polskiego i największym portem na Bałtyku. Koncentrowała się w nim żegluga dalekomorska i dalekosiężny handel, obejmujący rejon Bałtyku. Wolin był też wówczas prawdopodobnie największym miastem polskim. Odległy 60 km od morza Szczecin rozwijał się głównie dzięki lokalnej wymianie handlowej. Sytuacje Wolina i Szczecina różniły się w tym okresie. Początkowo ważniejszym ośrodkiem był Wolin. Jednakże włączenie ziem nad dolną Odrą w skład państwa polskiego przyspieszyło znacznie rozwój Szczecina, położonego bliżej głównych ośrodków ówczesnej Polski — Poznania i Gniezna.

Przeprowadzone na wielką skalę już po II wojnie światowej badania archeologiczne wykazały, że Wolin liczył na przełomie X i XI w. ponad 5 tys. mieszkańców. Słynął wówczas z dalekosiężnego eksportu morskiego zarówno drogocennych wyrobów rzemieślniczych z głębi ziem polskich (np. srebrna biżuteria), jak i wyrobów znacznie już rozwiniętego rzemiosła wolińskiego.

Szczególnie ożywione były stosunki handlowe Wolina z obszarami dzisiejszej Danii i pd. Szwecji, zwłaszcza zaś Gotlandii. Kontakty te sięgały również Norwegii, a wybiegając poza Bałtyk docierały do Nowogrodu Wielkiego, skąd prowadził szlak

kupiecki nadwołżańską drogą handlową do krajów arabskich.

Wielkością i znaczeniem Szczecin ustępował niewiele Wolinowi, już w czasach Mieszka I liczył prawie tyle samo ludności.

Jest sprawą interesującą, że w przeciwieństwie do istniejących zazwyczaj zatargów w stosunkach między położonymi blisko siebie miastami, Szczecin i Wolin nie prowadziły wyniszczających wzajemnie walk, natomiast uzupełniały się pod względem gospodarczym współpracując zgodnie ze sobą. Zainteresowania pierwszych władców Polski nie sięgały jednak wyłącznie brzegów Bałtyku, lecz kierowały się wyraźnie ku krajom skandynawskim, z którymi szukali oni przyjaznej współpracy. Poprzez jeden z leżących u ujścia Odry port polski opuściła państwo swego ojca Mieszka — Świętosława, znana w dziejach Skandynawii i Anglii jako Sygryda Storrada. Sygryda, która zmarła w 1014, była żoną Eryka Zwycięskiego, króla Szwecji i Danii, następnie zaś Swena Widłobrodego, króla Danii. Jej synowie z obu małżeństw to Olaf Skotkonung, panujący w Szwecji i Kanut Wielki, który rządził w trzech połączonych królestwach — Danii, Anglii i Norwegii.

W pierwszych wiekach istnienia państwa polskiego na losy Szczecina i Wolina miały znaczny wpływ nie ustabilizowane stosunki polityczne nad dolną Odrą. Scierały się tu, nie zawsze drogą pokojową, interesy polskie, skandynawskie i niemieckie, a także odśrodkowe dążenia bogatych kupców Szczecina i Wolina, którzy usiłowali okresami uzyskać pełną niezależność od zwalczających się wzajemnie władców kilku państw.

Dla wczesnośredniowiecznego państwa polskiego Odra stanowiła nie tylko główny szlak komunikacyjny wiążący je od zach. z morzem, ale równocześnie potężną i trudną do zdobycia zapórę broniącą terytorium Polski od zach. Wielkie zwycięstwo nad Niemcami pod Cedynią (972) Mieszko odniósł dzięki umiejętnemu wykorzystaniu

zalet obronnych Odry. Tuż obok Cedyni, w miejscowości Siekierki, w 1945, a więc blisko 1000 lat później, wojsko polskie przełamało niemieckie linie obronne nad Odrą, podejmując wspólnie z armią radziecką ostatni szturm na Berlin. Dzięki zwycięstwu z 1945 Polska odzyskała swoją granicę zachodnią, powstałą przed 10 wiekami. Miejsce obu wspomnianych zwycięstw upamiętnione zostało monumentalnymi pomnikami.

W XII w. książę Bolesław Krzywousty (panował w l. 1102—1138) ponownie ugruntował dominację Polski nad dolną Odrą, obsadzając grody Pomorza swoimi załogami wojskowymi i wprowadzając chrześcijaństwo w miejsce panujących dotychczas wierzeń pogańskich (biskupstwo w Wolinie założono w 1140). Po śmierci Krzywoustego miejscowi książęta chcieli uniezależnić się od władców piastowskich. Pomogły im w tym najazdy Sasów i Duńczyków, którzy ze swej strony dążyli do zagarnięcia Pomorza Zachodniego, co im się zresztą częściowo udało.

W okresie najazdów duńskich, podczas których Wolin był kilkakrotnie palony i niszczone, utrwaliła się przewaga Szczecina mniej narażonego na ataki z morza. Najazdy te, mimo pomocy jaką okazywali Pomorzu Zachodniemu polscy książęta (zwłaszcza z sąsiedniej Wielkopolski), dosięgały z czasem i Szczecina. W stosunku do Danii, stanowiącej wówczas wielką potęgę na morzu, pomoc ta była zbyt słaba. W 1135 miasto wraz z całym księstwem pomorskim dostało się pod panowanie króla duńskiego Kanuta I, któremu książę pomorski Bogusław I złożył hołd lenny. Wpływowi duńskiemu ulega również przejściowo kościół na Pomorzu Zachodnim. W 1186 biskupem w Kamieniu (dokład przeniesiono w 1176 biskupstwo z Wolina) został Duńczyk, Zygfryd, sprowadzając ze swego kraju księży i zakonników.

Ekspansja duńska nie ograniczyła się do samego tylko księstwa szczecińskiego, w początkach XIII w. objęła też środkową część Pomorza ze Słupskiem i Sławnem. Zaraz potem hegemonia Danii

na Bałtyku uległa załamaniu. Szczecin wszedł w orbitę wpływów gospodarczych związku miast północnoniemieckich zwanego Hanzą, natomiast całe Pomorze Zachodnie znalazło się od 1239 w strefie politycznego zagrożenia przez Marchię Brandenburską.

Zabory brandenburskie na styku granic Pomorza i Wielkopolski okazały się szczególnie niekorzystne dla Szczecina. Odcięły one w l. 1249—1253 miasto od najbliższego jego zaplecza po zajęciu Ziemi Lubuskiej. Władcy Brandenburgii dążąc do zmonopolizowania — za pośrednictwem swoich miast: Frankfurtu i Gorzowa — wymiany handlowej zach. dzielnic Polski (Wielkopolski ze stolicą w Poznaniu i Śląska ze stolicą we Wrocławiu) z krajami zamorskimi działali na niekorzyść Szczecina. Szczególnie groźne dla miasta okazało się objęcie granicami państwowymi Brandenburgii ujścia Warty do Odry.

W tej sytuacji rozwój szczecińskiego handlu i żeglugi mógł opierać się przede wszystkim o lokalne zaplecze; Szczecin przestał spełniać rolę portu łączącego ziemie Polski z obszarami zamorskimi. Około 1350 miasto liczyło 6—8 tys. mieszkańców, podczas gdy Wrocław miał wówczas 17 tys., Kraków 14 tys., zaś Gdańsk 10 tys. Położony niedaleko od Szczecina nadbałtycki Strzałów (Stralsund) przewyższał już wówczas Szczecin swoją rangą, licząc ok. 13 tys. mieszkańców. Niemniej jednak Szczecin był nadal poważnym ośrodkiem handlu i rzemiosła.

Od XIII w. Szczecin brał czynny udział w działalności Związku Hanzeatyckiego, który obejmował pod przywództwem Lubeki wszystkie ważniejsze ośrodki miejskie krajów basenu Bałtyku i Morza Północnego. Mimo pewnego zastoju gospodarczego Szczecin należał w XIV w. do ważniejszych portów hanzeatyckich, ustępując niewiele obrotom dogodniej nad Bałtykiem leżącemu Strzałowowi (Stralsund). Swoje powiązania rozwijał głównie z Danią i Szwecją, specjalizując się zwłaszcza w bardzo dochodowym handlu śledziami. Mimo wspom-

nianych już przeszkód ze strony Brandenburgii, Szczecin był również głównym dostawcą śledzi dla ziem położonych nad Odrą i Wartą. Jego wpływy na samym Pomorzu Zachodnim próbowały ograniczyć inne miasta pomorskie, usiłujące przechwycić pośrednictwo w handlu zamorskim. Prowadziło to do licznych zatargów Szczecina z Goleniowem, Stargardem i Gryfinem, które były również członkami Hanzy.

Aż po czasy hanzeatyczne Szczecin był miastem słowiańskim. Jego mieszkańcy mówili jednym z dialektów języka wspólnego podówczas dla wszystkich obszarów od Wisły i Bugu po dolną Łabę. Wspólnym językiem, z którego wykształciła się współczesna polszczyzna, mówili więc mieszkańcy ówczesnego Krakowa, Wrocławia, Poznania i Szczecina. Tomasz Kantzow, niemiecki kronikarz Pomorza Zachodniego pisał jeszcze w początkach XVI w., że język pomorski tak mało różni się od polskiego, jak holenderski od dolnoniemieckiego. Ekspansja Hanzy zbiegła się w czasie z okresem wielkiej kolonizacji niemieckiej. Oba te procesy dzięki rozwojowi umiejętności produkcyjnych, wciągnięciu miast — członków związku w zorganizowany system wymiany międzynarodowej, a przede wszystkim dzięki szybkiemu rozwojowi osadnictwa i wzrostowi ludności przyspieszały rozwój ekonomiczny obszarów, objętych wpływami Hanzy. Równocześnie jednak opanowanie przez niemieckich osadników kluczowych pozycji we władzach miejskich doprowadziło z czasem do stopniowej germanizacji miast hanzeatycznych. Proces zniemczenia Szczecina początkowo miał charakter żywiołowy, uległ przyspieszeniu, gdy władze miejskie zaczęły stosować przymusową germanizację trwającą przez kilka stuleci. Jeszcze w 1554 władze miejskie ponowiły w Szczecinie, wielokrotnie przedtem wydawany, zakaz przyjmowania do cechów rodzimej ludności słowiańskiej. Dłużej jeszcze zachowały język praocjów najuboższe grupy mieszkańców grodu, nie korzystające w pełni z praw miejskich. Po polsku mówili ubodzy ryba-

cy, którzy większość swojego życia spędzali wśród najbliższego środowiska, rzadko kontaktując się ze zniemczoną resztą ludności.

Stosowana przez przybyszów z Niemiec polityka gwałtu i ucisku w stosunku do miejscowej ludności Szczecina i innych miast pomorskich nie była bynajmniej zjawiskiem wyjątkowym. Znana jest ona bowiem na całym obszarze ekspansji Hanzy niemieckiej, od Londynu poprzez miasta norweskie i szwedzkie aż po Rygę i Tallin. Wystarczy wspomnieć wielką rzeź (tzw. Käplingamorden, 1389), jaką mieszczenie niemieccy w Sztokholmie zgotowali miejscowym Szwedom. Wtedy spalili oni żywcem wielu mieszkańców grodu, zaś ponad 300 wygnali z miasta. Dzieje Szczecina tym się jednak różniły od dziejów Sztokholmu, że tam ludność miejscowa potrafiła zrzucić z siebie obce jarzmo. Szczecin pozostawał dalej w orbicie wpływów hanzeatycznych.

Zakrojone na wielką skalę próby ponownego wykorzystania ujścia Odry dla połączenia Polski z krajami zamorskimi podjęli królowie polscy Kazimierz Wielki i Władysław Jagiełło po podstępny opanowaniu przez Krzyżaków (1308) drugiego wielkiego portu ziem polskich — Gdańska. W koncepcjach obu władców miejsce Gdańska zająć miały Szczecin, Wołogoszcz (Wolgast), Gryfia (Greifswald), a zwłaszcza Strzałów (Stralsund). O zamiarach tych świadczy przywilej Władysława Jagiełły dla kupców pomorskich z 1392, stanowiący odpowiedź na przywilej dla kupców polskich, nadany w 1390 przez księcia pomorskiego Bogusława VI rezydującego w Wołogoszczy. Chcąc usunąć ostatecznie narzucone przez Brandenburgię ograniczenia połączeń Wielkopolski z ujściem Odry, Władysław Jagiełło próbował wykupić od niej w 1402 Nową Marchię z Myśliborzem, Choszczem, Reczem i Swidwinem. Próba ta nie powiodła się, gdyż króla polskiego ubiegli Krzyżacy, którzy utrzymali się w Nowej Marchii aż do 1454, kiedy to pod wpływem zagrożenia wojną domową i wojną z Polską odstąpili tę ziemię ponownie Bran-

denburgii. Zamiar skierowania polskiego handlu zamorskiego ku portom leżącym nad Pianą (niem. Peene) wynikał z zamulenia rzeki Dziwny. Od połowy XV w. nastąpiło zmniejszenie zainteresowania władców polskich Szczecinem, spowodowane odzyskaniem w 1466 Gdańska. Odtąd aż do rozbiorów Gdańsk i cała Wisła leżały na obszarze Rzeczypospolitej, podczas gdy Szczecin i Odra miały w tym czasie przechodzić zmienne i burzliwe losy.

Na XVI i XVII w. przypadł największy rozkwit polskiego handlu zamorskiego. Polska była bowiem jednym z głównych dostawców zboża oraz innych artykułów i surowców rolnych i leśnych, na które szybko wzrastało zapotrzebowanie w wielkomiejskich ośrodkach zach. Europy. Szczecin, odcięty od swego głównego zaplecza gospodarczego, przeżywał wówczas okres stagnacji, natomiast notowano wzrost gdańskiego ośrodka miejskiego. Wystarczy wskazać, że przeciętny roczny wywóz z Gdańska samego tylko zboża do krajów zachodnioeuropejskich osiągnął wysoką na owe czasy ilość 75—125 tys. ton, zaś rekordowy wywóz w 1563 wyniósł 175 tys. ton. Tyle samo mniej więcej zboża eksportowano do krajów skandynawskich i Anglii.

W przeciwieństwie do tego przeciętny wywóz zboża ze Szczecina wynosił zaledwie ok. 10% eksportu gdańskiego. W 1631 Szczecin nie liczył nawet 10 tys. mieszkańców, podczas gdy ludność Gdańska wynosiła 70 tys.

W 1479, w wyniku wymarcia linii książąt wołoskich i szczecińskich władca całego Pomorza Zachodniego Bogusław X, z linii książąt słupskich, ustanowił swoją stolicę w Szczecinie, ale do podniesienia rangi miasta nie przyczyniła się nawet jego stołeczność. Po upływie 50 lat, pomimo formalnego utrzymania jedności całego państwa, doszło do nowych podziałów dzielnicowych.

Pomimo że Szczecin sprawował funkcję stolicy całego Pomorza Zachodniego przez tak krótki okres, zarówno w dziejach miasta jak i w świadomości

jego mieszkańców, stołeczny charakter Szczecina pozostawił trwale ślady. Ich materialnym symbolem stał się wspaniały, renesansowy zamek, który rozpoczął budować największy z władców Pomorza Zachodniego, książę Bogusław X. Zamek ten, nazywany często Wawelem Północy, ma wiele cech wspólnych z zamkiem królów polskich w Krakowie, gdzie rosła królowna Anna Jagiellonka, od 1491 żona Bogusława X. Ponadnaturalnej wielkości pomnik wspomnianej pary małżonków został wzniesiony już po powrocie Szczecina w granice państwa polskiego, opodal samego zamku odbudowanego z gruzów, w które został zamieniony w latach II wojny światowej.

Głównym politycznym celem Bogusława X była obrona odrębności rządzonego przez niego państwa przed zaborczą polityką Brandenburgii. Dzięki zręcznej taktyce politycznej Bogusława, pomimo materialnej przewagi państwa brandenburskiego, cel ten został w pewnym stopniu osiągnięty. Pod panowanie królów pruskich — sukcesorów margrabiów Brandenburgii — Szczecin dostał się dopiero w 1720. Niechęć i obawa wobec zachodniego sąsiada cechowały zresztą nie tylko Bogusława i jego następców, ale i większość z ich poddanych, zwłaszcza w Szczecinie. Jedną z głównych przyczyn tej niechęci była wspomniana już polityka gospodarcza władców Brandenburgii, która zmierzała do ograniczenia gospodarczego rozwoju Szczecina.

Zapatrzony w szybki rozwój Gdańska, spowodowany rozkwitem polskiego handlu zamorskiego, Szczecin ponawiał wciąż, przez cały XVI w. i początki XVII w., próby usunięcia przeszkód stawianych handlowi z Wielkopolską przez Frankfurt, Gorzów i inne miasta brandenburskie. Wysiłki Szczecina popierali książęta zachodniopomorscy, do tego samego celu dążyła szlachta wielkopolska. W wyniku tych starań w 1618 została podpisana umowa polsko-brandenburska, tzw. umowa trzebiezowska, zapewniająca szlachcie polskiej wolną od cel żeglugę na Warcie i Odrze, obniżenie dla kupców polskich i pomorskich opłat tranzytowych i zna-

czne zmniejszenie przywilejów Frankfurtu i Gorzowa w obsłudze wymiany towarowej Wielkopolski i Pomorza Zachodniego. W wyniku tej umowy Szczecin począł spsobić się do odegrania zwiększonej roli w polskim handlu zamorskim, w tym samym roku wybuchła jednak wojna trzydziestoletnia, niwecząca te dalekosiężne plany.

W 1630 Szczecin zajęły wojska szwedzkie pod wodzą Gustawa Adolfa, witanego z radością przez znaczną część ludności miasta zarówno jako obrońcę religii luterńskiej przed katolickimi wojskami cesarza niemieckiego, jak i potężnego protektora Szczecina wobec grożącego zaboru ze strony Brandenburgii. Rezydujący w Szczecinie Bogusław XIV był już bardzo chory. Na mocy dawniejszych układów po jego bezdzietnej śmierci bezbronne wobec potężnej Brandenburgii Pomorze miało wejść w obręb tego państwa. Bogusław XIV zmarł w 1637, lecz w myśl traktatu pokojowego z 1648 część księstwa pomorskiego wraz ze Szczecinem weszła w skład królestwa Szwecji.

Rządy szwedzkie w pełni uszanowały uczucia mieszkańców Szczecina. Królowie szwedzcy uważali się za sukcesorów książąt pomorskich, co uwzględniali w swej oficjalnej tytulaturze. Karol X Gustaw wyraził też zgodę na uroczyste złożenie do grobu w kościele zamkowym w Szczecinie trumny z prochami Bogusława XIV. Uroczystość ta odbyła się w 1654 przy udziale licznych poselstw zagranicznych. Ponadto Szwedzi zaakceptowali istniejące przywileje Szczecina, a nawet je rozszerzyli. Od 1658 Szczecin korzystał np. z uzyskanego przez Szwecję prawa do bezcłowego przejazdu przez Cieśninę Sundzką.

Nic dziwnego, że wdzięczni mieszkańcy Szczecina walczyli w rok później z oddaniem przy boku szwedzkiego garnizonu z wojskami brandenburskimi, które usiłowały opanować miasto. W nagrodę za to Szczecin otrzymał od Szwecji nowy herb, na którym dwa lwy podtrzymują nad głową gryfa koronę królewską, całość obramowana jest wieńcem laurowym.

Przynależność Szczecina do Szwecji, której granica przecinała Odrę kilkanaście kilometrów na pd. od miasta, uniemożliwiła przewidywany na podstawie umowy trzebieszowskiej w 1618 swobodny przepływ polskich towarów przez port szczeciński. Rozwój handlu uniemożliwiały również zabory brandenburskie przeważającej części Pomorza Zachodniego.

Szczecin wegetował więc w dalszym ciągu jako niewielkie miasto portowe. Około 1705 jego ludność liczyła 10 tys., podczas gdy Gdańsk liczył 50 tys. W 1669 za czasów szwedzkich rządów w Szczecinie, po raz pierwszy w dziejach, statek załadowany zbożem we Wrocławiu przepłynął nowo otwarty kanał Odra-Sprewa (Spree). W ten sposób droga wodna Odrą ze Śląska do Szczecina, prze-rwana granicami trzech państw, została zastąpiona nowym połączeniem przez Łabę do Hamburga. To połączenie wodne Śląsk — morze z ominięciem Szczecina przyniosło w konsekwencji dalsze ograniczenie rozwoju Szczecina, trwające aż do czasu jego powrotu do Polski w 1945.

W 1720 Szwecja została zmuszona w wyniku tzw. wojny północnej do przekazania Szczecina sukcesorom znenawidzonej Brandenburgii. Przejście pod rządy pruskie mieszkańcy Szczecina przyjęli licznymi protestami. Odprawiono publicznie nabożeństwa za króla szwedzkiego, co spotykało się z represjami ze strony administracji pruskiej.

W 1754 pruski gubernator pisał, że nigdzie nie można spotkać tak wielkiej nienawiści do Prusaków jak właśnie w Szczecinie. Te antypruskie nastroje złamano w Szczecinie przemocą. Jednym z jej przejawów stało się zbudowanie w mieście silnej twierdzy, której istnienie aż do zburzenia jej murów po 1873 było jedną z największych przeszkód w gospodarczym rozwoju Szczecina.

Powolny rozwój Szczecina był wynikiem polityki gospodarczej rządu pruskiego, który nakładając wysokie cła na towary, szczególnie zboże, drewno i wyroby pochodne, zamykał drogę z Polski do

portu szczecińskiego. Dlatego też w końcu XVIII w. Szczecin liczył zaledwie 15 tys. mieszkańców. W końcu XVIII w., w wyniku nowych zmian na mapie politycznej Europy, rzutujących na geopolityczne położenie Szczecina, przed miastem otworzyły się nowe możliwości rozwoju. W następstwie dokonanych wówczas trzech rozbiorów państwa polskiego oraz ponownego podziału tych ziem na kongresie wiedeńskim (1815) najbogatsze obszary Polski (m.in. Wielkopolska oraz Śląsk) dostały się pod panowanie państwa pruskiego. W ten sposób pod niemieckim zaborem znalazło się całe dorzecze Odry.

Porównując dalej sytuację ekonomiczną Szczecina i Gdańska widać, że nastąpiło odwrócenie roli wymienionych miast. Cały żeglowny bieg Odry i głównych jej dopływów, Warty i Noteci, znalazł się w granicach państwa pruskiego; Wisła została przecięta granicami państwowymi Austrii, Rosji i Prus. W rezultacie tego Gdańsk zszedł do roli portu lokalnego, zaś port szczeciński położony przy szlaku wodnym wszedł w okres szybkiego rozwoju, który trwał nieprzerwanie aż do I wojny światowej. W 1913 port szczeciński przeładował 6,2 mln ton, podczas gdy przeładunki Gdańska wynosiły zaledwie 2,4 mln ton. Przy tym trzecia część obrotów morskich Szczecina przypadała na Górny Śląsk, Wielkopolskę oraz pozostałe ziemie polskie, które po 1918 znalazły się częściowo w granicach państwa polskiego. Ta sama ilość obrotów morskich przypadała też na lokalne potrzeby Szczecina, który w XIX w. stał się wielkim ośrodkiem przemysłowym.

Najszybsze tempo rozwoju miasta nastąpiło w okresie po 1870. Ludność Szczecina, która w 1846 wynosiła 46 tys. mieszkańców, osiągnęła w 1914 — 250 tys. W tym samym okresie ludność Gdańska z 64 tys. wzrosła jedynie do 160 tys.

Związki z najbogatszymi ziemiami polskimi, zwłaszcza Górnym Śląskiem i Wielkopolską, zadecydowały, że Szczecin zdystansował port gdański i wszystkie pozostałe porty bałtyckie. W tym czasie

nastąpił również rozwój szczecińskiego przemysłu i handlu, pracujących w znacznym stopniu na potrzeby Wielkopolski, Górnego Śląska i pozostałych ziem polskich. Warto wskazać dla przykładu, że przed I wojną światową szczecińskie fabryki nawozów sztucznych połowę swojej produkcji sprzedawały w Wielkopolsce, na Pomorzu Gdańskim i na Górnym Śląsku. W tym samym czasie ok. 40% wartości globalnej produkcji przemysłu szczecińskiego służyło zaspokojeniu potrzeb tych ziem, które po I wojnie światowej weszły w skład państwa polskiego.

Najważniejszą dziedziną przemysłu stanowiło budownictwo okrętowe. Szczecińskie stocznie rozwinęły się zwłaszcza w l. 1870—1914; ich produkcja wiązała się głównie z niemieckimi zbrojeniami na morzu. Tuż przed wybuchem I wojny światowej w stocznjach Szczecina pracowało ponad 8 tys. robotników.

Nowe granice wytyczone po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 odcięły znowu Szczecin od Śląska i jego naturalnego zaplecza. Głównym portem międzywojennej Polski stał się ponownie — jak w ciągu wieków — Gdańsk, w pobliżu którego Polska zbudowała po uchwale Sejmu w 1922 port w Gdyni, najbardziej nowoczesny na Bałtyku.

Podczas gdy obroty morskie Szczecina nie osiągnęły aż do 1934 wysokości przedwojennej, spadając w niektórych latach do 3—4 mln ton, oba porty w Gdańsku i Gdyni rozwijały się dynamicznie. W pierwszym kwartale 1929 ich łączne przeładunki przewyższyły roczny obrót portu gdańskiego sprzed I wojny światowej.

W 1938 obroty morskie Szczecina wynosiły 8 mln ton, podczas gdy suma obrotów Gdańska i Gdyni przekroczyła 16 mln ton. Na Gdynię, która była wówczas największym portem Bałtyku, przypadało z tego ponad 9 mln ton.

Aż do ostatnich lat przed wybuchem II wojny światowej cała gospodarka Szczecina cierpiała na chroniczny kryzys. Brakowało w porcie szczeciń-

skim polskich towarów, brakowało polskich zamówień dla szczecińskich fabryk, które przed I wojną światową blisko połowę swojej produkcji sprzedawały w Wielkopolsce, na Górnym Śląsku i innych ziemiach objętych następnie granicami państwa polskiego. Osłabiona gospodarka Szczecina nie mogła się obronić przed konkurencją wielkich monopolii niemieckich z Bremy, Hamburga i Nadrenii nawet tych gałęzi przemysłu, które nie były uzależnione od polskich zamówień.

Katastrofę przeżyły szczecińskie stocznie. Największa z nich „Vulkan” stała się w 1927 własnością bremeńskiego koncernu Deschimag, który już w następnym roku ją zlikwidował, część maszyn sprzedając, resztę zaś przeznaczając na złom. Wkrótce potem zamknięto pozostałe stocznie szczecińskie, które wznowiły produkcję statków dopiero w okresie przygotowań wojennych Hitlera. Prace nad odbudową „Vulkana” zostały podjęte na rok przed wybuchem wojny, aż do jej końca Niemcy nie byli jednak w stanie usunąć skutków dewastacji, spowodowanych kryzysem niemieckich monopolii w 1928.

Przez całe dwudziestolecie międzywojenne zarówno sfery gospodarcze Szczecina, jak i działacze polityczni dowodzili, że łączność z polskim zapleczem, zwłaszcza zaś z Wielkopolską i Górnym Śląskiem, jest warunkiem niezbędnym dla normalnego rozwoju. Wyciągali stąd wniosek o konieczności podboju Polski, zwłaszcza zaś jej zachodnich województw, przez Rzeszę Niemiecką. Tak więc niechęć i nienawiść do Polski, szeroko rozpowszechniona wśród niemieckiej ludności Szczecina, miała swoje uzasadnienie gospodarcze.

Wynikał z tego wyjątkowo nawet jak na pruskie warunki, wrogi stosunek do liczącej ok. 1000 osób miejscowej grupy Polaków oraz ich organizacji. Stałe szykany dotyczyły zwłaszcza założoną w 1930 tzw. szkołę polską, w której młodzież uczyła się języka ojczystego po zajęciach w obowiązującej szkole niemieckiej oraz polską drużynę harcerską i zuchową, która istniała w Szczeci-

nie od 1934. Dwaj ostatni nauczyciele polscy ze Szczecina, Aleksander Omieczynski i Maksymilian Golisz — organizator polskiego harcerstwa, zostali zamordowani przez hitlerowców w latach II wojny światowej. W czasie wojny w Szczecinie oraz jego okolicy, zwłaszcza zaś w wielkich zakładach benzyny syntetycznej w Policach, hitlerowcy więzili w obozach pracy przymusowej oraz tzw. obozach karnych i filiach obozów koncentracyjnych ponad 50 tys. Polaków.

Wojna przyniosła Szczecinowi wielkie zniszczenia. Kilkakrotnie przeprowadzane od 1943 dywanowe bombardowania obróciły w gruzy miasto, a przede wszystkim największe zakłady produkcyjne położone w dzielnicach przemysłowych nad Odrą. Prawie cały produkcyjny potencjał Szczecina przestał istnieć. Lata przynależności Szczecina do Polski Ludowej, przywracając jedność ziem dorzecza Odry, położyły fundamenty ekonomiczne pod budowę od podstaw przemysłu miasta.

Ponownie, jak za pierwszych Piastów, Szczecin stał się portem łączącym zach. dzielnice naszego państwa z krajami zamorskimi.

PROGRAM ZWIEDZANIA

JEDEN DZIEŃ

Przed południem

Pl. Bramy Portowej — al. Niepodległości — pl. Żołnierza Polskiego (trasa 1). Zamek — tylko wejście na wieżę (trasa 3). Wały Chrobrego (trasa 4).

Po południu

Port (trasa 5).

DWA DNI

Pierwszy dzień przed południem

Stare Miasto łącznie ze zwiedzaniem Muzeum Narodowego — oddział przy ul. Staromłyńskiej (trasa 1). Podzamcze łącznie ze zwiedzeniem muzeum w Ratuszu Staromiejskim (trasa 2) i zamek (trasa 3).

Po południu

Port (trasa 5).

Drugi dzień przed południem

Wały Chrobrego łącznie ze zwiedzaniem oddziału Muzeum Narodowego przy Wałach Chrobrego (trasa 4).

Po południu

Nowe Miasto (trasa 6).

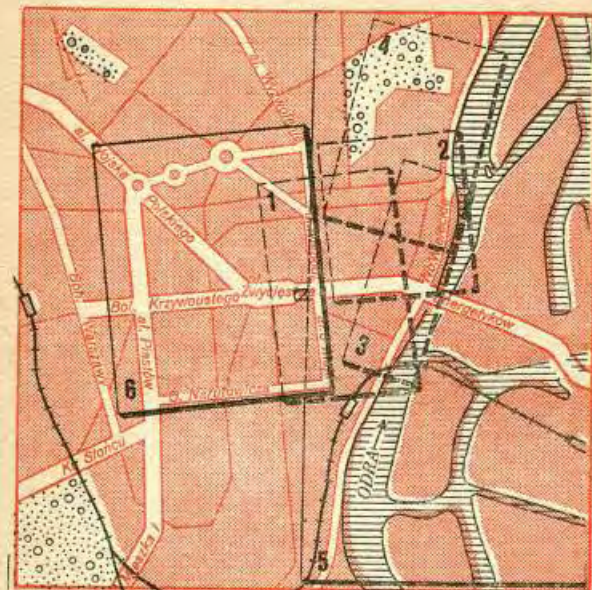
TRZY DNI

Pierwszy i drugi dzień — jak w programie na 2 dni.

Trzeci dzień przed południem

Woj. Dom Sportu, Jasne Błonia i park Jana Kasprowicza (s. 102, 97)

PROGRAM ZWIEDZANIA

Skorowidz planów tras

Po południu

J. Głębokie i zespół urządzeń rekreacyjnych (s. 96)

CZTERY DNI

Pierwszy, drugi i trzeci dzień — jak w programie na 3 dni.

Czwarty dzień przed południem

Zdroje i Szmaragdowe Jezioro (s. 102)

Po południu

Cmentarz Główny i osiedle „Przyjaźń” (s. 93, 99). Na zwiedzenie pozostałych obiektów leżących poza trasami zwiedzania potrzeba 2–3 dni.

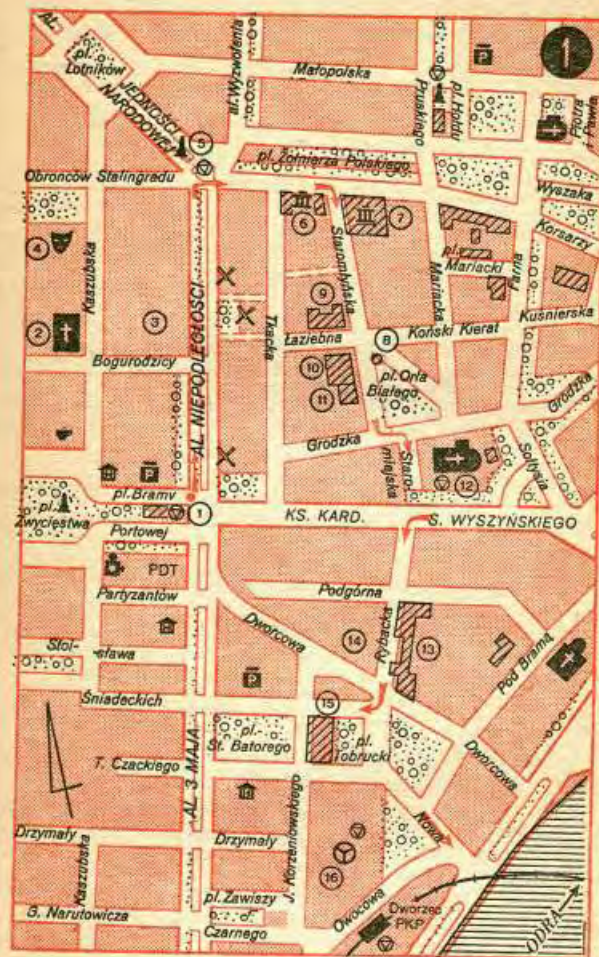
TRASY ZWIEDZANIA MIASTA

1. STARE MIASTO

Pl. Bramy Portowej — al. Niepodległości — pl. Lotników — pl. Żołnierza Polskiego — ul. Staremińska (Muzeum Narodowe) — pl. Orła Białego — ul. Staremiejska — ul. Rybacka — ul. Dworcowa — pl. Tobrucki — ul. Nowa (brzeg Odry)

Trasa prowadzi przez zach. część Starego Miasta i ulice do niego przylegające. Punktem wyjściowym jest centralnie położona Brama Portowa. Dalej idziemy reprezentacyjnymi ciągami wiodącymi skrajem Starego Miasta. Poznajemy jeden z oddziałów Muzeum Narodowego oraz Galerię Sztuki, a następnie pl. Orła Białego i jego okolice. Są tu liczne zabytki: pałacyki, pomniki, gotycka katedra św. Jakuba Apostoła oraz nowe domy mieszkalne wzniesione w archaizującej formie.

Szczecińskie Stare Miasto jest położone na obszarze pomiędzy Bramą Portową i al. Niepodległości a Odrą. Dawniej otoczone murami dł. 2510 m (w tym nad brzegiem Odry 610 m) wielokrotnie przebudowywanymi, posiadało 4 bramy, 22 baszty i 15 czatowni. Po zajęciu miasta przez Prusy w 1720 wybudowano nowy zespół obiektów obronnych, z których do naszych czasów przetrwały bramy: Holdu Pruskiego przy pl. Żołnierza Polskiego i Portowa. Po 1870 dawne fortyfikacje zlikwidowano. Ich śladem są szerokie arterie — al. Niepodległości i pl. Żołnierza Polskiego. Podczas II wojny światowej Stare Miasto zostało zniszczone prawie w 100%. W czasie odbudowy starano się zachować dawny układ ulic, biegnących w kierunku Odry i portu — dominującego elementu gospodarczego miasta średniowiecznego i współczesnego.

Pl. Bramy Portowej, niewielki przestrzennie, znajduje się na pograniczu dawnego Starego Miasta położonego nad Odrą i dzielnic nowych, których budowę rozpoczęto przed ok. 100 laty na miejscu dawnych fortyfikacji.

1 Brama Portowa * stoi na środku placu, na miejscu średniowiecznej Bramy Nowej, która dawniej zamykała miasto od zach. Kupcy dążący w kierunku portu z ładunkami towarów, a także wszyscy inni przybysze dostawali się przez nią do miasta. Od pn. i pd. przylegały do bramy wały ziemne i fosa.

Brama Portowa

Brama zw. Portową została wzniesiona w stylu barokowym w 1725, po zajęciu miasta przez Prusy. Projektował ją Niderlandczyk Cornelius van Wallrawe, jest bogato ozdobiona rzeźbami Damartha (od strony zewnętrznej) i Meyera (1740) od strony Starego Miasta. Obecnie we wnętrzu mieści się stoisko Cepelii sprzedające wyłącznie autoryzowane dzieła sztuki.

Brama Portowa przylega do al. Niepodległości. Przy odcinku położonym na pd. od bramy wznosi się Powszechny Dom Towarowy „Posejdon”, a nieco dalej, już przy al. 3 Maja będącej przedłużeniem al. Niepodległości — hotel „Orbis-Continental”, szkoły i urzędy, a także Dom Turysty PTTK i Dyrekcja PKP (Pomorska Dyrekcja Okręgowa PKP).

Od Bramy Portowej w kierunku wsch. biegnie ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego (historyczna Sze-

roka) dążąca w dół ku Odrze. Jest to także i obecnie centralna ulica miasta, arteria wlotowa prowadząca ze wsch. do Szczecina. Patrząc w kierunku wsch. widzimy potężną wieżę katedry św. Jakuba Apostoła.

Główny, pn. odcinek al. Niepodległości.

Pierzeja zach.: Dyrekcja Okręgu Poczty i Telekomunikacji w al. Niepodległości 41/42 mieści się w dużym neogotyckim gmachu wzniesionym pod koniec XIX w. Budowla z wielokolorowej cegły ma ozdobne portale i szczyty. Na skwerze przed budynkiem dęby piramidalne.

Miedzy gmachami Dyrekcji Okręgu Poczty i pałacem PKO biegnie ul. Bogurodzicy; przy niej znajduje się kościół św. Jana Chrzciciela, bazylika zw. dawniej (w czasach pruskich) kościołem polskim Szczecina.

Neogotycką świątynię z czerwonej cegły wzniesiono w 1895. Był to jeden z nielicznych kościołów katolickich miasta. Portal główny ozdobiony ceramiczną głową Chrystusa. Świątynia jest trzynawowa z transeptem, zbudowana na planie krzyża, wszystkie trzy nawy jednakowej wysokości. Ciekawe są dzieje tej świątyni; zbudowano ją w okresie, kiedy w mieście zaczęła wzrastać liczba Polaków przybywających tu na stałe z Wielkopolski i Pomorza i tu koncentrowało się życie polskie. W czasie II wojny światowej uległ zniszczeniu hełm wieży i dach. Prowizorycznie zabezpieczony, oczekuje odbudowy. W latach 1942—43 dwaj niemieccy księża katolicy z tego kościoła, zostali skazani na karę śmierci za kontakty z polskimi robotnikami. Zwraca uwagę wiele szczegółów wyposażenia zarówno przedwojennych, jak i fundowanych w ostatnich latach. Nowy jest główny ołtarz, dzieło profesora Uniwersytetu Toruńskiego Leonarda Torwirta i jego żony Anny (1960). Jest to bogato złożony tryptyk przedstawiający w części środkowej Matkę Boską Królową Świata, obok św. Jakub i św. Jan Chrzciciel. Na skrzydłach tryptyku (przy otwarciu) — apostołowie Pomorza św. Otton i św. Wojciech; po zamknięciu — 2 obrazy przed-

stawiające św. Jana Ewangelistę i Najświętszą Marię Pannę pod krzyżem.

Na filarze przy głównym ołtarzu tzw. Piękna Madonna z dzieciątkiem (koniec XIX w.). W bocznym ołtarzu obraz MB Częstochowskiej pędzla prof. Torwirta.

Ponadto należy wymienić nowe organy oraz 2 tablice pamiątkowe na wewnętrznych ścianach. Jedną to wykaz parafian poległych w I wojnie światowej (wiele nazwisk polskich), druga ku czci poległych podczas powstania warszawskiego w 1944; umieściło ją tu ku wiecznej pamięci społeczeństwo Szczecina w 1957.

3 Powszechna Kasa Oszczędności, w al. Niepodległości nr 40, to neobarokowy pałac z kolumnowym podjazdem zbudowany w 1890. Balkon ozdobiony jest rzeźbami rycerza i rolnika. Wyżej tympanon z herbem władców Pomorza Zachodniego, na szczycie kamienny gryf. Po tej samej stronie alei pod nr. 38 Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Odra” produkujące odzież dla młodzieży męskiej; wejście ozdobione jest mozaikowymi herbami miast pomorskich. Na narożniku (ul. Obrońców Stalingradu nr 38) wypalony szkielec 3-piętrowego kombinatu gastronomicznego „Kaskada”, który spłonął w kwietniu 1981 (zaplanowana odbudowa).

Pierzeja wsch. al. Niepodległości ma w większości zabudowę już powojenną. Przy ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego stoją budynki w kształcie grzybów mieszczące kioski i dyspozytornię komunikacyjną. Obok na rogu znajduje się restauracja „Europa”, al. Niepodległości nr 13, dalej pod nr. 17 konsulat Szwecji, Danii i Norwegii, mieszczący szwedzki kościół marynarski (Svenska Sjömanskyrkan), dom odzieżowy i nowoczesny bar samoobsługowy „Extra”. Pod nr. 30 restauracja „Bajka”-Varieté — specjalność potrawy z dziczyzny (wnętrze z końca XIX w.).

Pl. Żołnierza Polskiego to także ważny komunikacyjnie punkt miasta, z którego bierze początek kilka ulic.

W kierunku zach. biegnie ul. Obrońców Stalingradu (początek przy biurze PT „Pomerania”). Na narożniku ul. Kaszubskiej znajduje się Teatr Lalek „Pleciuga”. W kierunku pn-zach. prowadzi reprezentacyjna, ozdobiona zespołem fontann, al. Jedności Narodowej, przecinająca pl. Lotników i pl. Grunwaldzki (będący centrum Nowego Miasta) i kończąca się przy Urzędzie Miejskim. Ta część miasta została odbudowana ok. 1955. Przy al. Jedności Narodowej plener rzeźb niefiguratywnych (1982).

Przy pl. Lotników mieści się Wojewódzkie Archiwum Państwowe (WAP). Archiwum znajduje się na narożniku ul. Jagiellońskiej i ul. św. Wojciecha. Jego zbiory związane są z dziejami Pomorza Zachodniego. Są tu dokumenty wystawione przez królów polskich i książąt pomorskich począwszy od XIII w., jak również zbiory kartograficzne dotyczące Pomorza Zachodniego (Mapa Lubinusa, pocz. XVII w.). W archiwum zachowało się wiele druków polskich, które ukazywały się w okresie niewoli państwa polskiego. Są też dokumenty z ostatniego 35-lecia, będące cennym źródłem dla historii współczesnej. Przy archiwum działa punkt informacji naukowo-technicznej.

Dalszy ciąg al. Jedności Narodowej to szczeciński „deptak”, ozdobiony fontannami uruchomionymi w 1974; szczególnie efektowna jest ta trasa wieczorem przy różnokolorowym oświetleniu. Na pn. al. Wyzwolenia wiedzie do nowoczesnych dzielnic. Przy zbiegu al. Niepodległości, al. Jedności Narodowej, pl. Żołnierza Polskiego i al. Wyzwolenia wznosi się pomnik Wdzięczności dla Armii Radzieckiej (1950, proj. Józef Starzyński). Wysoki obelisk zwieńczony gwiazdą ozdobiony jest postaciami żołnierza i robotnika oraz herbami miast pomorskich z datami wyzwolenia i datą bitwy pod Lenino. Przed pomnikiem plac manifestacji. W pobliżu 10-piętrowe wysokościowce, pawilon mieszczący Centrum Informacji Turystycznej, Biura Podróży PT „Pomerania” — centralną re-

cepcję (al. Jedności Narodowej nr 50) i nowoczesny magazyn „Świat Dziecka” (1974/75).

Przy pn. pierzei pl. Żołnierza Polskiego stoi gmach **KW PZPR** zbudowany z czerwonej cegły (d. obiekt bankowy), a nieco dalej — **Dom Prasy**, siedziba redakcji szczecińskich gazet i czasopism. Po przeciwnej (pd.) stronie pl. Żołnierza Polskiego znajduje się **Pałac pod Głowami**, klasycystyczny gmach z końca XVIII w., składa się z dwóch budowli połączonych ze sobą w 1889, zostały wówczas ujednolicone ich elewacje. W zach. części mieści się „Klub XIII Muz” prowadzony przez związki twórcze. Nadproża okienne ozdobione są głowami starożytnych bohaterów (rzeźby współczesne S. Lewińskiego), od których pochodzi nazwa pałacu. We wnętrzu popiersie poety K. I. Gałczyńskiego. Pomieszczenia z dekoracją w stylu rokokowym. Druga część (ul. Staromiejska 1) mieści otwartą w 1980 **Galerię Sztuki Muzeum Narodowego** (godziny otwarcia poniżej).

Muzeum Narodowe*, ul. Staromłyńska nr 27, róg pl. Żołnierza Polskiego. Barokowy pałac wzniesiony został w l. 1727—29 wg proj. C. van Wallrave (budował mistrz Hans Jürgen i Reinecke), rzeźby Damarta i Trippel’a. Budynek ma ozdobne przedproże i balkon, zwieńczony jest tympanonem, w którym są rzeźbione personifikacje Sprawiedliwości i Roztropności. W tym pałacu mieścił się sejm stanów pomorskich. Od 1928 użytkowany był przez Pomorskie Towarzystwo Historii i Starożytności.

Główne działy muzeum: sztuka Pomorza Zachodniego XIII—XVII w.; sztuka polska; wystawa pt. „Władztwo książąt pomorskich”, na której znajdują się portrety i stroje książęce, klejnoty wydobyte z sarkofagów, dokumenty, broń itp.; wystawa: stare srebro. Urządzane są też wystawy czasowe. Wszystkie cztery obiekty Muzeum Narodowego czynne są w sezonie turystycznym (15 V—15 IX) we wtorki i czwartki w godz. 11—17, w środy i piątki w godz. 9—15, w soboty w godz. 10—17, w niedziele w godz. 10—16. Po sezonie tu-

rystycznym w soboty w godz. 9—15 (reszta dni bez zmian). W poniedziałki i dni poświęczone nieczynne. We wtorki wstęp bezpłatny.

Krótką ul. Staromłyńska łączy pl. Żołnierza Polskiego, przy którym dawniej znajdowała się Brama Młyńska (mniej więcej w miejscu obecnego gmachu KW PZPR), z **pl. Orła Białego**, d. Końskim Targiem. Plac ten o nieregularnym kształcie należy do ciekawszych fragmentów szczecińskiego Starego Miasta. Wznosi się tu kilka pałacyków oraz barokowa fontanna i nowoczesny ośrodek motoryzacyjny. Od pd. plac zamyka monumentalna katedra św. Jakuba, po wsch. stronie — nowe domy zbudowane w archaizujących formach.

Studnia Orła Białego*, barokowa fontanna wzniesiona wg proj. Graela (rzeźbili Koch i Angerer), uruchomiona 15 VIII 1732, gdy w Szczecinie założono wodociągi (1729—32). Wykonana jest z piaskowca i ozdobiona orłem, od którego pochodzi nazwa placu. Piękne wierzby dodają uroku temu fragmentowi miasta.

Pałac klasycystyczny*, ul. Staromłyńska nr 13, róg Łaziebnej, został zbudowany w l. 1724—26, przebudowany w l. 1778—87 przez kupca win J. Ch. Velthusena. Po zniszczeniach wojennych odbudo-

Plac Orła Białego z Pałacem pod Globusem i fontanną

wany w 1. 1959—62, mieści obecnie średnią szkołę muzyczną im. Feliksa Nowowiejskiego. Nad oknami rzeźby głów wybitnych kompozytorów polskich i obcych. W tympanonie amorki na beczkach z winem.

- 10 **Pałac pod Globusem**, pl. Orła Białego nr 2, wzniesiony został w 1. 1720—25, wg proj. P. Montargues, przebudowany w 1890 zatracił barokowy charakter. Obecnie mieści szkołę pielęgniarstwa. W tympanonie — gryf pomorski, na attyce — wazy, całość wieńczy globus. Wystrój rzeźbiarski: J. J. Glume i E. Loeffler. W oknach kraty — dzieło kowala artysty, podobnie lampy. Tu spędziła swą młodość urodzona w 1729 w Szczecinie księżniczka Zofia Augusta Anhalt Zerbst, która mając 16 lat wyjechała do Rosji, tam przyjęła prawosławie i imię Jekateriny i wyszła za mąż za następcę tronu Piotra Ulricha księcia holsztyńskiego. Gdy w 1762 Piotr III objął rządy, dokonała przewrotu pałacowego i ogłosiła się carycą, Katarzyną II. Będąc carycą pamiętała o Szczecinie i utrzymywała kontakty z miastem.
- 11 **Pałac Joński**, obecnie Oddział Narodowego Banku Polskiego, pl. Orła Białego nr 3. Barokowy gmach zbudowany w 1 poł. XVIII w. przebudowano w końcu XIX w. Elewacja dekorowana jest pilastrami z jońskimi głowicami. Wysoki dach ceramiczny z „wolimi oczami”.
- 12 **Katedra św. Jakuba Apostoła***** to największy gotycki kościół Szczecina. Fundacja jego sięga 1187, tj. czasów księcia Bogusława I, ale z budowli wówczas wzniesionej pozostały niewielkie ślady. W średniowieczu był to kościół farny o bardzo bogatym wyposażeniu, m.in. miał 32 ołtarze. Wieża, przed ostatnią wojną, miała 119 m wys., obecnie — 67 m. Podczas II wojny światowej świątynia została poważnie uszkodzona; runęła górna część wieży oraz środkowa partia nawy. Bezpośrednio po wojnie obiekt zabezpieczono, a w 1. 1971—75 odbudowano kosztem 50 mln zł, przeznaczając na katedrę nowo utworzonego biskupstwa szczecińsko-kamieńskiego. Katedra jest gotycką halą trój-

Katedra św. Jakuba Apostoła

nawową z ambitem wokół prezbiterium i wieńcem kaplic między wewnętrznymi szkarpami. Część prezbiterium kościoła wzniesiono w 1. 1375—87, korpus z dekoracją ceramiczną — na przełomie XIV i XV w. Wieża została ukończona w 1504. Świątynia jest dziełem budowniczych ze szkoły Henryka Brunsberga (Henryka z Braniewa), twórcy stylu w architekturze Pomorza Zachodniego i Brandenburgii zwanego malarskim lub pięknym. Styl Brunsberga przejęły liczne kościoły pomorskie, m.in. fara w Stargardzie Szczecińskim, a także wielkopolskie i śląskie. Zwiedzając katedrę należy zwrócić uwagę na kaplicę MB Częstochowskiej o krzyżowym sklepieniu wspartym na dwóch kolumnach z cennymi nowymi witrażami oraz na kryptę z kośćmi ludzkimi znalezionymi w podziemiach. Świątynia mieści ok. 10 tys. osób. W ostatnich latach (1975—82) katedra otrzymała artystyczne wyposażenie; główny ołtarz to tryptyk z XV w., a w kaplicy Najświętszego Sakramentu tryptyk z 1370. Wiele rzeźb gotyckich. W kaplicy Portowców Matka Boska Rybaków; jest to dREW-

niana plakietą z XVII w., która dawniej zdobiła ławy cechu rybaków. U stóp NMP wyrzeźbione śledzie. Nowe organy (1981). Przy katedrze na tymczasowej belkowanej dzwonnicy znajduje się olbrzymi dzwon „Święty Jakub” o wadze 5,7 t, odlany przez szczecińskiego ludwisarza mistrza Wawrzyńca Kokeritza w czasach szwedzkich — 1681. Od strony ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego odbudowana wikařówka gotycka z XIV/XV w. oraz (na skwerze) drewniana rzeźba Pырzyczanki (autor: Zygmunt Natzmer).

W 1. 1820—38 pełnił funkcję organisty, a następnie kantora w obecnej katedrze św. Jakuba, wówczas ewangelickim kościele farnym Szczecina — Karol Löwe (1796—1869). Odegrał on dużą rolę w życiu muzycznym Szczecina i dlatego społeczeństwo miasta po jego śmierci wmurowało serce kompozytora w ścianę katedry w pobliżu organów. Löwe był mistrzem komponowania romantycznej ballady solowej, napisał ich kilka tomów, w tym również muzykę do 5 ballad Adama Mickiewicza.

Wąską ul. Staromiejską idziemy na pd., przecinamy kładką ruchliwą ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego następnie Podgórną i ul. Rybacką w kierunku ul. Dworcowej i pl. Tobruckiego.

- 13 **Rektorat Pomorskiej Akademii Medycznej im. gen. Karola Świerczewskiego**, ul. Rybacka nr 1. Potężny gmach z przełomu XIX i XX w. (d. Zarząd Miejski) z wieżą wys. 68 m, zwieńczoną hełmem pokrytym zieloną patyną. Nad głównym portalem gryf — herb Szczecina. Wewnątrz ciekawe rzeźby. Ul. Dworcową idziemy na pl. Tobrucki.

Pl. Tobrucki leży na stoku odrzańskim, na terenie położonym przy d. murach miejskich. Na środku placu znajduje się zieleniec z licznymi okazami rzadkich drzew (bożodrzew, buk czerwony, cis krzaczaste) i fontanna ozdobiona kotwicą okrętową. Dokola placu wznosi się kilka reprezentacyjnych gmachów.

- 14 **Biblioteka Wojewódzka i Miejska im. Stanisława Staszica**, ul. Dworcowa nr 8. Biblioteka z jednej strony przylega do pl. Tobruckiego i ta dawna część jest okazałym gmachem z czerwonej cegły

w stylu eklektycznym. W kierunku ul. Podgórznej ciągną się dalsze, już nowoczesne zabudowania z lat sześćdziesiątych. Biblioteka posiada czytelnię publiczną i naukową. Zbiory jej liczą ok. 800 tys. dzieł, w tym 300 tys. w językach obcych. Szczególnie ciekawy jest dział zbiorów poświęconych Konstantemu Ildefonsowi Gałczyńskiemu, który przez pewien czas po wojnie mieszkał w Szczecinie. Biblioteka posiada ok. 30 tys. starodruków, m.in. polonica i pomeranica. Tu znajduje się również 38 inkunabułów łacińskich, druki ariańskie z Rakowa z XVIII w., zbiór kartograficzny starych map liczący 1600 egz. oraz cenne rękopisy (m.in. list Tadeusza Kościuszki).

Dawny ratusz miejski, zw. też **Nowym** w odróżnieniu od **Staromiejskiego**, wznosi się na stoku odrzańskim tarasu. Neogotycki budynek z czerwonej cegły wzniesiono w 1879. Wypalony podczas wojny, po odbudowie mieści instytucje morską Szczecina. Fasada jest bogato ozdobiona, m.in. balkonami i wieżyczkami, a także herbem miasta w postaci, w jakiej został nadany Szczecinowi przez króla szwedzkiego za mężną obronę przed Brandenburczykami w 1659, umieszczone są na nim 2 szwedzkie lwy trzymające koronę nad głową gryfa.

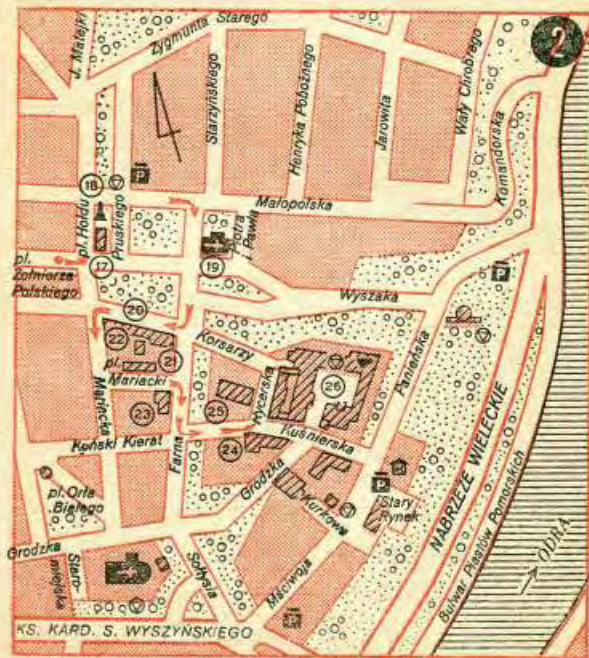
Dworzec autobusowy PKS, nowoczesny budynek 16 między starym ratuszem i dworcem kolejowym. **Urząd Poczto-Telekomunikacyjny Szczecin 2** zamyka plac od strony Odry; zbudowany w tym samym czasie, co ratusz i biblioteka, stanowi z poprzednio wymienionymi obiektami dobrze zharmonizowaną całość, zgodną z zasadami urbanistyki i architektury końca XIX w. Na dawnych stajniach ceramiczne końskie łby (widać od strony Odry). Ul. Nową idziemy na brzeg Odry.

Bezpośrednio przy wsch. stronie zabudowań pocztowych przebiega arteria nadodrzańska, która w kierunku pd. wiedzie na główny dworzec kolejowy, który rocznie obsługuje 3—4 mln pasażerów, a w kierunku pn. brzegiem rzeki, wzdłuż zabudowań Starego Miasta na Wały Chrobrego.

2. ZAMEK I OKOLICE

Pl. Żołnierza Polskiego — pl. Hołdu Pruskiego — ul. św. Piotra i Pawła — ul. Mariacka — pl. Mariacki — ul. Kuśnierska — ul. Rycerska — ul. Korsarzy (zamek)

Poznajemy miejsce dawnego grodu, najstarszą część Szczecina, gdzie obecnie wznosi się zamek. Najpierw oglądamy Bramę Hołdu Pruskiego (d. Królewska) i kościół św. Piotra i Pawła, a następnie wąskimi uliczkami staromiejskimi idziemy w kierunku najważniejszego zabytku Szczecina — zamku książąt Pomorza Zachodniego. Zwiedzamy wieżę i wnętrze (wystawy) oraz kryptę grobową, ewentualnie odpoczywamy w kawiarni lub winiarni zamkowej.

Pl. Żołnierza Polskiego (opis trasa 1) razem z biegnącą ku Odrze ul. Wyszaka — szczecińskiego kupca-korsarza z XII w. (uwaga: od kilku lat ul. Wyszaka prawie nie istnieje, bowiem w tym rejonie trwają prace związane z budową komunikacyjnej trasy zamkowej), stanowi pn. granicę Starego Miasta. Plac ma kształt wydłużonego prostokąta i na wsch. łączy się z również prostokątnym, ale przebiegającym południkowo pl. Hołdu Pruskiego. W miejscu, gdzie place łączą się, znajduje się dość znaczna ilość obiektów godnych obejrzenia. Patrząc w kierunku wsch. widać zamek książąt Pomorza Zachodniego, nieco na pn. — kościół św. Piotra i Pawła oraz Bramę Hołdu Pruskiego, a po stronie pd. — tzw. domki profesorskie.

Brama Hołdu Pruskiego* dawniej zwana Nakiełską, później Królewska, a ostatnio też — Piastów. Wzniesiono ją podobnie jak Portową w l. 1726—28 wg proj. C. van Vallrawe; jest bogato ozdobiona barokowymi rzezbami dłuta Damarta. Wejścia zamknięte artystycznymi kratami z końca XIX w.; od strony pn. przy wejściu wkopane są stare lufy armatnie. W Bramie mieści się galeria sztuki BWA. W głębi placu, w cieniu platanów, stoi posąg **Flo- 17**
ry, starożytnej bogini urodzaju, z ok. 1725. Daw- 18
niej rzeźba zdobiła ogród Pałacu pod Globusem na pl. Orła Białego.

Kościół św. Piotra i Pawła** wznosi się we wsch. 19
części placu, przy uliczce o tej samej nazwie. We wczesnym średniowieczu teren ten znajdował się poza obrębem grodu, prawdopodobnie stał w tym miejscu pogański chram. Gdy w 1124 misja Bolesława Krzywoustego ochrzciła mieszkańców Szczecina, wybudowano dwa kościoły: jeden w grodzie, drugi właśnie w tym miejscu. Prawdopodobnie pierwszy kościół był drewniany, w XIII w. na jego miejscu wzniesiono kamienną świątynię romańską, którą z kolei zastąpiła trójnawowa, gotycka bazylika ceglana zbudowana w 1370 przez księcia Barnima III. W późniejszych wiekach kościół był kilkakrotnie rozbudowywany i przebudowany, głównie w XVII w. W l. 1901—2 regotyżowano fa-

Kościół św. Piotra i Pawła

sadę, a po ostatniej wojnie przeprowadzono badania kruchty grzebalnej (nowa artystyczna krata od strony pd.) i usunięto zniszczenia.

Obecnie jest to gotycka, ceglana budowla jednonawowa. Fasada o dwudzielnym gotyckim portalu z rozetą. Na dachu barokowa sygnaturka kryta hełmem ze spatynowanej na zielono miedzianej blachy. Warto obejść kościół na zewnątrz, by obejrzeć umieszczone między oknami ceglane maszkarony z końca XV w., przedstawiające mieszkańców dawnego Szczecina — rzemieślników, tragarzy, rybaków, kupców i nadobne białogłowy. Przy elewacji pn. znajduje się przedsionek z 1694 z wmurowanymi romańskimi kolumnami przeniesionymi z nie istniejącego klasztoru Kartuzów na Grabowie. Obok przedsionka — tzw. skarbonka jałmużna umieszczona między kamiennymi płaskorzeźbami przedstawiającymi św. Piotra i św. Pawła.

20 **Domki profesorskie*** przy pd. pierzei pl. Żołnierza

Polskiego nr 6—11, piętrowe o wysokich ceramicznych dachach z facjatkami. Historia tego zespołu sięga XIII w., gdy wybudowano farę Mariacką, obecnie nie istniejącą, przy której powstała pierwsza szczecińska szkoła. Dla nauczycieli tego zakładu w XIV w. wzniesiono gotyckie domki, wielokrotnie przebudowywane. Razem ze szkołą i kościołem tworzyły one duży kompleks. W l. 1739—43 architekt Freud nadał domkom kształty klasycystyczne, przy czym dawne elewacje tylne przerobiono na frontowe. Podczas remontu w l. 1965—70 odsłonięto wiele fragmentów gotyckich. Najpiękniejsze — w obecnym klubie nauczycielskim „Starówka”, ul. Mariacka nr 26, wejście od pl. Żołnierza Polskiego, gdzie zachowały się dawne sklepienia.

Skręcamy na pd. w ul. Mariacką, na pl. Mariacki. Przy pl. Mariackim stoi gmach d. **Gimnazjum Mariackiego**. Powstało ono w 1263 z inicjatywy księcia Barnima I przy wspomnianym kościele farnym. Na miejscu fary, która spłonęła w 1789, w 1832 architekt Scabella wybudował klasycystyczny gmach. Odbudowany po zniszczeniach ostatniej wojny mieści obecnie szkołę.

Pomiędzy gimnazjum i domkami profesorskimi jest tzw. **krużganek Mariacki**, fragment dawnych zabudowań z XIV—XV w., które zachowały wiele elementów gotyku. Na narożniku pl. Mariackiego i ul. Farnej znajduje się **kamienica** z początku XIX w. (przebudowana w 1975), na miejscu, gdzie stał pałac, w którym w 1729 urodziła się księżniczka Zofia Anhalt Zerbst, późniejsza caryca Rosji Katarzyna II (patrz trasa 1). Zabudowa tego fragmentu Starego Miasta jest w większości nowa, wzniesiona w stylu nawiązującym do dawnej architektury. Domy mają wąskie fronty i wysokie dachy, dzięki temu dzielnica zachowała odrębny charakter.

Przecinamy ul. Farną i skręcamy w ul. Kuśnierską.

Ul. Kuśnierska, wąska, przylega w swoim wsch. (dolnym) odcinku do zamku. Nazwa ulicy jest hi-

storyczna, przy niej mieli swoje warsztaty i mieszkania kuśnierze. Wędrując ulicami Starego Miasta spotykamy, obecnie już nieliczne, nazwy charakterystyczne dla dawnego grodu, jak np. ul. Tkacka czy ul. Kuśnierska. Przy ul. Tkackiej mieszkali rzemieślnicy wytwarzający sukno. Już w X—XI w. działali tutaj garncarze, tokarze, kowale; znajdowały się warsztaty rogownicze, zajmowano się obróbką bursztynu.

W miarę rozwoju miasta, wzrostu zamożności mieszkańców, pozyskiwania nowych rynków zbytu, powstawały nowe działy pracy. Szczególnie warto wymienić korabnictwo; korabnicy budowali okręty dla szczecińskich kupców. W poł. XIII w. powstały cechy piekarzy, szewców, tkaczy, w XIV w. — mieczników, ludwisarzy i wiele innych pracujących na potrzeby miasta, portu, kupiectwa i na eksport.

- 24 **Kamieniczki mieszczkańskie**, ul. Kuśnierska nr 12, 13, róg ul. Grodzkiej — renesansowa z XVII w. i barokowa z XVIII w., obecnie mieści się w nich Pracownia Archeologiczna PAN. Uwaga: ul. Kuśnierska — na odcinku przylegającym do zamku — jest w dalszym ciągu odbudowywana na podstawie przekazów historycznych.

Ta część Starego Miasta i dzielnice leżące przy porcie zostały bardzo zniszczone podczas bombardowania przez lotnictwo alianckie. Ruiny domów, które miały wartość zabytkową, zabezpieczono i odbudowano, należą do nich wyżej wspomniane kamieniczki. Z ul. Kuśnierskiej, bezpośrednio przy zamku, skręcamy na pn. w ul. Rycerską.

- 25 **Stajnia książęca***, ul. Rycerska nr 3, zw. również masztarnią. Służyła jako powozownia; tu znajdowały się karoce, magazyny uprzęży, siano dla koni itp. Obecny budynek został wzniesiony w XVII w. Zniszczony podczas wojny, odbudowano na biurowiec. Stajnia ma 2 kondygnacje i poddasze. Tylko parter jest murowany, wyższe partie mają konstrukcję ryglową, a piękna kratownica belek jest ozdobą budynku. Dach czterospadowy, ceramiczny. Od frontu — renesansowy portal kamien-

ny z ok. 1626 z gryfem, jest on starszy od budynku, został kiedyś przeniesiony tutaj z innego obiektu. Nad portalem znajduje się wysunięty ponad ulicę dźwig o rzeźbionych belkach, służący do transportu paszy na poddasze.

Zamek książąt Pomorza Zachodniego*** (dojście 26 ul. Rycerską i ul. Korsarzy; ta ostatnia oświetlona jest lampami gazowymi z XIX w., zainstalowanymi tutaj w 1974).

Zamek książąt Pomorza Zachodniego

Miejsce, na którym wznosi się zamek, i pobliski teren to najstarsza część Szczecina. Badania archeologiczne wykazały, że ok. 2500 lat temu wybudowały tu gród plemiona kultury łużyckiej; podczas prac wykopaliskowych znaleziono fragmenty wału grodowego. Później w tym samym miejscu wzniesił gród Pomorzanie.

Gdy w 987 pierwszy władca Polski Mieszko I włączył ujście Odry do państwa Piastów, ówczesny Szczecin składał się z obronnego grodu położonego na odrzańskim tarasie, podgrodzia rybacko-rzemieślniczo-handlowego leżącego między tarasem i Odrą, portu oraz gródka w rejonie obecnego pl. Mariackiego.

W głównym grodzie wznosiła się świątynia czczona przez pogańską ludność Trzygłowa. Zarówno gród, jak i podgródzie były ufortyfikowane.

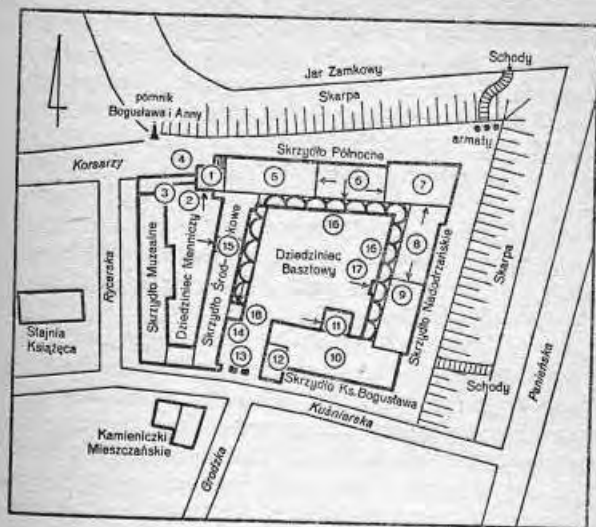
W XII w. w grodzie stała jeszcze świątynia Trzygłowa. Misja wysłana przez Bolesława Krzywoustego celem likwidacji pogaństwa na tych obszarach, kierowana przez bpa Ottona i kasztelana Pawlika, przybyła do Szczecina i na miejscu pogańskiego chramu zbudowała prawdopodobnie kościół św. Wojciecha (1124). Szczecin był wówczas macierzą młast pomorskich, ale nie stolicą. Rezydował tu kasztelan, który dbał o właściwe umocnienie grodu i podgrodzia; o sile tych fortyfikacji świadczy fakt, iż Duńczycy nie mogli młasta zdobyć, mimo wielokrotnych prób.

W poł. XIII w., gdy książę Barnim I nadał Szczecinowi prawa miejskie, tereny grodu zostały wcielone do miasta. Książę zobowiązał się, że w promieniu 3 mil od Szczecina nie zbuduje swego zamku. Gdy w 1346 Barnim III przystąpił do budowy na terenie grodu zamku, mieszczanie przegonili robotników. Książę wytoczył mieszczanom proces, który wygrał, i musieli oni na własny koszt wzniesić dom książęcy 100 stóp dł., 30 stóp szer. i 25 wys., kaplicę i mur cmentarny (wszystko rozebrano w 1575).

Od XIV w. trwała stała rozbudowa i przebudowa zamku; niszczyły go także pożary i wojny. Poszczególne partie starszych zabudowań były też rozbierane przez kolejnych władców Pomorza Zachodniego, którzy osiedlwszy się w Szczecinie, pragnęli, by ich rezydencja przedstawiała się jak najokazalej.

Wielki wkład w rozbudowę wniosła książę Bogusław X. Jedynolite formy renesansowe nadał całości książę Jan Fryderyk w końcu XVI w., władca zapisany w dziejach Pomorza Zachodniego jako mecenas sztuki i kultury. W jego czasach wybitny włoski architekt Wilhelm Zachariasz opracował plany pełnej przebudowy zamku szczecińskiego. W l. 1575–77 powstał zamek mniej więcej w tej postaci, w jakiej jest obecnie odbudowany. Guglielmo di Zaccaria opracował koncepcję gmachu o kubaturze ok. 100 tys. m³, który budował mistrz Antoniusz Misack z Mediolanu. Wówczas zamek otrzymał układ przestrzenny, który przetrwał do dziś, z wielkim dziedzińcem i skrzydłami udekorowanymi polską attyką. W początkach XVII w. książęta Filip II i Franciszek I zbudowali piątę skrzydła Muzealne (1616–19).

Po wymarcu linii książąt Pomorza Zachodniego (1837), a więc już w czasach szwedzkich, zamek przestał być rezydencją wiadów. Szwedzi przebudowywali poszczególne skrzydła bez troski o ich wygląd architektoniczny. Jeszcze gorsza sytuacja wytworzyła się w czasach przynależności do Prus i Niemiec (1713–1945). Na zamku mieścił się arsenał, liczne urzędy, a nawet browar. Wy-

Zamek w Szczecinie (rzut przyziemia)

1. Wieża Dzwonów, 2. Pomnik św. Ottona i wejście na wieżę, 3. Metalowa brama z gryfami (1877), 4. Ganek książęcy, 5. Sala ks. Bogusława X (d. kaplica), 6. Westybul, 7. Kawiarnia, 8. Kawiarnia, 9. Hall, 9. Sztatnie teatralne, 10. Teatr, 11. Wieża Zegarowa, 12. Wieża Wzielenna, 13. Brama Wjazdowa, 14. Klatka schodowa, 15. Prześwit, 16. Podcienie, 17. Wejście do krypty książęcej, 18. Nowe magazyny teatralne

posażenie wywieziono do Berlina; następne przebudowy w XVIII i XIX w. przyczyniły się do dalszego obniżenia wartości architektonicznej. W czasie II wojny światowej Niemcy postawili na wieżach zamku działa przeciwlotnicze, toteż został on mocno zniszczony łącznie z portem i Starym Miastem. Z chwilą przybycia władz polskich rozpoczęły się prace zabezpieczające. W l. 1946—49 położono prowizoryczne dachy, zabezpieczono kaplicę, odszukano krypte grobową książąt, a następnie rozpoczęto odbudowę. W 1958 oddano do użytku skrzydło Kaplicznie. Prace są na ukończeniu, koszt wyniesie ponad 100 mln zł.

Ze względu na trwającą odbudowę (choć jest w końcowej fazie) poruszanie się po terenie zamku jest ograniczone. Wiele jednakże szczegółów można obejrzeć z okien odbudowanych sal wystawowych I i II piętra skrzydła Kaplicznego. Zwie-

dzanie zamku rozpoczynamy od Wieży Dzwonów i Dziedzińca Menniczego. Pięcioskrzydłowy gmach posiada 2 dziedzińce: mniejszy zach., zw. Menniczym oraz główny, zw. Basztowym.

Dziedziniec Menniczny otoczony jest dwoma skrzydłami: Muzealnym i Środkowym oraz Wieżą Dzwonów.

Na pn. od Wieży Dzwonów, na skraju d. fosy, znajduje się **pomnik księcia Bogusława X** i jego **żony królowny Anny** (córkę Kazimierza Jagiellończyka), postawiony w 1974; wykonały go rzeźbiarki: Leonia Chmielnik i Anna Paszkiewicz.

Wieża Dzwonów zamyka skrzydło Kapliczne (pn.) i dawniej prowadziła do kaplicy (wejście dla mieszczan). Na jej pd. elewacji umieszczona jest kopia gotyckiej (XIV w.) figury apostoła Pomorza św. Ottona, wykonana z piaskowca (oryginał w muzeum); jest to jeden z najstarszych zabytków pomorskiej rzeźby. Wieża wzniesiona jest na planie kwadratu, ma łącznie z iglicą 60 m wys. Po 200 stopniach wchodzi się na położoną na wys. 34 m galerię, skąd roztacza się rozległy widok na miasto i port. Kopulasty hełm zwieńczony jest iglicą z 2-metrowym gryfem. Codziennie o godz. 12 i 18 rozlega się stąd hejnał.

Skrzydło Muzealne (zach.) odbudowane w 1976 po zniszczeniach wojennych. Późnorenansowy gmach wzniesiony został, jak głosi tablica pamiątkowa, w 1619 przez książąt Filipa II i Franciszka I na siedlisko sztuki i nauki. Było to jedno z pierwszych muzeów w Europie, zgromadzono tu różne dzieła sztuki, monety, książki, a także obrazy i dzieła naukowe przysyłane książętom przez królów polskich. Parter mieścił zbrojownię, I piętro — bibliotekę, II — zbiory dzieł sztuki i osobliwości. Skrzydło to łączy ganek z Wieżą Dzwonów; ganek umożliwiał władcom Pomorza Zachodniego przejście bezpośrednio do kościoła.

Przeciwnie skrzydło Środkowe pochodzi z czasów księcia Jana Fryderyka (2 poł. XVI w.). Przez prześwit — przejście na dziedziniec Basztowy (główny).

Dziedziniec Basztowy, o planie zbliżonym do kwadratu, otoczony jest czterema skrzydłami z bramą wjazdową. Prowadzono na nim przez wiele lat prace archeologiczne, które odsłoniły fragment zabudowy z XIV w., bardzo stare budowane na zrąb fundamenty chat słowiańskich i fragment ulicy oraz zabytki kultury łużyckiej (sprzed 2500 lat).

Do skrzydła Środkowego od strony dziedzińca Basztowego przylega niska wieża — klatka schodowa. Przy krańcu skrzydła znajduje się **brama wjazdowa** z 1736, ozdobiona panopliami oraz orłem i gryfem. Obok bramy — skrzydło Bogusława X. Skrzydło Bogusława X (pd.) zostało wybudowane w końcu XV w. (rozbudowane w XVI w.); Bogusław wznosił je dla swej żony Anny, córki króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka. Ma ono 2 wieże: **Więzienną** (przy bramie wjazdowej) oraz **Zegarową** z zegarem wykonanym (1693) w czasach szwedzkich; na tarczy zegarowej daty remontów 1736 i 1864. W 1979 został on ponownie uruchomiony. W środku tarczy znajduje się twarz ludzka, jej oczy poruszają się zgodnie z ruchem wahadła, z ust codziennie wyskakuje data. W dolnej partii wieży jest tablica poświęcona pamięci ks. dra Bolesława Domańskiego, prezesa Związku Polaków w Niemczech, ozdobiona rodłem (symbol ludności polskiej żyjącej w Rzeszy Niemieckiej, przedstawia bieg rzeki Wisły, z zaznaczeniem Krakowa, stolicy kultury polskiej). Ten fragment zamku był bardzo mocno zniszczony; po odbudowie umieszczono tu Teatr Muzyczny na 600 miejsc. W sali teatralnej można zauważyć fragmenty gotyku. Dolne partie tego skrzydła zostały zasłonięte przez zbudowane tu magazyny teatralne.

Skrzydło Nadodrzańskie (wsch.) początkami sięga XIV w., zostało rozbudowane w l. 1538—75, teraz odbudowane. Przywrócono budowli podcienia oraz attykę z motywem ślimacznic. Na zewnętrznej ścianie znajduje się tablica ku czci księcia Barnima, syna Bogusława X.

W podziemiach — krypta grobowa z późnorenansowymi, cynowymi sarkofagami książąt: Bogusła-

wa XIII (zm. 1606), Anny Marii żony Barnima XI (zm. 1618), Filipa II (zm. 1616), Franciszka I (zm. 1620), Ulryka I (zm. 1622) i ostatniego władcy Pomorza Zachodniego Bogusława XIV (zm. 1637).

We wnętrzu skrzydła na parterze jest hall teatralny oraz wejście do stylowej kawiarni i winiarni ozdobionych historycznymi obrazami; wyżej — pomieszczenia instytucji i organizacji kulturalnych, przede wszystkim Wojewódzkiego Domu Kultury. **Skrzydło Kapliczne** (pn.) jest najstarsze, w tym mniej więcej miejscu rozpoczął budowę zamku Barnim III w 1346.

Odbudowano je w stylu renesansowym, przywracając stan z l. 1575—77. Wchodzimy do westybulu o marmurowych posadzkach, artystycznie kutych pająkach i meblach wykonanych wg starych wzorów. Znajduje się tu też makietą całego zamku. 23 X 1959 w westybulu odsłonięto tablicę upamiętniającą tysiąclecie Państwa Polskiego, powrót na ziemię nad Odrą i Bałtykiem i rozpoczęcie w 1958 odbudowy zamku z przeznaczeniem na ośrodek kultury i nauki Pomorza Zachodniego.

Z westybulu wchodzimy do sali im. księcia Bogusława, d. kaplicy zamkowej (1575—77), przeznaczonej obecnie na cele teatralno-koncertowe. W kaplicy odprawiały się polskie nabożeństwa, gdy przez 4 lata (od 1705) na zamku mieszkała królowa Katarzyna Leszczyńska, a w l. 1709—11 sam król Stanisław Leszczyński.

Salę otaczają 2 piętra balkonów, nakryta jest beczkowym sklepieniem. Są tu nowe organy ufundowane w 1974 (codziennie koncerty). W krypcie pod kaplicą znajdowały się groby książęce, przeniesione obecnie do skrzydła Nadodrzańskiego. Po odbudowie mieści się w niej teatr „Krypta”, wystawiający pozycje klasyczne; scena umowna, dekoracje ograniczone do elementów symbolicznych, układ ten angażuje bezpośrednio widza w akcję przedstawienia.

Na wyższych piętrach znajdują się piękne sale wystawowo-impresowe posiadające historyczne nazwy. Na I piętrze sale: Świętoborzyców, Elżbie-

tańska, księżny Przybysław, Anny Jagiellonki, księżny Mirosławy i księcia Barnima I. Na II piętrze królowej Świętosławy, króla Eryka pomorskiego i króla Stanisława Leszczyńskiego. W salach organizowane są wystawy polskiego malarstwa współczesnego oraz malarstwa krajów socjalistycznych.

Wychodząc z zamku, widzimy od strony pn. głęboki jar, do którego uchodził strumień płynący niegdyś przez pl. Żołnierza Polskiego; tu przed 10 wiekami znajdowała się pierwsza przystań portowa. Na wsch. krańcu skarpy zamkowej — rozległy taras widokowy ozdobiony 3 zabytkowymi armatkami. Ze skarpy rozciąga się rozległy widok na budowaną trasę zamkową. Poniżej tarasu — Podzamcze, a ku pn. Wały Chrobrego i port.

3. PODZAMCZE

Pl. Tobrucki — ul. Pod Bramą — ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego — most Długi — Bulwar Piastów Pomorskich — ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego — ul. Mściwoja — Stary Rynek — ul. Panieńska — ul. Wyszaka (trasa zamkowa)

Trasa prowadzi wzdłuż Odry (z pd. ku pn.), wsch. skrajem Starego Miasta. Przy trasie znajdują się liczne zabytki (kościół św. Jana Ewangelisty, Ratusz Staromiejski) i rozciągają się piękne widoki na zamek i portowy wsch. brzeg Odry. Poznajemy część średniowiecznego Szczecina o charakterystycznym dla miasta portowego układzie ulic (zmierzających ku portowi). Na bulwarze nad Odrą obok mostu Długiego można obejrzeć kutą w kamieniu Kronikę Morskiego Szczecina. Kończymy spacer koło Baszty Panieńskiej Siedmiu Płaszczy. Z pl. Tobruckiego (koniec trasy 1) idziemy ku pn. w ul. Pod Bramą. Ul. Pod Bramą — wąska, krótka, położona u stóp tarasu odrzańskiego, ma historyczną nazwę. Prowadziła do nie istniejącej dziś Bramy św. Ducha, znajdującej się przed kościołem św. Jana, zamykającej Szczecin od pd.

Przy wsch. stronie ulicy znajduje się kościół św. Jana, przy zach. — fragment murów obronnych.

- 27 Niewielki odcinek średniowiecznych fortyfikacji zachował się na rogu ul. Podgórnej i ul. Pod Bramą, w zaulku za nowymi obiektami. Mury, zbudowane z głazów narzutowych w XIII/XIV w., bieżyły z zach. do Bramy św. Ducha, na wsch. nad brzeg Odry. W 1957, w trzechsetną rocznicę rozbicia pod Szczecinem oddziałów szwedzkich, umieszczono w tym miejscu tablicę pamiątkową ku czci hetmana Stefana Czarnieckiego.

Kościół św. Jana Ewangelisty.** Franciszkanie zostali sprowadzeni do Szczecina w 1240. Obecny gotycki kościół został wzniesiony wraz z klasztorem w XIV w. (klasztór rozebrano w 1856). Jest to budowla halowa 3-nawowa z fasadą zwieńczoną szczytem ozdobionym sterczynami. Elewację prezbiterium obiega fryz z motywem winnej latorośli (2 poł. XVI w.). Na dachu niewielka sygnaturka; w jej okolicy „gniazdo dzwonnika” (ryglowe mieszkanie zakonnika, który obsługiwał sygnaturkę, widoczne od strony Odry). Wejście do kościoła od ul. Pod Bramą. Sklepienia w nawie głównej są gwiaździste, w nawach bocznych i prezbiterium — krzyżowe. Podczas powojennej odbudowy w prezbiterium odsłonięto wsporniki figuralne (siedzący mnisi) oraz fragmenty polichromii z XV/XVI w. (postać mężczyzny z tarczą herbową) i na filarze z XVIII w. Wyposażenie wnętrza jest nowe, nawiązujące do gotyku. Na uwagę zasługuje ołtarz główny i polichromia na chórze muzycznym (wg proj. J. Piaseckiego). W kaplicy MB Częstochowskiej (2 poł. XIX w.) jest nowe wyposażenie (wg proj. B. Kozłowskiej). Od strony wsch. przylega do kościoła plebania zbudowana po wojnie, w stylu nawiązującym do dawnej architektury.

Ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego idziemy w prawo na most Długi.

Ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego to zach. odcinek arterii wlotowej do Szczecina. Rozpoczyna się nad Odrą, przy moście Długim, kończy przy Bramie Portowej. Dominuje nad nią masyw gotyckiej katedry św. Jakuba.

Most Długi został wybudowany w końcu XIII w. i — łącznie z groblą wiodącą przez Międzyodrze — stanowił drogę prowadzącą na wsch. Wówczas nie był mostem zwodzonym i statki rzeczne płynące ze Śląska i Wielkopolski tu musiały kończyć swój rejs. Towary ze statków nabywali szczecińscy kupcy, którzy ładowali je na stojące po przeciwnej stronie mostu własne statki i wysyłali w świat. Most był wielokrotnie niszczone. Odbudowany w 1957 jest największym drogowym mostem zwodzo-

- nym w Polsce. Pod mostem (zejście schodami) znajduje się kiosk hydrologiczny notujący stan wody na Odrze. Kiosk stoi na nabrzeżu odrzańskim zw. Bulwarem Piastów Pomorskich. Na ścianie oporowej bulwaru, wyłożonej białym i czerwonym piaskowcem sztylowieckim, wykuta jest **Morska Kronika Szczecina**** wykonana w 1968 przez artystę plastyka Sławomira Lewińskiego wg proj. K. Stachowiaka. Poszczególne fragmenty kroniki odnotowują ważne wydarzenia z dziedziny gospodarki morskiej: otwarcie linii „Uniafrika” w 1961, podniesienie bandery na statku „K. Gałczyński”, rejs „Ziemi Szczecińskiej” dokoła świata w 1966/67, budowę „statków królewskich” noszących imiona Bolesława Chrobrego i innych władców. Polski. Informacje są ozdobione rzeźbami głów królów, poetów, symbolami miast itp. Wracamy z Bulwaru Piastów Pomorskich na ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego i idziemy ku pn., ul. Mściwoja na Stary Rynek, przy którym znajduje się Ratusz Staromiejski oraz zespół historycznych kamieniczek zajmowanych przez Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych.
- 30 **Ratusz Staromiejski***** wznosi się na środku Starego Rynku zw. dawniej Siennym. Poza tym Szczecin posiadał w średniowieczu kilka niewielkich targowisk jak Targ Warzywny, Koński;

Ratusz Staromiejski, elewacja południowa i wschodnia

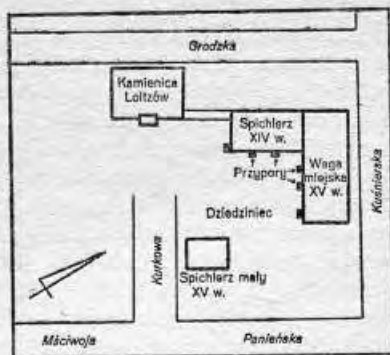
główne targowisko stanowiły nabrzeża portowe, gdzie koncentrował się handel rybami.

Ratusz, klejnot szczecińskiej architektury, zbudowano w XIV w., zachowały się z tego czasu fragmenty piwnic, w nich znajduje się „Miodosytia u Wyszaka” (stylowa winiarnia). Obecny budynek jest z 1 poł. XV w. Jego architekturę łączy się z warsztatem Henryka Brunsberga. W 1677, za czasów szwedzkich, został gruntownie przebudowany w stylu barokowym i w takiej formie dotrwał do ostatniej wojny, podczas której został zbombardowany i spalony. Po wykonaniu badań historyczno-architektonicznych ratuszowi przywrócono wygląd z 1 poł. XV w. Spod tynku odsłonięto gotyckie blendy i wiele cennych detali architektonicznych, m.in. podcienia przy elewacji pd. Umieszczono tu Muzeum m. Szczecina (godzinny otwarcia wszystkich obiektów muzealnych na s. 48), oddział Muzeum Narodowego (otwarty 1975), a w podziemiach stylową winiarnię „Miodosytia u Wyszaka”.

Zespół zabudowań **Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych****, przy zach. pierzei ul. Mściwoja (dojście ul. Kurkowej), składa się z kamienicy Loitzów (Łoziców), dawnej wagi miejskiej i 2 spichlerzy.

Dom Bankowy Loitzów** jest najpiękniejszym zachowanym w mieście zabytkiem architektury mieszczkańskiej.

Loitzowie to wielcy kupcy posiadający własną flotę i prowadzący główny bank w mieście. Pieniądze, które bogaci mieszcianie składali do rąk bankierów, oni pożyczali królom, biskupom, wodzom itp. Jagiellonowie chętnie korzystali z usług Loitzów. Bank cieszył się olbrzymim zaufaniem, aż do bankructwa w 1572. Bezpośrednią przyczyną upadku domu bankowego stało się wymarcie dynastii Jagiellonów w Polsce. Ostatni król z tej dynastii, Zygmunt August zmarł bezpotomnie, a jego następcy nie spłacili prywatnych długów królewskich. W tej sytuacji Jan Loitz ogłosił upadłość, bowiem niedobory wynosiły 20 beczek złota. Następnie opuścił Szczecin, udał się do Krakowa i pracował w polskiej dyplomacji.

Kamienica Loitzów, plan sytuacyjny

Kamienica Loitzów, wzniesiona w 1547 w stylu późnogotyckim oraz wczesnorenansowym, była przed wojną całkowicie obudowana domami. Po zniszczeniach wojennych bezwartościowe okoliczne rudery rozebrano a odbudowany dom bankowy — łącznie ze starymi spichlerzami — przeznaczono na siedzibę Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych imienia rumuńskiego rzeźbiarza Constantina Brancusiego (1978). 4-kondygnacyjna kamienica, kryta dwuspadowym dachem, ma od frontu wieżową klatkę schodową krytą dachem namiotowym, zwieńczonym chorągiewką z gryfem i datą odbudowy 1955. Elewacje są ozdobione bogatą dekoracją maswerkową, nawiązującą do zwieńczeń pd. skrzydła zamku. Na frontowej ścianie zabytkowa płyta przedstawiająca „Widzenie św. Pawła”. Przy wejściu kuta w metalu latarnia. Po prawej stronie ul. Kurkowej — 2 magazyny i d. waga miejska (obecnie pomieszczenia pomocnicze liceum). Z kamienicą Loitzów sąsiaduje d. spichlerz z XIV w., niewielki, 2-kondygnacyjny, otynkowany budynek z 3 przyporami, kryty dachem dwuspadowym. Do niego przylega d. waga miejska, gotycka z XV w., ceglana, kryta dachem dwuspadowym z wysuniętym ponad dziedziniec kranem, który służył do transportu towarów. W ścianie szczytowej — 2

duże i 1 małe gotyckie okienka. Przy ul. Kurkowej nr 3 stoi tzw. mały spichlerz, gotycki z XV w., 4-kondygnacyjny, wykorzystany po odbudowie na mieszkania.

Idziemy ul. Panieńską, po prawej stronie mijamy hotel „Orbis-Arkona” zbudowany w 1970 i jesteśmy na Podzamczu. Po prawej stronie d. Rynek Warzywny, na którym przez kilkanaście lat prowadzono prace archeologiczne. Odkryto osadę słowiańską z VIII—X w. Znalezione też m.in. łódź z dębowych klepek z VIII w.

Podzamcze leżące między zamkiem i Odrą było bardzo gęsto zabudowane. W czasie wojny zabudowa została prawie całkowicie zniszczona, ocalała średniowieczna Baszta Panieńska Siedmiu Płasczy. Do baszty prowadzi ul. Panieńska; dawniej wiodła w kierunku żeńskiego klasztoru i stąd jej nazwa.

Baszta Panieńska Siedmiu Płasczy* jest pozostałością gotyckich fortyfikacji. Zbudowana została w XIV w., przebudowana w 2 poł. XV w. Opodal niej znajdowała się Brama Panieńska, która zamykała Stare Miasto od pn. Baszta ma kształt cylindra o średnicy 9 m (grubość muru 2,7 m) zakończonych blankowaniem i nakryta jest stożkowym hełmem. Wewnątrz posiada kilka kondygnacji, niższe były przeznaczone dla armat, wyższe dla łęej-

Baszta Panieńska Siedmiu Płasczy

szej broni. Prace nad rekonstrukcją ukończono w 1964. Nie wiadomo, skąd pochodzi drugi człon nazwy baszty. Być może ten odcinek murów był broniony przez cech krawców i nazwa wiąże się z wydarzeniem związanym z szcyciem 7 piaszczy na zamówienie księcia Bogusława X dla jego żony Anny. Przy baszcie ul. Panieńska styka się z ul. Wyszaka biegnącą pn. granicą Starego Miasta. Nazwa ulicy wywodzi się od szczecińskiego korsarza i kupca z XII w., jego miano przekazały nam kroniki. W kierunku pn. ciągną się Wały Chrobrego.

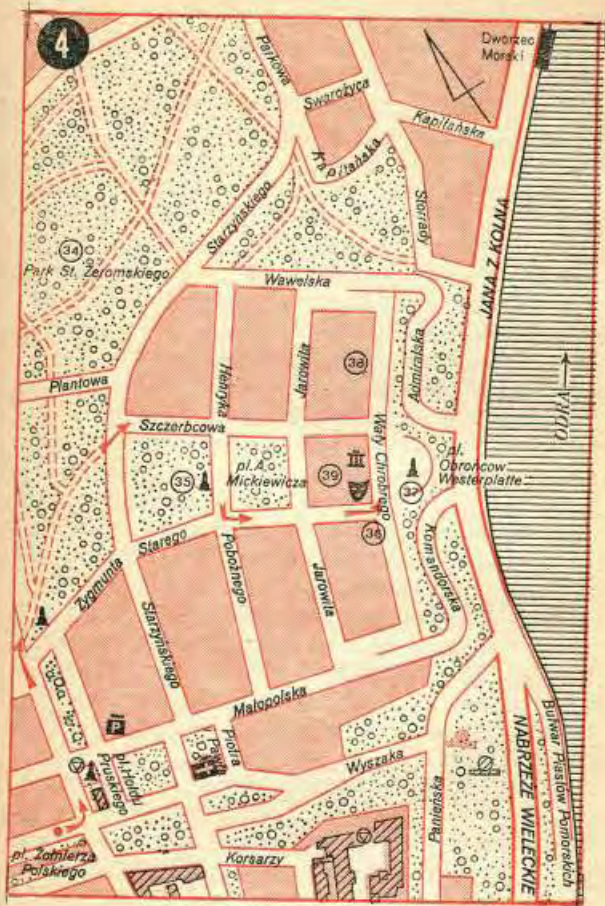
Uwaga: w tym rejonie od kilku lat trwają prace związane z budową komunikacyjnej trasy zamkowej i mostu na Odrze. Mogą więc być pewne kłopoty z bezpośrednim przejściem na Wały Chrobrego.

4. WAŁY CHROBREGO

Pl. Żołnierza Polskiego — pl. Holdu Pruskiego — ul. Matejki — park Stefana Żeromskiego — pl. Adama Mickiewicza — ul. Zygmunta Starego — Wały Chrobrego (Muzeum Narodowe) — ul. Komandorska — pl. Obrońców Westerplatte — ul. Jana z Kolna

Najbardziej reprezentacyjna część miasta przylegająca do Odry i portu to Wały Chrobrego. Przy trasie — park Żeromskiego i pomnik Mickiewicza. Na Wałach znajdują się gmachy Urzędu Wojewódzkiego, Muzeum Narodowego i Wyższej Szkoły Morskiej. Z Wałów rozciąga się wspaniała panorama portu, aż po ujście Regalicy do j. Dąbie. Punktem wyjściowym jest pl. Żołnierza Polskiego lub sąsiadujący pl. Holdu Pruskiego, skąd ul. Jana Matejki idziemy do parku im. Stefana Żeromskiego.

34 Park Stefana Żeromskiego otrzymał tę nazwę dla uczczenia pamięci autora „Wiatru od morza”. Na znajdującym się niegdyś w tym miejscu cmentarzu posadzono w XIX i XX w. wiele gatunków

drzew egzotycznych i powstał w ten sposób park. Po usunięciu zniszczeń wojennych jest to największy park śródmiejski, do którego mieszkańcy miasta chętnie udają się na wypoczynek po pracy. Przy wejściu (róg ul. Matejki i ul. Zygmunta Starego) stoi słup ze sztucznego kamienia z podobizną powieściopisarza. W parku rosną ponad 100-letnie drzewa krajowe oraz egzotyczne. Na obszernej polance przy kawiarni znajdują się stare pla-

tany klonolistne. Rosną tu również liczne cisy drzewiaste i krzaczaste, kilka odmian buków, w tym buki o liściach czerwonych, wiele odmian dębów. Z rzadkich drzew wymienić należy bożodrzewy, trójglicznie, kłeki kanadyjskie, miłorzęby i kasztany jadalne. Spotkać można także potężne bluszcze i wiele gatunków krzewów. Przy przecinającej park ul. płk. Starzyńskiego 2 wielkie głązy narzutowe — pomniki przyrody, na jednym tablica ku pamięci Synów Pułku uczestników II wojny światowej. W pn. części (przy ul. Wawelskiej) pomnik Latarnika z żagwią w ręce (dzieło Leonii Chmielnik i Anny Paszkiewicz).

Idziemy w kierunku wsch. do pl. Adama Mickiewicza, jednego z ładniejszych i spokojniejszych miejsc miasta. Leży on na zapleczu stojącego przy Wałach Chrobrego gmachu Muzeum Narodowego. Po zach. stronie placu wznosi się **35** pomnik Adama Mickiewicza* postawiony dla uczczenia tysiąclecia Państwa Polskiego i odsłonięty 3 V 1960 (rzeźba Sławomira Lewińskiego). Na stronie wsch. (obok gmachu Muzeum), na trawniku, części statku m/s „Kapitan Maciejewicz”; ponieważ statek ten przestał pełnić w 1982 swą funkcję Liceum Morskiego i przekazano go na złom, tutaj na pamiątkę położono jego główny maszt o dł. ok. 30 m, windy kotwiczne itp.

Ul. Zygmunta Starego dochodzimy do Wałów Chrobrego.

36 Wały Chrobrego*** to najbardziej charakterystyczna i pięknie położona część miasta. W XVIII w. był tu fort Leopolda. Gdy w końcu XIX w. zlikwidowano szczeciński system fortyfikacyjny, na miejscu fortu rozpoczęto budowę zespołu reprezentacyjnych gmachów. Wały zajmują część tarasu odrzańskiego zbliżającego się tutaj bardzo do Odry. Reprezentacyjna część Wałów ma 500 m dł., jej partia środkowa wysunięta jest ku wsch. i tworzy 19 m wys. ścianę wyłożoną kamiennymi płytami, na których umieszczone są herby polskich miast nadmorskich, od Tolkmicka po Swinoujście. Ozdobne portyki prowadzą ku schodom wiodącym

do kamiennej rzeźby* Manzla przedstawiającej Her- 37 kulesa walczącego z centaurem.

Z Wałów — widok na położony poniżej port. Przy pd. krańcu Stare Miasto i budowana trasa zamkowa z nowym mostem na Odrze; po przeciwnej stronie Odry wyspa Łasztownia z zabudowaniami portu drobnicowego i rybackiego. Wysoka smukła wieża należy do kościoła św. Gertrudy. Na wprost Wyspa Grodzka z ośrodkami sportów wodnych; za nią i za rzeką Duńcycą — Nabrzeże Starówka z magazynami dla drobnicy. W głębi dźwigi portu przeładunków masowych. W pogodne dni widok na j. Dąbie i Góry Bukowe.

Nieco ku pn. wznosi się olbrzymia nowo zbudowana chłodnia portowa oraz szary gmach elewatora zbożowego na półwyspie Ewa. Zupełnie ku pn. znajdują się stocznie.

Na Wałach Chrobrego wznosi się potężny gmach **38** Urzędu Wojewódzkiego, zbudowany w l. 1906—12, neorenesansowy z dwiema wieżami (wieczorem iluminowanymi) o hełmach pokrytych zieloną patyną. Elewacje są bardzo bogato zdobione detalami architektonicznymi rzeźbionymi w piaskowcu. Jedną wieżę ma kształt bocianiego gniazda (wys. 63 m), drugą wieńczy chorągiewka przedstawiająca średniowiecznego kupca (wys. 72 m). We wnętrzu

Wały Chrobrego z gmachem
Urzędu Wojewódzkiego

piękna sala rycerska, w której odbywają się uroczystości; bogato zdobione przedsionki z kolumnami.

39 Muzeum Narodowe** zajmuje środkową część Wałów. Gmach jest fundacją szczecińskiego kupiectwa dla miasta, zbudowany w l. 1908—13, zwieńczony jest potężną kopułą wys. 54 m. Fasada ozdobiona medalionami przedstawiającymi czołowe dzieła architektury różnych epok (piramidy egipskie i sfinks, antyczna świątynia grecka, gotycka katedra, fasada bazyliki św. Piotra w Rzymie). Przed gmachem kilka starych kotwic i śrub okrętowych. W gmachu mieści się również **Teatr Współczesny**. Główne działy muzeum. Na parterze: Polska nad Bałtykiem przed 1000 lat — wystawa obrazuje wyniki prac polskich archeologów na Pomorzu Zachodnim; przyroda morza — ryby, ptaki, ssaki oraz rybołówstwo, instrumenty i pomoce nawigacyjne, urządzenia i mechanizmy statków morskich. Na I piętrze: dawna kultura ludowa Pomorza Zachodniego; kultura Afryki Zachodniej — chaty, sprzęt, narzędzia, sztuka; gospodarka morska na Pomorzu Zachodnim 1945—75. Na III piętrze: kowalstwo i rzemiosło artystyczne na Pomorzu Zachodnim, m.in. militaria, dzieje monety. W Muzeum są też wystawy czasowe. Godziny otwarcia Muzeum podano na s. 48.

Dalsze gmachy Muzeum znajdują się przy ul. Staromłyńskiej nr 27 i Staromłyńskiej 1. Muzeum mieści się także w Ratuszu Staromiejskim.

Wyższa Szkoła Morska zajmuje dwa gmachy położone przy pd. części Wałów. Pochodzą one również z początku bieżącego wieku. Pierwszy gmach (na rogu ul. Zygmunta Starego) zbudowany jest z czerwonej cegły, bogato ozdobiony rzeźbami w piaskowcu. Drugi — tynkowany ma szczyty ozdobione wazami. Tutaj szkoła się kadry przyszłych oficerów marynarki handlowej i rybołówstwa morskiego. Szkoła posiada planetarium; na dachu pomost z antenami radarowymi. Przed gmachem na trawniku stara kotwica, śruba okrętowa oraz kość

szczęki dolnej wieloryba fiszbinowego przywieziona w 1978 ze Spitsbergenu. Kość należała do wieloryba o dł. ok. 20 m. Długość kości 640 cm, największa szer. 56 cm, największy obwód 132 cm, grubość do 22 cm.

Idziemy w dół schodami lub ul. Komandorską nad brzeg Odry. Pl. Obrońców Westerplatte rozciąga się nad brzegiem Odry, pomiędzy rzeką i kamiennym tarasem Wałów. Plac jest ozdobiony dużą **fontanną** wkomponowaną w kamienną ścianę Wałów; po obydwu stronach fontanny stoją **pomniki** korsarza Wyszaka i legendarnego odkrywcy Ameryki, Jana z Kolna (1975 rzeźbił R. Chachulski); są też dwa potężne kandelabry o kształcie latarni morskich.

Odbywają się tu uroczystości związane z morzem, m.in. tradycyjne wianki i zaprzysiężenie nowych roczników słuchaczy Wyższej Szkoły Morskiej. Z placu — rozległy widok na pd., w kierunku Starego Miasta. W tę stronę biegnie szeroki, dwupoziomowy bulwar. Górny poziom nosi nazwę **Nabrzeża Wieleckiego**, dolny — **Bulwaru Piastów Pomorskich** (opisany w trasie 3). W kierunku pn. brzegiem Odry ul. Jana z Kolna prowadzi do Dworca Morskiego Żeglugi Przybrzeżnej.

5. PORT

Wyjazd z Dworca Morskiego przy ul. Jana z Kolna. Odrą płyniemy w kierunku pn. obok stoczni — **Kanał Dębicki — Kanał Grabowski — Przekop Mieleński — Basen Górniczy — Kanał Grabowski — Kanał Grodzki — Rejon Przeładunków Drobnicy — Odra — Dworzec Morski**

Dworzec Morski, ul. Jana z Kolna na lewym (zach.) brzegu Odry. Wybudowany po wojnie. Stąd odchodzą statki obwożące turystów po porcie oraz statki i wodoroloty do kąpielisk nad Bałtykiem i portów NRD. Na budynku dworcowym znajduje

się duża mapa plastyczna rejonu ujścia Odry. Na nabrzeżu — tablica z flagami państw statków, które odwiedziły port w Szczecinie. Przy nabrzeżach cumują statki białej floty i wodoloty (jednostki pasażerskie malowane są na biały kolor, w odróżnieniu od statków handlowych).

Ogólne wiadomości o porcie. Port położony jest na terenach Międzyodrza (tj. między Odrą i jej wsch. ramieniem Regalicą, która w rejonie miasta uchodzi do j. Dąbie). Powierzchnia portu składa się z terenów wodnych (rzek i sztucznych kanałów oraz przekopów) i licznych wysp oraz brzegów Odry. W odróżnieniu od całkowicie sztucznego portu gdyńskiego, port w Szczecinie ma nabrzeża naturalne i sztuczne. Składa się z rejonów: przeładunków drobnicy (towarów przewożonych głównie w opakowaniu) położonego najbliżej Wałów Chrobrego, rejonu przeładunków masowych (węgiel, ruda, surowce chemiczne) głównie we wsch. części portu, w pobliżu ujścia Regalicy do j. Dąbie oraz rejonu przemysłowego skupiającego wielkie zakłady produkcyjne (huta, cementownia, papiernia itp.), znajdującego się nad brzegami Odry w pn. części portu.

Port szczeciński w czasie II wojny światowej był zniszczony w 70–85%. Został odbudowany i rozbudowany, pod względem wysokości przeładunków należy do czołowych nad Bałtykiem. Rocznie wchodzi tu 5–6 tys. statków. W latach 1975–81 przeładowywał (łącznie ze Swinoujściem) rocznie 15–25 mln ton towarów (blisko połowę przeładunków polskich portów). Porty handlowe w Szczecinie i w Swinoujściu tworzą razem Szczeciński Zespół Portowy. Szczecin jest portem tranzytowym dla wielu państw, przede wszystkim dla Czechosłowacji oraz Węgier, a także dla NRD, Austrii, Rumunii, Jugosławii i Bułgarii. W Szczecinie mają siedzibę armatorzy (właściciele statków) — Polska Żegluga Morska (PZM) i „Żegluga Polska” S. A. Przedsiębiorstwa posiadają łącznie ok. 120 statków o nośności ok. 3,3 mln DWT.

Szczecin jest ważnym portem białej floty, tj. floty żeglugi przybrzeżnej. Statki i wodoloty przewożą rocznie ok. 1 mln turystów (niezależnie od kilku mln przewożów pracowniczych). Położony u ujścia Odry do Bałtyku jest również portem rzeczynym. Wodami Odry spływają barki polskie ze Śląska, a także z NRD i czechosłowackie z towarami eksportowanymi i importowanymi.

W Szczecinie znajduje się Stocznia Szczecińska im. Adolfa Warskiego (opis zob. s. 100), 2 stocznie remontowe i inne. Pracuje tu również Przedsiębiorstwo Połówek

Dalekomorskich i Usług Rybackich „Gryf”, którego rybacy łowią ryby na odległych łowiskach pn.-zach. Atlantyku i u wybrzeży Zachodniej Afryki, przedsiębiorstwo przewozów i zaopatrzenia rybołówstwa „Trans-ocean”, a także przedsiębiorstwo „Chłodnicze przewozy morskie” S.A. (1982). Łącznie we wszystkich działach gospodarki morskiej pracuje ponad 45 tys. osób, tj. co czwarty—piąty dorosły mieszkaniec miasta. W 1974 Zespół Portowy Szczecin—Swinoujście, a w 1978 PZM zostały odznaczone Orderem Sztandaru Pracy I klasy.

Zwiedzanie portu — statkami; płyniemy w kierunku pn.

Kapitanat Portu, nowoczesny budynek z wielkim podcieniem znajduje się na pn. od Dworca Morskiego. Tu koncentrują się sprawy związane z ruchem statków i bezpieczeństwem żeglugi w porcie i na torze wodnym Szczecin—Swinoujście. Na pn. od Kapitanatu znajdują się tereny stoczniowe. **Wyspa Grodzka**, niewielka wyspa po wsch. stronie trasy (przystanie wioślarskie). Przy jej p.d. krańcu mała wyspa Bielawa. Wzdłuż brzegów znajdują się stanowiska postojowe statków wycofanych ze służby morskiej i pełniących funkcje pomocniczych magazynów zbożowych.

Elewator zbożowy na cyplu półwyspu Ewa, olbrzymi szary gmach o 18 kondygnacjach. Jest to jeden z większych europejskich elewatorów. Często stoją przy nim statki przywożące ładunki zbóż lub zabierające je. W elewatorze niezależnie od składowania suszy się i czyści zboże.

Stocznia im. Adolfa Warskiego na zach. brzegu rzeki, na pn. od Kapitanatu (opis zob. s. 100).

Oplywamy półwysp Ewa i Kanałem Dębickim płyniemy na pd. a następnie wracamy na pn.

Nabrzeże Czechosłowackie na wsch. od elewatora zbożowego, nad Kanałem Dębickim. Jest to pierwsze wielkie nabrzeże zbudowane po II wojnie światowej, na miejscu, gdzie rozciągały się łąki i zarośla. Znajdują się przy nim magazyny, z których statki zabierają wielkie ilości tranzytowej drobnicy. Przy nabrzeżu — baza obsługi statków liniowych PLO dalekiego zasięgu, tj. zabierających i przywożących ładunki z rejonów poza-

europiejskich (w tym gównie z Zachodniej Afryki).

Ostrów Grabowski, rozległa wyspa po wsch. stronie trasy, sięgająca aż po Przekop Mieleński. Obszar prawie pierwotny: łąki porośnięte rzadkim lasem, siedlisko mnóstwa ptaków i ssaków (dziki, sarny). W przyszłości teren ten zostanie zajęty przez port dla obsługi drobnicy.

Cofamy się **Kanałem Dębickim** ku pn. Obok wyspy Gryfli statek skręca w **Kanał Grabowski**, a następnie płynie na pd. wsch. sztucznym **Przekopem Mieleńskim**. Jest to kanał ułatwiający statkom płynącym z pn. od Swinoujścia wejście do rejonu przeładunków masowych i skracający drogę z morza do portu. Po zach. stronie Ostrów Grabowski, który okrążyliśmy.

Wielka Kępa to wysepka po wsch. stronie naszej trasy, bardzo wąska; na niej kąpielisko (plaża Mieleńska); za nią j. Dąbie. Płyniemy nadal na pd. wsch. i przecinamy rzekę Duńczycę.

Ostrów Mieleński to rozległa wyspa po zach. stronie trasy pokryta łąkami i niewielkimi lasami, sięgająca aż po rzeki Duńczycę i Parnicę oraz Przekop Mieleński. Na tę wyspę refuley wyrzucają urobek uzyskany podczas pogłębiania dróg portowych.

Wyspa Mienia (po wsch. stronie trasy) sięga aż do ujścia Regalicy; jest to wielkie siedlisko ptaków wodnych i łąkowych. Płyniemy do dzielnicy portowej zwanej Basenem Górniczym. Osiągamy rzekę **Parnicę**, która uchodzi do Regalicy, na pd. Basen Kaszubski, a na zach. Basen Górnośląski.

Nad rzeką Parnicą, która łączy Odrę z Regalicą znajduje się: **Port Naftowy CPN** (rejon przeładunków paliw płynnych). Od strony rzeki widać pomosty, do których przybijają tankowce transportujące ropę oraz pompy służące do przeładunku. Czasem stoją tu niewielkie zbiornikowce portowe, które zaopatrują statki w paliwo.

Na dalszym odcinku mieści się **Nabrzeże Parnica**, gdzie wyladowywane są surowce dla przemysłu chemicznego oraz **Stocznia Remontowa „Parnica”**

(na zach. od trasy) stale rozbudowywana: stoją tu liczne statki krajowe i zagraniczne, na których przeprowadza się remonty; obok elektrociepłownia.

Basen Kaszubski** to centrum rejonu przeładunków masowych portu. Tutaj załadowuje się węgiel wysyłany do bardzo odległych krajów. Został on po wojnie zbudowany niemal od podstaw (istniało tylko Nabrzeże Gliwickie i Chorzowskie). Na zapleczu znajduje się towarowy dworzec kolejowy.

Po stronie zach. **Nabrzeże Wałbrzyskie** służące przeładunkom węgla, z całkowicie zmechanizowanymi placami składowymi.

Nieco na pd. **pirs** (nabrzeże w formie języka wysuniętego w wody portu), na którym znajduje się taśmowiec do przeładunku węgla z wywrotnicą wagonową. Wagony z węglem są wtaczane na wywrotnicę i po rozładunku samoczynnie wracają na tory odstawcze. Węgiel z wywrotnicy wędruje przenośnikami taśmowymi (długie pasy gumowe) na wieżę załadowczą, a stąd przy pomocy teleskopów jest zsypywany do ładowni statków stojących po prawej lub lewej stronie. W godzinę może on przeładować ok. 750 ton. Na przedłużeniu pirsu ku pd. **Nabrzeże Bytomskie** — również węglowe. Statek zawraca na pn., oglądamy wsch. stronę Basenu Kaszubskiego, znajdują się tu nabrzeża: Gliwickie, Chorzowskie i Katowickie. Na **Nabrzeżu Gliwickim** przeładowywany jest węgiel. **Nabrzeże Chorzowskie** posiada dźwigi mostowe do przeładunku rudy na wagony, na ład lub na barki. Chwytały automatycznie odważają ładunek. Na **Nabrzeżu Katowickim** odbywa się wyladunek apatytów i fosfatów z Afryki północno-zachodniej, Chile i Murmańska.

Z Basenem Kaszubskim łączy się (ku zach.) **Basen Górnośląski****. Ma on 2 mniejsze baseny: **Warty** i **Notecki** oraz kilka nabrzeży. Na pn. znajduje się **Nabrzeże Sosnowieckie**, przy nim Zakłady Koksochemiczne i dalsze rejonu portu naftowego. **Basen Warty** (wschodni): tu wznosi się wysoki bu-

dynek elewatora zbożowego oraz wytwórnia pasz treściwych.

Nabrzeże Górnośląskie (pomiędzy Basenem Warty i Noteckim), baza przeładunków surowców chemicznych.

Basen Notecki (zachodni), przy nim Port Drzewny. Stąd odchodzą ładunki polskiego drewna.

Wracamy do Basenu Kaszubskiego.

Uwaga: w czasie wycieczek dłuższych niż 2 godz. statek po opuszczeniu Basenu Kaszubskiego skręca Parnicą na wsch. i przez ujście Regalicy wpływa na j. Dąbie. Do Dworca Morskiego wraca rzeka Święta lub też płynie przez j. Dąbie i na pn. osiąga Odrę, by wrócić nią do punktu wyjściowego. W czasie wycieczek 2-godzinnych z Basenu Kaszubskiego płynie się na pn. zach. Przekopem Mieleńskim. Przy wyspie Gryfii statek skręca w Kanał Grabowski.

Wyspa Gryfia znajduje się na pn. od Kanału Grabowskiego. Na wyspie jest **Szczecińska Stocznia Remontowa „Gryfia”**. Widać tu doki pływające, które podnoszą statki, by można było remontować ich dna. W 1978 stocznia została odznaczona Orderem Sztandaru Pracy I klasy.

Statek płynie na pd. Kanałem Grodzkim, wzdłuż Nabrzeża Polskiego do rejonu przeładunków drobnicy.

Nabrzeże Polskie* na półwyspie Ewa. Tu znajduje się największa w Polsce **chłodnia składowa**, 7-kondygnacyjna, w której składowane są towary polskie i obce (np. mięso, masło, mrożonki, owoce i warzywa, importowane lub eksportowane).

Rejon przeładunku drobnicy na wyspie Łasztowni składa się z basenów Zachodniego i Wschodniego.

W Basenie Zachodnim Nabrzeże Bułgarskie zajmuje baza Przedsiębiorstwa Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich „Gryf” posiadająca (1982) 28 statków. By jednostki mogły łowić dłuższy czas bez potrzeby wracania do portu, wysyła się na łowiska statki-bazy, które odbierają złowione ryby, a równocześnie zaopatrują statki w słodką wo-

dę, sól, beczki, artykuły spożywcze itp. Rybacy „Gryfa” łowią przeciętnie rocznie 140–150 tys. ton ryb. W tym samym basenie po stronie wsch. — **Nabrzeże Radzieckie** z olbrzymim wielokondygnacyjnym magazynem drobnicowym posiadającym na dachu charakterystyczne dźwigi. Statek wraca ku pn., mija cypel między Basenem Zachodnim i Wschodnim (gdzie znajduje się Nabrzeże Albańskie) i wchodzi do Basenu Wschodniego. **Nabrzeże Albańskie** położone jest na cyplu między nabrzeżami Radzieckim i Greckim, znajdują się tutaj magazyny drobnicowe.

W Basenie Wschodnim po stronie zach. — **Nabrzeże Greckie**, mieści się tu baza eksportu warzyw i owoców z klimatyzowanym magazynem. Na pd. krańcu basenu jest **Nabrzeże Egipskie**. Po wsch. stronie — **Nabrzeże Rumuńskie**, skąd zabierają towary polskie statki obsługujące linie zachodnioeuropejskie.

Na pd. wsch. od basenów olbrzymi, towarowy **Dworzec Wrocławski**, przez który przechodzą miliony ton towarów krajowych i idących tranzytem. Statek opuszcza rejon Łasztowni i płynie na zach. Duńczęcą wzdłuż Nabrzeża Starówka.

Nabrzeże Starówka zajmuje zach. część pd. brzegu Duńczęcy. Jest to jedna z najstarszych partii portu szczecińskiego. Zbudowano na nim po wojnie magazyny drobnicowe. Nabrzeże obsługuje głównie linie skandynawskie.

Po stronie pn. Duńczęcy — **Wyspa Grodzka**.

Statek skręca na Odrę i płynie w kierunku Dworca Morskiego. Po drodze piękne widoki na zamek, Stare Miasto i Wały Chrobrego.

6. SRÓDMIEŚCIE

Pl. Bramy Portowej — pl. Zwycięstwa — ul. Bolesława Krzywoustego — pl. Tadeusza Kościuszki — al. Piastów — pl. Włodzimierza Lenina — al. Wojska Polskiego — al. Mariana Buczka — pl. Odrodzenia — pl. Grunwaldzki — al. Wyzwolenia

Dzielnica, przez którą prowadzi trasa, powstała na przełomie XIX i XX w., po zniesieniu nowożytnych fortyfikacji otaczających Stare Miasto, nosiła wówczas nazwę Nowe Miasto. Przy wytyczeniu jej zastosowano gwiaździsty układ ulic koncentrycznie rozchodzących się z kilku placów o rzucie koła.

Centralnym placem tego założenia jest obecny pl. Grunwaldzki. Rozplanowanie dzielnicy nawiązuje do nowożytnego planu urbanistycznego Paryża, którego inicjatorem był Haussmann, prefekt departamentu Sekwany. Jest to jedyne tego typu założenie urbanistyczne w Polsce.

Zabudowa sprzed ok. 80 lat uzupełniona jest nowymi plombami. Trasa kończy się przy nowoczesnej, jeszcze budowanej al. Wyzwolenia.

Pl. Bramy Portowej i pl. Zwycięstwa, łączące się ze sobą, powstały w końcu XIX w. na przedpolu Bramy Portowej (trasa 1). Dokoła — zabudowa częściowo z początku bieżącego wieku, uzupełniona nowymi budynkami wzniesionymi w okresie powojennym. Są tu 2 hotele: „Pomorski” (z podcieniem) i „Piast”, duży zespół sklepów Cepelii (upominki, ceramika, tkaniny, sztuka ludowa), kawiarnia „Uśmiech”, totalizator „Wyścigi Konne” i letnie kino „Derby” na 450 miejsc oraz stacja benzynowa i stacja obsługi samochodów.

Pomnik poety Kornela Ujejskiego* (1823—1897) zajmuje centralne miejsce na styku obydwu placów (proj. Antoniego Popiela). Na granitowym cokole stoi popiersie poety z brązu. Na froncie cokołu — lira skuta kajdanami i metalowa księga z napisem „Chorał” (utwór patriotyczny nawiązujący do

powstania chłopskiego w Galicji w 1846). Po drugiej stronie napis: „Narodzie mój bądź szczęśliwy”.

Kościół garnizonowy p.w. św. Wojciecha, w zach. 41 centralnej części pl. Zwycięstwa, nazwany tak na pamiątkę nie istniejącej świątyni pod tym samym wezwaniem, wzniesionej w 1124 przez misję króla polskiego Bolesława Krzywoustego. Kościół eklektyczny zbudowany został w l. 1906—09. Wieża wys. 65,5 m ozdobiona jest rozetą i prześwitem, w którym widać dzwony. Pod arkadami — brązowa płyta z orłem i herbami 7 stolic ziem zach. i pn. Polski, umieszczona w 30 rocznicę powrotu tych obszarów do Macierzy. W krucheie tablice

pamiątkowe ku czci żołnierzy Września i powstańców wielkopolskich. We wnętrzu gwiaździste, żebrowe sklepienie. Ołtarz i kazalnica z piskowca. Nowe witraże w rozetach przedstawiają: nad ołtarzem głównym — śmierć św. Wojciecha, nad chórem muzycznym — św. Cecylię. Przy głównym ołtarzu, we wnęce po prawej stronie, urna z ziemią z pobojuwisk Pomorza Zachodniego (Siekierki, Cedynia, Podgaje, Kołobrzeg, Wał Pomorski), złożona w 25 rocznicę wyzwolenia Pomorza (1970), przez kapelanów wojska polskiego. Codziennie wieczorem odbywa się apel z fanarami dla uczczenia pamięci 6 mln obywateli polskich poległych i pomordowanych podczas II wojny światowej.

- 42 **Kościół Najświętszego Serca Jezusowego**, przy pn. pierzei pl. Zwycięstwa, zbudowany w l. 1913—14, z potężną szeroką wieżą o hełmie pokrytym miedzią (zielona śniedź), z olbrzymimi połaciami nisko opadającego dachu. Ma sylwetkę wiejskiego kościółka. Od 1972 pełni funkcję prokatedry. Nad głównym wejściem — relief przedstawiający św. Jerzego walczącego ze smakiem oraz — umieszczona w 1981 — wielka kamienna rzeźba Chrystusa (A. Szulc). Nowa polichromia (1974/75) malarza W. Pałki oparta na wzorach romańskich; nowoczesne wyposażenie.

Za kościołem park — dawny cmentarz wojskowy; jest tu grupa głazów narzutowych w miejscu, gdzie pochowano jeńców francuskich i tablica pamiątkowa umieszczona w 1967 z napisem „Pamięci synów Francji bohaterskiej, uczestnikom kampanii 1870—71, ofiarom niemieckiej niewoli”.

Al. Wojska Polskiego, jedna z najbardziej ruchliwych i najdłuższych ulic miasta, łączy śródmieście z dzielnicami Łękno i Głębokie. Jej przedłużeniem jest droga, która przez Puszcę Wkrzańską wiedzie do granicy z NRD. Początkowy odcinek ulicy ma zabudowę zwartą, od pl. Lenina — zabudowę willową, większość domów pochodzi z l. 1965—1975. Al. Wojska Polskiego przecina pl. Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, przy którym znajduje się 25 m

dl. pomnik-zabawka „Ptaki” Władysława Hasiora (1980).

Ul. Bolesława Krzywoustego to historyczny trakt wiodący na zach., nosi imię władcy, który w początkach XII w. związał Szczecin z Polską. Ulica łączy pl. Zwycięstwa z pl. Tadeusza Kościuszki i dalej z dzielnicą Turzyn (tu znajduje się jeden z dworców kolei okrężnej). Jest to ważny ciąg handlowy. Zabudowa — eklektyczna i secesyjna, a także nowe domy mieszkalne i obiekty handlowe. Po lewej stronie pawilon handlowy „Barbara”, po przeciwnej kawiarnia „Kaprysta”. W bloku przy kawiarni prześwit i przejście do kina „Kosmos” (850 miejsc), ozdobionego od frontu mozaiką Emanuela Messera. Dalej „Delikatesy” i pawilony usługowe. Perspektywę ulicy zamyka nowoczesny dom o charakterystycznie rozmieszczonych balkonach.

Pl. Tadeusza Kościuszki to dawny cmentarz podmiejski o kształcie równoramiennego trójkąta, położony między ulicami: al. Piastów, ul. Pułaskiego i al. gen. Władysława Sikorskiego. Przy placu znajduje się restauracja i bar mleczny. Jest tu piękna zieleń, buki czerwone i płaczące. W tym rejonie znajdują się gmachy Politechniki Szczecińskiej (powstałej w 1947). Skracamy na pd. (na lewo).

Wydział Budownictwa i Architektury, al. Piastów nr 50, po wsch. stronie placu. Jest to gmach o 5 kondygnacjach zbudowany w okresie międzywojennym z klinkierowej cegły. Następny gmach po tej samej stronie nowo wzniesiony (1980) mieści zakłady międzywydziałowe Politechniki Szczecińskiej, ma on 8 kondygnacji; na dachu srebrna kupa obserwatorium astronomicznego. Nieco dalej (al. Piastów 42) — nowe gmachy Wydziału Technologii Chemicznej (w hallu popiersie M. Kopernika) i Instytutu Okrętowego (al. Piastów 41).

Po przeciwnej stronie (zach.): **Wydział Budowy Maszyn i Okrętów**, al. Piastów nr 19, zbudowany w l. 1930—40. Gmach ma 4 kondygnacje i podcień przy wejściu. Trawniki otoczone łańcuchami okrętowymi. Na gmachu elementy dekoracyjne o

tematyce morskiej, kotwice i litery SM. Zaraz po wojnie mieściła się tu Szkoła Morska.

Rektorat i Biblioteka Główna, ul. Pułaskiego nr 10 (przy pl. Kościuszki). Gmach wzniesiony na przełomie XIX i XX w., zajmuje w stosunku do placu pozycję centralną, ma monumentalną fasadę z ryzalitem, w którym mieści się wejście. Sciany z czerwonej cegły ozdobione są licznymi rzezbami, głównie gryfów, z jasnego piaskowca.

Wydział Elektryczny, al. gen. Władysława Sikorskiego nr 37, zbudowany w 1900, z białej cegły. Portal zdobią 2 rzeźbione gryfy. Liczne wielokolorowe ozdoby majolikowe. Na szczytach gmachu 2 olbrzymie herby miasta przedstawione w formie z czasów szwedzkich: 2 lwy trzymają koronę nad głową gryfa (współczesny herb to głowa gryfa w koronie).

Wracamy do al. Piastów i idziemy w kierunku pn. **Al. Piastów** to szeroki dwujezdniowy bulwar o zabudowie zwartej, obsadzony zielenią, zaczyna się przy pl. Lenina i prowadzi na pd. zach. (do przejścia granicznego w Kołbaskowie, a jej bocznica, ul. Ku Słońcu do Lubieszyna na granicy NRD). Aleja powstała w l. 1902—05, zabudowa ma charakter głównie mieszkalny. Jest tu dużo budowli o charakterze monumentalnym.

Liceum nr 1 im. Marli Skłodowskiej-Curie, al. Piastów nr 12 (róg ul. Chodkiewicza), to olbrzymi neoromański gmach z 1903 o ozdobnym portalu. W 1945 otwarto tu pierwszą polską szkołę średnią. **Szkoła Podstawowa nr 1 im. Bolesława Chrobrego**, al. Piastów nr 6 (róg ul. Jagiellońskiej), pseudogotycki gmach ozdobiony sterczynami, z reprezentacyjnym portalem.

Pl. Włodzimierza Lenina leży u zbiegu al. Piastów z al. Wojska Polskiego i al. Mariana Buczka. Jest to okrągły plac, jeden z charakterystycznych dla powstałego w końcu XIX w. Nowego Miasta. Przez plac przebiega al. Wojska Polskiego, która aż do pl. Lenina ma zabudowę zwartą, dalej ku Głębokiemu — willową. Pałacyki przy placu zajmuje **P. P. Szczecińska Agencja Artystyczna** (tu

znajduje się Mała Scena Rozrywki) i **Wojewódzki Ośrodek Kształcenia Ideologicznego KW PZPR**. W pobliżu placu wznosi się zbudowany w 1980 20-kondygnacyjny **wieżowiec (75 m) Polskiego Radia i Telewizji**.

Ul. 5 Lipca zaczyna się przy pl. Lenina. Nazwa jej wiąże się z historyczną datą 5 VII 1945, kiedy Szczecin przejęły polskie władze miejskie. Przy ulicy znajduje się największe kino w mieście „**Colosseum**” (1000 miejsc).

Al. Mariana Buczka łączy pl. Lenina z al. Wyzwolenia. Jest jedną z ważniejszych osi Nowego Miasta, prowadzi przez pl. Odrodzenia i pl. Grunwaldzki w kierunku wsch. Jest to bulwar dwujezdniowy obsadzony starodrzewem. Zabudowa w większości z początku XX w., są tu piękne przykłady obiektów secesyjnych.

Pl. Odrodzenia, jeden z gwiazdzystych placów tej 45 dzielnicy. Przy placu — bar w secesyjnej kamienicy, ul. Armii Czerwonej 36 (róg ul. Buczka), o bogatej ornamentyce, ozdobne kraty dokoła kawiarnianego ogródka (kwalstwo artystyczne z przełomu XIX i XX w.).

Pl. Grunwaldzki**, centralny największy plac dzielnicy Nowe Miasto. Rozchodzi się z niego 8 ulic, w tym 4 typu bulwarowego, obsadzone drzewami. Krzyżują się tu 2 aleje będące osiami całego założenia urbanistycznego: al. Jedności Narodowej i al. Mariana Buczka. Plac obsadzony jest starodrzewem, wśród którego są rzadkie okazy (np. omżyn). Środek placu zajmuje zieleniec, na którym znajduje się **plyta ku czci gen. Karola Świerczewskiego**. Zabudowa dokoła placu częściowo secesyjna, są też nowoczesne wysokościowce. W tym miejscu w XVIII w. wybudowano fort „Wilhelm”, który od pn. zach. ubezpieczał „twierdzę Szczecin”. Plac i ciągi komunikacyjne tego regionu są zgodne z dawnymi założeniami fortecznymi. Plac przecina al. Jedności Narodowej, która w kierunku pd.-wsch. ozdobiona jest rzędem **fontann**, u jej wylotu — bezpośrednio przy pl. Grunwaldzkim — postawiono w 1980 **pomnik marynarza-sternika**,

metalowe dzieło A. Chachulskiego. W kierunku pn.-zach. wzdłuż al. Jedności Narodowej plener nowoczesnej rzeźby (1982). Idziemy na wsch. al. M. Buczka do pl. Rodła i przecinającej go al. Wyzwolenia.

Plac Rodła otrzymał taką nazwę w 1977, gdy umieszczono tu tablicę pamiątkową związaną z 55 rocznicą powstania Związku Polaków w Niemczech (wyjaśnienie nazwy „rodło” zob. s. 63).

Al. Wyzwolenia prowadzi przez część miasta, która w czasie wojny została zniszczona blisko w 100% dywanowymi nalotami samolotów alianckich. Wytyczona przed kilku laty aleja łączy śródmieście z leżącym na pn. przedmieściem Niebuszewem. Jest ona fragmentem nowoczesnego centrum, które powstaje między nią a parkiem Żeromskiego.

OBIEKTY POZA TRASAMI ZWIEDZANIA

Uwaga. Obiekty opisane są w kolejności alfabetycznej, umieszczony przy obiekcie numer odpowiada numerowi na planie (zob. s. 8—9).

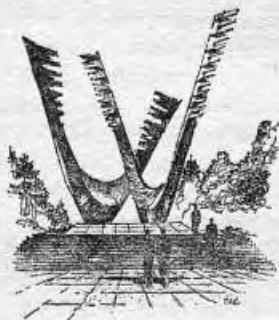
Cmentarz Główny* zw. też Centralnym, ul. Ku 57 Słońcu.

Dojazd do głównego wejścia tramwajem nr 8 z węzła przy Bramie Portowej (przystanek na ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego). Przejazd ok. 10 min.

Cmentarz leży w pd.-zach. części miasta, pomiędzy śródmieściem a dzielnicą Gumieńce; założony w l. 1900—25 jest dziełem wybitnych architektów i ogrodników. Zajmuje obszar 150 ha, drogi dla pojazdów — 11 km, trasy pieszce — 60 km. Jest jednym z większych w Europie, posiada bogactwo krajowej i egzotycznej zieleni. Cmentarz ma charakter parku. Aleje obsadzone są dębami czerwonymi, platanami, leszczyną turecką, bukami zwisającymi itp. Żywopłoty cisów, żywotników i drzew liściastych (buczyna). Rosną tu też miłorzęby, cyprysiki, choiny kanadyjskie i inne rzadkie okazy. Badania archeologiczne wykazały, że przed 2500 laty znajdowało się tutaj cmentarzysko kultury łużyckiej.

Wchodzimy na cmentarz przez neoromański kolumnowy portyk. Platanowa aleja wiodąca w kierunku pd. prowadzi ku olbrzymiej neoromańskiej kaplicy i na rozciągające się przed nią Pole Bohaterów. Za sadzawką z wodotryskami — 2 tablice ku czci poległych żołnierzy radzieckich I i II Frontu Białoruskiego oraz I Armii Wojska Polskiego; na tablicach wymienione nazwy jednostek

i pola bitew. Są tu groby ok. 3 tys. żołnierzy radzieckich i ok. 400 żołnierzy polskich poległych w walkach o wyzwolenie Szczecina. Ponad tą częścią cmentarza dominuje pomnik **Braterstwa Broni**** (Sławomir Lewiński) przypominający kształtem skrzydła husarii. Pod pomnikiem — tablica z herbem Szczecina i datą 26 IV 1945 (dzień wyzwolenia miasta).

Pomnik Braterstwa Broni na Cmentarzu Głównym

Na cmentarzu pogrzebano już ok. 100 tys. szczecinian (1945—82). Na wydzielonej części cmentarza znajduje się kwatera **zasłużonych mieszkańców miasta**.

Główna aleja cmentarza o dł. 1,2 km prowadzi w kierunku zach., jest ona tak wytyczona, że zachodzące słońce w lecie zapada na horyzoncie dokładnie na osi alei.

60 Dąbie

Dojazd koleją do stacji Szczecin-Dąbie lub autobusami miejskimi nr 56 i 62 (do Basenu Górnego tramwajami nr 7 i 8). Przejazd 15 min.

Przedmieście Szczecina położone we wsch. części miasta u ujścia rz. Płoni do j. Dąbie. Dawniej Dąbie było samodzielnym miastem oraz portem konkurującym ze Szczecinem. W 1945 w wyniku ciężkich walk Dąbie zostało w 75% zniszczone. Odbudowa centrum jest w toku. Znajduje się tu

późnogotycki **kościół*** parafialny z XV w., przebudowany w XIX w., z neogotycką wieżą. Obok **pałacyk renesansowy*** książąt pomorskich z końca XVI w. (obecnie biblioteka) i **fragmenty murów obronnych**. W rynku **pomnik** poświęcony pamięci poległych w walkach o Dąbie żołnierzy polskich i radzieckich (Krystyna Trzeciakowa). Są tu liczne zakłady przemysłowe. W 1977 uruchomiono kombinat drobiarski (rzeźnia i przetwórnia). U ujścia Płoni do j. Dąbie — port rybaki i plaża. **Jezioro** o pow. 56 km², dł. 17 km, szer. 2—7,5 km, czwarte co do wielkości w Polsce. Nad nim przystanie żeglarskie i rozległe łąki — Rokiciny. Do Dąbia od pn. i wsch. przylega Puszcza Goleniowska.

Dziewoklicz

Dojazd autobusem miejskim nr 61 z pl. Dziecka jadącym Autostradą Poznańską w kierunku Żydowiec i Klucza.

58

Plaża w Dziewokliczu, jedna z najbardziej uczęszczanych w Szczecinie, leży na terenie Międzyodrza, na wsch. brzegu Odry opodal mostu Autostrady Poznańskiej. Jest tu wypożyczalnia kajaków.

Międzyodrze to zespół ok. 50 wysp (na terenie miasta) leżących między Odrą a jej wsch. korytem — Regalicą. Wyspy poroździelane kanałami, porośnięte lasem często podmokłym i trudno dostępnym są siedliskiem ptactwa wodnego.

Glinki i Stoleczyn

Dojazd tramwajem nr 6 lub 10 do Gociławia, dalej autobusem miejskim nr 102 albo koleją (linia do Trzebieży) do stacji kolejowej Szczecin-Glinki.

49

Przedmieście Glinki znajduje się w pn. części miasta między brzegiem Odry i Wzgórzami Warszawskimi. Jest to dzielnica przemysłowa rozbudowana w XIX w. Znajduje się tu **huta żelaza*** (powstała w 1895) jedyna na polskim wybrzeżu,

zbudowana w miejscu, gdzie transportowana statkami ruda spotyka się z dowożonym barkami węglem. Inne fabryki to cementownia, wytwórnia superfosfatów oraz nowoczesna **fabryka domów „Północ”** (technologia duńska). Na Odrze — liczne przystanki taboru portowego.

2 km na zach. na wysoczyźnie Wzgórz Warszawskich znajduje się przedmieście **Stoleczyn** zw. też Górnymi Glinkami. Rozciąga się stąd widok na dolinę Odry, Dąbie i okolice. Jest tu **kościół** gotycki z XIV w. rozbudowany w 1726, z drewnianą wieżą krytą dachem namiotowym. W pobliżu, przy ul. Kościelnej nr 6, **ryglowy dom** wąskofrontowy, łączący się z zabudowaniami gospodarczymi.

- 46 **Głębokie** — zespół obiektów rekreacyjnych
Dojazd tramwajem nr 1 i 9 do końcowego przystanku.

Przedmieście w pn.-zach. części miasta, na skraju Puszczy Wkrzańskiej nad J. Głębokim przy końcu al. Wojska Polskiego.

Miejsce wypoczynku mieszkańców Szczecina. Jedno z ładniejszych przedmieść Szczecina, położone prawie całkowicie w lesie. Przy pd. krańcu jeziora (dł. 2 km, szer. 200—400 m, pow. 34 ha) — **kąpielisko** z wypożyczalnią kajaków i rowerów wodnych. Po wsch. stronie jeziora dzielnica willowa. W pobliżu piękne tereny spacerowe z uroczą Doliną Siedmiu Młynów nad strumieniem Osówki. Możliwość wędkowania.

- 48 **Gocław**
Dojazd z centrum tramwajem nr 6 lub 10 do końcowego przystanku lub koleją do stacji Szczecin-Gocław (linia do Trzebieży).

Przedmieście położone w pn. części miasta na zach. brzegu Odry. Rejon na wsch. stoku Wzgórz Warszawskich porośnięty starym bukowym lasem i porośnięty głębokimi jarami, w których płyną niewiel-

kie strumyki Osiniec i Glinianka. Rejon ten nosi nazwę Leśnych Wzgórz. Na jednym z nich wznosi się **Wieża Gocławska**, zbudowana w 1912 dla celów turystyczno-widokowych. Pod względem architektonicznym jest ona wzorowana na grobowcu króla Ostrogotów Teodoryka (Rawenna 520). U stóp wieży **Nabrzeże Huk**, pierwsze na którym po wojnie uruchomiono przeładunki węgla. Niedaleko znajduje się **ośrodek jachtowy** z hotelem i restauracją. Dokoła ciągną się tereny spacerowo-wycieczkowe; znakowane szlaki turystyczne wiodą do Puszczy Wkrzańskiej.

- Jasne Błonia i park im. Jana Kasprówicza** 55
Dojazd tramwajem nr 1 al. Wojska Polskiego do ul. Królowej Korony Polskiej, następnie pieszo 3 min w kierunku pn.

Jasne Błonia, duży prostokątny plac na pn.-zach. krańcu śródmieścia. Leży on na osi al. Jedności Narodowej, jednej z centralnych alei XIX-wiecznego założenia urbanistycznego, prowadzącej od pl. Żołnierza Polskiego przez pl. Grunwaldzki. Pd. pierzeję placu zamyka olbrzymi gmach **Urzędu Miejskiego**, od pn. plac otwarty jest w kierunku parku Kasprówicza. Plac obudowany jest willami i domami z XX w. Wiele na nim zieleni, rośnie tu ok. 200 platanów klonolistnych i kilka cisów krzacastych. Opodal gmachu Urzędu Miejskiego **fontanna** z rzeźbą chłopca grającego na harmonii. Z przeciwnej strony budynku wielka **rzeźba gryfa** — herbu Pomorza Zachodniego. W kierunku pn.-zach. od placu — **park im. Jana Kasprówicza**, założony ok. 1900. Zajmuje on dolinę rzeki Osówki, która sztucznie spiętrzona tworzy j. Rusałka spięte łukiem mostu o kształcie przypominającym konstrukcje mostowe dalekiego Wschodu. Na jeziorze łabędzie, które wiosną w nadbrzeżnych zaroślach, niekiedy tuż przy ulicy, budują gniazda. Na zboczu — duży **amfiteatr** (1974—76), przy nim liczne nowoczesne rzeźby z kamienia i metalu. Różnice wzniesień wykorzysta-

no, budując ambony widokowe pozwalające na podziwianie architektury zieleni. Przy pd. krańcu parku potężny **pomnik Czynu Polaków** (G. Zemla 1979) przedstawiający 3 orły wzlatujące z gniazda (czyli 3 pokolenia, które odbudowały Szczecin). Do pn. krańca parku przylegają zabudowania Akademii Rolniczej. Ku pn. zach. park łączy się z **rosarium** i nieco dalej położonym, już na przedmieściu **Lękno**, **Ogrodem Botanicznym**. Natomiast na pn. od parku (za ul. Słowackiego) rozciąga się **ogród dendrologiczny** założony w l. 1974/75 na miejscu d. cmentarza; ma on pow. 16 ha i rośnie tu 90 gatunków drzew.

47 Las Arkoński

Dojazd tramwajem nr 3 do końcowego przystanku.

Las Arkoński leży w pn.-zach. części miasta na skraju Puszczy Wkrzańskiej. Jest to obszar sportowo-rekreacyjny, będący fragmentem tworzonego w Szczecinie Parku Kultury i Wypoczynku. Teren o dość bogatej rzeźbie porasta las mieszany. W lesie strumienie i niewielkie jeziora. Z urządzeń sportowych wymienić należy **stadion Stoczniowo-Gwardyjskiego Klubu Sportowego „Arkonia”** na 12 tys. widzów. Obok znajduje się **kapielisko dla dzieci i młodzieży o nazwie „Arkonka”** ze sztucznymi basenami. Jest tu też **tor saneczkowy i betonowy tor kolarski z trybunami** na 5 tys. widzów, **strzelnica**, **nowa hala sportowa**, a przy ul. Wojska Polskiego 247 **mini-ZOO** (niedźwiedzie, daniel, sarny itp.).

Osiedla: Grunwaldzkie i Na Skarpie

Dojazd tramwajami nr 2 i 3 al. Wyzwolenia do ul. Malczewskiego.

- 56 **Osiedle Grunwaldzkie*** przeznaczone dla 20 tys. mieszkańców, budowę rozpoczęto w 1962 (proj. Henryk Nardy). Jest tu zespół usługowo-socjalny składający się z 2 szkół, przedszkola, żłobka, przyszkolnego ośrodka sportowego łącznie z basenem

plywackim i obiektów handlowych. Na rogu al. Wyzwolenia stoi 11-kondygnacyjny „mrówkowiec” liczący 1000 izb i zamieszany przez 1400 osób. Wzdłuż ul. Malczewskiego wznoszą się pierwsze w Szczecinie budynki prefabrykowane, 5-kondygnacyjne, zbudowane z wielkich płyt. W głębi (róg ul. Malczewskiego i ul. Matejki) 13-kondygnacyjny **Dom Marynarza** (hotel na 250 miejsc, klub morski, kino, restauracja, kawiarnia, sauna fińska, sala gimnastyczna).

Osiedle Na Skarpie

54

Na pn. od Osiedla Grunwaldzkiego przy ulicach: Odzieżowej, św. Czesława, Ofiar Oświęcimia i Lubomirskiego, położone na stoku doliny (proj. Jan Biderman), przeznaczone jest dla 3500 mieszkańców. Jest to obecnie największe w Szczecinie skupisko wieżowców.

Osiedle Leningradzkie „Przyjaźń”

52

Dojazd tramwajem nr 5 lub 7 do ul. Poniatowskiego, następnie pieszo 10 min lub autobusem nr 67. Można także z centrum miasta dojść ul. Bolesława Krzywoustego i ul. 26 Kwietnia w ciągu 30 min oraz z pl. Zwycięstwa dojechać autobusem nr 75.

Osiedle jest położone w zach. części miasta, na skraju dzielnicy Turzyn, ok. 25 m wyżej niż śródmieście.

W l. 1972–77 zakupiono w Leningradzie m.in. dla osiedla „Przyjaźń” w Szczecinie kilkanaście budynków mieszkalnych przeznaczonych głównie dla stoczniovców. Ekipy radzieckie zmontowały przy zbiegu ulic Santockiej i Witkiewicza sześć 9-kondygnacyjnych domów, każdy po 180 mieszkań. Montaż jednego domu trwał 55 dni. Obok tzw. domów leningradzkich stoją tu również domy wykonane w Polsce i NRD. Osiedle jest w rozbudowie.

Wybudowano tu również przedszkole, zaplecze usługowo-handlowe (supersam, sklep przemysłowy

itp.) i urządzenia rekreacyjne. Całość tworzy pięknie położony zespół mieszkalny, jeden z najbardziej reprezentacyjnych w mieście.

51 Stadion MKS „Pogoń”

Dojazd tramwajem nr 5 lub 7 do mostu Akademickiego, następnie ul. Twardowskiego pieszo w kierunku pd.

Stadion Morskiego Klubu Sportowego „Pogoń” ma trybuny dla 30 tys. widzów, posiada wszystkie urządzenia potrzebne do organizowania imprez lekkoatletycznych i piłkarskich, jak boiska treningowe i boiska do gier małych. W 1959 otwarto tu leśnią pływalnię z podgrzewaną wodą (trybuny na 1000 miejsc), będącą również ośrodkiem rekreacyjnym. Przy pływalni kawiarnia.

Stocznia Szczecińska im. Adolfa Warskiego***

Dojazd tramwajami nr 1, 5, 6 i 10 lub autobusami nr 58, 60 i 67.

Stocznia znajduje się nad Odrą na pn. od Wałów Chrobrego przy ul. Hutniczej. Wycieczki po stoczni oprowadzają przewodnicy zakładowi Oddziału Stocznioowego PTTK (tel. 216-98, 385-97).

Pierwsze większe stocznie budujące statki drewniane powstały w XVIII w., w 2 poł. XIX w. rozpoczęto budowę jednostek stalowych. W okresie kryzysu (1928—32) stocznię zamknięto i uruchomiono ją dopiero w okresie hitlerowskim, w związku z przygotowaniami do II wojny światowej. Podczas wojny stocznie szczecińskie zostały zniszczone w 95%.

Początkowo w Szczecinie przeprowadzano tylko remonty statków. Stocznia produkcyjną uruchomiono w 1951. Budowano kutry drewniane i stalowe. W 1952 zbudowano pierwszy rudowęglowiec „Czułym”. Stocznia szczecińska budowała najpierw rudowęglowce nitowane o nośności 3200 DWT, potem drobnicowce 6000 DWT, statki towarowo-pasażerskie dla Indonezji 8600 DWT, ma-

sowce 15 600 DWT, jednostki do badań meteorologiczno-hydrologicznych, jeziorowce (na linie obsługujące Wielkie Jeziora Ameryki Północnej), trampy uniwersalne 16 800 DWT i masowce 25 700 DWT dla Meksyku, statki szkolno-towarowe, masowce uniwersalne o nośności 32 000 DWT i drobnicowce uniwersalne do przewozu kontenerów, promy pasażersko-towarowe zabierające ok. 1000 pasażerów i 250 samochodów osobowych, a także jednostki specjalistyczne, m.in. statki do obsługi górnictwa morskiego (prototyp wodowano w lipcu 1982); zaopatrują one platformy wiertnicze w rury, oleje itp. W stoczni pracuje 13 tys. osób. W l. 1952—82 zbudowano ok. 400 statków różnych typów. Z tej liczby część sprzedano do ZSRR oraz do innych krajów świata (m.in. do Anglii, RFN, Chin, Indii, Indonezji, Portugalii), reszta została polskie przedsiębiorstwa armatorskie. W 1974 stocznia szczecińska została odznaczona Orderem Sztandaru Pracy I klasy. Przy głównym wejściu do stoczni w 1980 umieszczono krzyż i tablicę pamiątkową ku czci poległych w 1970 stoczniowców. W pobliżu kolorowe budynki biur projektowo-konstruktoryjnych oraz stoczniowy dom kultury „Korab” z popiersiem A. Warskiego.

Sztuczne lodowisko „Lodogryf”

Dojazd tramwajami nr 1 i 9.

Lodowisko leży przy al. Wojska Polskiego nr 127, w pobliżu parku Jana Kasprzowicza (proj. Z. Cisło). Powierzchnia płyty ma 1500 m², nie jest kryta, zamrażana amoniakiem. Lodowisko jest czynne od końca października do końca marca. Na miejscu znajduje się wypożyczalnia łyżew z butami. Odbывают się tu także spotkania sportowe i pokazy jazdy na lodzie. Trybuny mieszczą 2 tys. widzów. Obok znajduje się 11 kortów tenisowych łącznie z kortem centralnym (trybuny na 500 miejsc) oraz ściana treningowa dla 10—15 osób, 2 parkingi, Szczeciński Klub Olimpijczyka z kawiarnią.

53 Wojewódzki Dom Sportu (WDS)*

Dojazd tramwajem nr 2 lub 3 do pl. J. Kilińskiego, skąd pieszo 5 min na ul. Unisławę.

Wojewódzki Dom Sportu (proj. M. Rąbek) jest położony w pn. części śródmieścia i zajmuje kwartał między ulicami: Wąską, Felczaka, Unisławę i Niedziałkowskiego. W 1970 został uznany za „mister 25-lecia Szczecina”. Znajduje się w nim sala sportowo-widowiskowa o trybunach dla 800–1000 widzów, treningowa sala bokserska, 2 kryte pływalnie, baseny treningowe — wioślarski i kajakowy, fińska łaźnia, poradnia sportowo-lekarska, gabinety odnowy biologicznej i fizykoterapii. Duża pływalnia ma basen dł. 25 m, 6 torów, 700 m³ wody, głębokość pod trampoliną 380 cm. Niecka basenu posiada wizjery pozwalające na podwodną obserwację ruchów pływaków i ich korektę. Pływalnia mała służy do nauki pływania dla dzieci. WDS posiada własny hotel. Obok znajduje się pływalnia otwarta dla wyczynowców, o wymiarach 50×30 m i głębokości 1,8–2 m.

59 Źródło (Smaragdowe Jezioro i Góry Bukowe)

Dojazd tramwajami nr 7 i 8 do Basenu Górniczego i dalej autobusem nr 55 do ul. Kopalnianej, następnie pieszo 15 min.

Przedmieście Źródło leży w pd. części miasta, pomiędzy stokami Gór Bukowych i Regalicą. Od brzegów Regalicy w kierunku pd.-wsch. ciągnie się pasmo wzniesień — Góry Bukowe dł. ok. 15 km i szer. 4–5 km, z najwyższym punktem Bukowiec wys. 147 m.

Góry porasta Knieja Bukowa o powierzchni ok. 70 km², łącząca się na pn. z Puszczą Goleniowską. Jest to **Szczeciński Park Krajobrazowy**, w którym znajduje się 6 rezerwatów przyrody. Obliczono, że rośnie tutaj 1078 gatunków roślin naczyniowych, 279 gatunków mszaków, 311 gatunków grzybów

buczyn, 103 gatunki grzybów lęgow i olsów. Spotyka się również ok. 400 gatunków motyli.

Smaragdowe Jezioro* o wodach koloru zielonego to jedna z dawnych odkrywek zalana podskórnymi wodami. Ma ono kształt trójkąta o pow. 4,5 ha, głębokości do 20 m; lustro wody znajduje się na wys. 42 m n.p.m., a ściany jeziora sięgają 50 m wys. Była tu kopalnia kredy; została ona zalana podczas katastrofy w 1925 (zginęło 6 osób). Jezioro można oglądać z mostku widokowego, którym dawniej biegła kopalniana kolejka transportowa.

Bezpośrednio przy jeziorze znajduje się **zajazd „Pomerania-Smaragd”** (hotel i restauracja).

W pobliżu znajduje się sztuczna grota ze stalaktytami (znakowany szlak turystyczny), w niej Disco-bar (lokal nocny).

Okolice Smaragdowego Jeziora mają bogatą rzeźbę i piękny starodrzew. Prowadzą przez nie znakowane szlaki turystyczne umożliwiające wędrowanie po **Górach Bukowych** aż po brzegi J. Miedwie na wsch., na pn. po obszarach Puszczy Goleniowskiej oraz na pd. nad piękne jeziora w okolicy Gryfina. Jest to od 1981 **Szczeciński Park Krajobrazowy** o pow. 6700 ha.

WYCIECZKI W OKOLICE

Okolice Szczecina to teren urozmaicony pod względem krajobrazowym; rozciągają się tutaj wielkie lasy i olbrzymie przestrzenie wodne Zalewu Szczecińskiego, a na pn. — Bałtyku. Jednodniowe wycieczki pociągiem, autobusem lub statkiem pozwalają na poznanie tych ciekawych obszarów. Spośród wielu możliwości proponuje się następujące trasy:

I. Samochodem dokoła Szczecina przez szczecińskie przedmieścia i okoliczne wioski.

Szczecin — Szczecin-Rogatka (7 km) — Szczecin-Zdroje (10 km) — Szczecin-Podjuchy (14 km) — Szczecin-Zydowce (16 km) — Szczecin-Klucz (18 km) — Radziszewo (19 km) — Międzyodrze (19—23 km) — Kolbaskowo (25 km) — Przecław (30 km) — Szczecin-Gumieńce (32 km) — Szczecin-Centrum (41 km)

Jest to trasa okólna prowadząca najpierw z centrum miasta na wsch. przez tereny portowe aż do przedmieścia Rogatka, gdzie skupione są liczne przystanie sportowo-wodne. Dalej trasa wiedzie na pd. zach. brzegiem Regalicy (Odry Wschodniej) do wsi Radziszewo przez liczne dzielnice miasta położone u stóp Gór Bukowych. Następnie — na zach. ponownie przez Międzyodrzie autostradą aż do Kołbaskowa, co pozwala na poznanie doliny Odry i jej specyficznego krajobrazu. Powrót do centrum przez Przeclaw i Gumieńce.

II. Szczecin — Police (16 km) — Police-Jasienica (22 km) — Trzebież (30 km) — Brzózki (39

km) **Warnołęka** (44 km) — **Nowe Warpno** (51 km)

Trasa wiedzie na pn. od miasta po zach. stronie Odry. Jedziemy przez Police, gdzie znajdują się rozbudowywane olbrzymie zakłady chemiczne, a następnie do Trzebieży i brzegiem Zalewu Szczecińskiego na pn. zach. przez piękne partie Puszczy Wkrzańskiej do przygranicznego miasteczka rybackiego Nowego Warpna, położonego nad jeziorem łączącym się z Zalewem Szczecińskim. Nowe Warpno ma ryglowy ratusz wysoko sklasyfikowany przez historyków sztuki.

III. Szczecin — Szczecin-Rogatka (7 km) — **Szczecin-Dąbie** (10 km) — **Kliniska** (20 km) — **Goleniów** (33 km) — **Stepnica** (53 km) — **Woln** (77 km) — **Kamień Pomorski** (95 km)

Trasa wiedzie prawie nad brzeg Bałtyku terenami położonymi po wsch. stronie Odry i Zalewu Szczecińskiego. Jedziemy przez olbrzymią Puszczę Goleniowską z licznymi pomnikami przyrody (Kliniska). Dalej Goleniów, miasto odbudowane po zniszczeniach wojennych, gdzie zachowały się zabytki średniowiecznej architektury. Trasa prowadzi do Stepnicy, czasowiska i portu rybackiego, słynnego słowiańskiego Wolina i do dawnej stolicy Pomorza Zachodniego — Kamienia z zabytkową romańskogotycką katedrą i wielu innymi ważnymi obiektami przeszłości.

IV. Szczecin — Szczecin-Rogatka (7 km) — **Szczecin-Zdroje** (10 km) — **Szczecin-Kijewo** (14 km) — **Szczecin-Oleszna (Płonia — Struga)** (15—17 km) — **Kobylanka** (26 km) — **Morzyczyn** (29 km) — **Stargard-Pszczelnik** (34 km) — **Stargard Szczeciński** (36 km)

Jedziemy przez port szczeciński na wsch. Mijamy długie odcinki pd. fragmentów Puszczy

Goleniowskiej. Przy czasowisku Morzyczyn — rynna olbrzymiego (piąte miejsce w Polsce) j. Miedwie. Stąd niecałe 10 km do Stargardu Szczecińskiego, jednego z najbogatszych w zabytki miast średniej wielkości w Polsce.

V. Szczecin — Szczecin-Rogatka (7 km) — **Szczecin-Zdroje** (10 km) — **Szczecin-Kijewo** (14 km) — **Szczecin-Oleszna (Płonia)** (15—17 km) — **Szczecin-Smierdnica** (21 km) — **Kołbacz** (25 km) — **Stare Czarnowo** (28 km) — **Żabów** (39 km) — **Pyrzyce** (47 km)

Trasa prowadzi na pd. wsch. od Szczecina, najpierw przez port, a następnie obok wzniesień Gór Bukowych. Przecinamy pd. odcinki Puszczy Goleniowskiej, by na jej wsch. skraju obejrzeć zabytki średniowiecznego Kołbacza, obecnie nowoczesnego ośrodka hodowli trzody chlewnej i bydła. W tym rejonie znajduje się też ogród dendrologiczny w okolicy wsi Glinna. Trasa kończy się w Pyrzycach, gdzie zachowały się liczne pamiątki słowiańskiej i polskiej przeszłości miasta (grodzisko, studzienka chrzcielna z czasów Bolesława Krzywoustego).

VI. Szczecin — Szczecin-Gumieńce (9 km) — **Przeclaw** (11 km) — **Kołbaskowo** (16 km) — **Międzyodrze** (18—22 km) — **Radziszewo** (23 km) — **Daleszewo** (25 km) — **Gryfino** (33 km)

Jedziemy z centrum miasta na pd. zach. do Kołbaskowa (w pobliżu przejście graniczne do NRD), a następnie autostradą berlińską na wsch. przez Międzyodrze. Od Radziszewa trasa wiedzie wsch. brzegiem Regalicy do Gryfina, starego słowiańskiego grodu portowego. Miasto przeżywa swój renesans w związku z wybudowaniem olbrzymiej elektrowni „Dolna Odra” znajdującej się bezpośrednio na pd. od Gryfina.

VII. Szczecin — Swinoujście statkiem lub wodolotem (67 km), a dalej koleją lub autobusem do Międzyzdrojów (dodatkowo ok. 17 km)

Jedną z najpopularniejszych tras krajobrazowych wiedzie ze Szczecina statkiem na pn. Domiżę (Dolną Odrę) przez Roztokę Odrzańską i Zalew Szczeciński nad brzeg Bałtyku do Swinoujścia, miasta portowego, wielkiego kąpieliska morskiego; stąd odchodzą polskie promy do Szwecji i innych państw. W Swinoujściu jest piesze przejście do NRD. Miasto rozciąga się daleko na wsch. i ma liczne dzielnice na wyspie Wolin. Spośród tych dzielnic najbardziej znane są Międzyzdroje, położone przy wyniosłych wzniesieniach wyspy, gdzie piaszczysta plaża ciągnie się kilometrami na wsch. i na zach. Do Międzyzdrojów przylega Woliński Park Narodowy. Międzyzdroje mają połączenia kolejowe ze wszystkimi ważniejszymi miastami całego kraju.

OPISY MIEJSCOWOŚCI

Poniżej, w porządku alfabetycznym opisane są ważniejsze miejscowości znajdujące się na trasach wycieczek w okolice Szczecina. Przy nazwie każdej miejscowości podany jest numer trasy i odległość od Szczecina. Do wszystkich tych miejscowości można dojechać koleją, autobusem lub statkiem ze Szczecina (wyjątkowo do ogrodu dendrologicznego koło wsi Glinna trzeba odbyć około półgodzinny spacer przez piękny las bukowy). Liczne połączenia komunikacyjne zapewniają możliwość powrotu w ciągu tego samego dnia.

BRZOZKI (II, 39 km) — 39 km na pn. od Szczecina. PKS.

Wieś odległa 1,5 km od pd. brzegu Zalewu Szczecińskiego. Pomiędzy wsią i zalewem ciągną się rozległe łąki, a na pd. — lasy Puszczy Wkrzańskiej. Wieś jest ulicówką dł. ponad 2 km. Znajdują się tu liczne zabudowania mieszkalne i gospodarcze konstrukcji ryglowej kryte strzechą.

W pobliskim Trzebieradzu piękny park* przy dawnym pałacyku (obecnie ośrodek wczasowy zakładów chemicznych „Police”).

DALESZEWO (VI, 25 km) — 25 km na pd. od Szczecina, przy szosie do Gryfina. PKP, PKS, autobusy miejskie.

Wieś położona w dolinie Odry, przy jej wsch. skraju, ma kształt długiej ulicówki. Obok prawie każdej zagrody są charakterystyczne podziemne piwnice (podobnie w sąsiednich wsiach Nowych Brynkach i Czepinie). Ze stoku doliny sięgającego do 50 m wysokości — rozległe widoki na obydwa

ramiona rzeki — pobliską Regalicę i bardziej oddległe ku zach. koryto Odry oraz Międzyodrze (teren o krajobrazie prawie pierwotnym).

GOLENIÓW (III, 33 km) — 33 km na pn. wsch. od Szczecina, przy szosie E 14. PKP, PKS, lotnisko. Miasto liczy 20 tys. mieszkańców. Rozwija się tu przemysł drzewny i meblowy wykorzystujący surowiec dostarczany z pobliskiej puszczy, działa wytwórnia puszek do konserw i wiele innych zakładów. Miasto jest ważnym węzłem komunikacji kolejowej i drogowej. Pod Goleniowem położone jest szczecińskie lotnisko pasażerskie. Przez miasto płynie rz. Ina, dość popularny szlak kajakowy, a do niej wpada rz. Wiśniówka.

Nazwa wskazuje, iż osada powstała na „goliznie” to jest polanie wśród puszczy, przy ważnym szlaku handlowym wiodącym ze Szczecina do Wollna, Kamlenia i Kolo-brzegu. Duże znaczenie miała także Ina, którą Stargard spławiał w kierunku morza pyrzycką pszenicę, co było przyczyną licznych konfliktów pomiędzy Goleniowem i Stargardem. W 1268 Goleniów otrzymał prawa miejskie, a od 1314 był członkiem Hanzy. W XIV w. zbudowano mury obronne, w 1630 miasto zajmują Szwedzi, a w 1720 — Prusy.

Goleniów został wyzwolony w marcu 1945 po ciężkich walkach, które spowodowały zniszczenie całego śródmieścia, w tym licznych zabytków. Po wojnie miasto zostało odbudowane, powstały nowe placówki przemysłowe; ok. 40% ludności pracuje w przemyśle.

Z zabytków zachowały się dość znaczne fragmenty murów obronnych, m.in. gotycka **Brama Wolińska*** z XIV/XV w. W centrum — gotycki kościół* z XIV w. odbudowany w 1960. W porcie nad Iną (rzeka jest spławna) **spichlerz ryglowy** z XVIII w. W tym rejonie dwie gotyckie baszty z XIV/XV w.: **Więzienna** i **Mennicza** (miasto posiadało prawo bicia monety). Przy ul. Młynarskiej stoi kilka starych kamieniczek mieszczańskich. W licznych miejscach na skwerach ustawiono drewniane rzeźby wykonane przez studentów wyższych szkół plastycznych dla ozdoby miasta (między innymi doskonały Kopernik i Madonna).

Całe centrum Goleniowa to budownictwo nowe — mieszkalne i usługowe. Miasto otrzymało nowy dworzec kolejowy i nową bibliotekę z salą wystawową, przy niej popiersie C. K. Norwida. Nad Iną — **amfiteatr**, **basen kąpielowy** i pole namiotowe.

Hotel „Słowianin”, ul. Jedności Narodowej 34 (it). Schronisko młodzieżowe (sezonowe), ul. Pionierów (szkoła).

Restauracja „Maxim” w rynku; „Miła”, ul. Wojska Polskiego 5.

Bar mleczny, ul. Jedności Narodowej 14.

Stacje benzynowe: ul. Szczecińska, ul. Ogrodowa.

Stacja obsługi, ul. Sułtanowa 52.

Pomoc drogowa, ul. Lenina 5.

12 km na pd. zach. leży wieś Lubeżyna nad brzegiem j. Dąbie, miejscowość wczasowo-wypoczynkowa mieszkańców Goleniowa i Szczecina. Na pd. i pn. od miasta — Puszcza Goleniowska, o pow. ok. 630 km², ciągnąca się pasem dł. około 60 km sięgającym na pd. po Szczecin, Góry Bukowe i j. Miedwie, a na pn. kępmi aż po Nowogard i Recław (Wolin). Są to lasy w większości iglaste, do których chętnie udają się na wypoczynek świąteczny (jagody i grzyby) mieszkańcy Szczecina.

GRYFINO (VI, 33 km) — 33 km na pd. od Szczecina. PKP, PKS, autobusy miejskie.

Miasto liczy 16 tys. mieszkańców, leży na wsch. brzegu Regalicy, w pobliżu ujścia rzeki Tywy do Odry. Jest węzłem kolejowym i drogowym, nieregularna żegluga pasażerska do Widuchowej i Schwedt (NRD).

Gryfino to stary słowiański gród portowy, do którego zawijały statki płynące z Wielkopolski i Śląska. Żegluga w dół Odry stała się przyczyną konfliktów ze Szczecinem. W poł. XIII w. Gryfino otrzymało prawa miejskie; było członkiem Hanzy. W 1630 miasto zajęła Szwecja, a 40 lat później — Prusy. W 1709 przebywał tutaj przejazdem, korzystając z opieki szwedzkiej, król polski Stanisław Leszczyński. Podczas walk w 1945 miasto zostało bardzo zniszczone (centrum przestało istnieć).

Od kilku lat Gryfino rozwija się szczególnie żywo, ponieważ na pd. od miasta zbudowano w l. 1970—77 nad brzegiem Regalicy elektrownię „Dolna Odra”. Z zabytków zachowały się niewielkie fragmenty średniowiecznych murów obronnych z Bramą Bańską* i gotycki, ceglany kościół** (XIII—XV w.) o partiach z ciosów granitowych. Nad Odrą znajduje się port, a dalej Międzyodrze — olbrzymie łąki położone przy granicy z NRD. Śródmieście jest nowoczesne, całkowicie odbudowane i rozbudowywane. We wsch. części miasta — jeden z największych cmentarzy* żołnierzy radzieckich, ponad 7 tys. poległych podczas forsowania Odry i Międzyodrza. Na cmentarzu pomnik ku czci poległych (dłuta Sławomira Lewińskiego).

Miasto jest punktem wypadowym dla turystyki krajoznawczej: na pn. w kierunku Gór Bukowych, na wsch. nad j. Wełtyń i na pd. do rozległych kępe leśnych ciągnących się w kierunku Widuchowej. Szlak kajakowy prowadzi Tywą i Regalicą do Szczecina.

Hotel „Regalica”, ul. Sprzymierzonych 9 (it).

Camping, ul. Sportowa.

Schronisko młodzieżowe (sezonowe), ul. Chrobrego 33.

Restauracja „Gryfena”, ul. Bolesława Chrobrego 32.

Kawiarnia „Marzenka”, ul. 1 Maja 36.

Stacja benzynowa, w centrum, stacja obsługi.

KAMIEŃ POMORSKI (III, 95 km) — 82 km na pn. od Szczecina (przez Stepnicę — Wolin 95 km). PKP, PKS, żegluga nieregularna.

Miasto nad rzeką Dziwną i jej rozlewiskiem Zalewem Kamieńskim, 10 m n.p.m. liczy 8 tys. mieszkańców. Znajdują się tu: stacja kolejowa, ważny węzeł komunikacji autobusowej, przystań żegluga, 2 hotele, schronisko PTTK, camping nad Zatoką Karpinką, plaża w Żółcinie, restauracje, bary (regionalny bar „Pod Muzami”), kawiarnie — styłowa kawiarnia i winiarnia w podziemiach ratusza, bar mleczny, stacja benzynowa, kino, biblioteka,

Kamień Pomorski — organy w katedrze

2 muzea. W sezonie letnim w każdy piątek odbywają się w katedrze koncerty organowe.

W IX—XII w. znajdował się tutaj gród obronny i port państwa Wolinian. W 967 obszary te zajął władca Polan Mieszko I.

W okresie od XI—XII w. była to siedziba książąt Pomorza Zachodniego. W XII w. Kamień liczył 3—5 tys. mieszkańców i był jednym z największych ośrodków miejskich przy ujściu Odry. W 1124 przybyła do Kamienia misja wysłana przez Bolesława Krzywoustego pod kierownictwem św. Ottona i ochrzciła ludność oraz wybudowała 2 kościoły. W 1175 biskup przeniósł swoją stolicę ze zniszczonego przez Duńczyków Wolina do Kamienia. W l. 1180—90 mennica w Kamieniu wybiła pierwsze monety pomorskie. W końcu XII w. najazdy duńskie niszczyły miasto. W 1223 osiedlają się w Kamieniu polscy dominikanie z Krakowa. W 1274 książęta pomorscy nadają przywileje miejskie; zostają zbudowane fortyfikacje dokoła miasta, w XIV w. — dokoła dzielnicy katedralnej. Kamień jest siedzibą feudalnego księstwa biskupiego obejmującego ziemię kołobrzeską. Miasto zostaje członkiem Hanzy. Zapiaszczenie ujścia Dziwny, uniemożliwiające wyjście statków na morze, powoduje upadek miasta. W 1630 zajmują miasto Szwedzi; od 1679 — Prusy.

W 1876 odkryto tu solanki, powstało uzdrowisko. Podczas wojny w 1945 miasto zostało zniszczone w 85%. 5 marca 1945 I Armia Wojska Polskiego wyzwoliła Kamień. Polegli żołnierze polscy i radzieccy spoczywają

na podmiejskim cmentarzu. Po wojnie odbudowano zabytki, śródmieście, uzdrowisko, wzniesiono nowy dworzec kolejowy i nowe bloki mieszkalne.

Kamień Pomorski jest jednym z ważniejszych pod względem architektoniczno-zabytkowym miast Pomorza Zachodniego. Na środku rynku wznosi się odbudowany ratusz z XV/XVI w. Przy pn. pierzei znajdują się amfiteatr i dom pracy twórczej oraz bar „Pod Muzami” z hotelikiem w kamienicze ryglówkowej z XVIII w. Nad brzegiem Zalewu Kamieńskiego ciągną się długie odcinki średniowiecznych murów obronnych. Tu jest basen rybacki, moło pasażerskie i pomnik rybaka. Ku zach. — basen sportowy oraz gotycka Brama Wolińska z XIV w. mieszcząca schronisko PTTK. Na wsch. od rynku wznosi się kościół Mariacki z XVIII w., obecnie sala domu kultury. Dalej znajduje się pl. Katedralny, a przy nim późnogotycki pałac biskupi (obecnie biblioteka) i kuria diekańska z przedprożem z XVIII w. Romańsko-gotycka katedra*** należy do najcenniejszych zabytków w Polsce. Budowę rozpoczęto w XII w., a rozbudowa trwała do XV w., wieżę postawiono w 1934. We wnętrzu liczne i cenne dzieła sztuki z różnych okresów, między innymi główny ołtarz to późnogotycki tryptyk z 1520, organy i kazalnica są w stylu barokowym, chrzcielnica wczesnogotycka.

W d. skarbcu mieści się muzeum. Szczególnie piękny jest otoczony gotyckimi krużgankami kwadratowy wirydarz z XIV w. Ku pd. rozciąga się dzielnica uzdrowska z zakładem przyrodolecznictwem i kawiarnią. Przy ul. Mickiewicza stoi pomnik Zwycięstwa, za nim pałacyk uzdrowiska (d. urzędu powiatowego), a na d. żalniku (słowiańskie cmentarzysko) wznosi się gotycki kościół św. Mikołaja z 5-boczną wieżą, obecnie jest w nim muzeum.

„Orbis”, w rynku.

PTTK, w Bramie Wolińskiej.

Hotel „Nad Zalewem”, ul. Zaulek Rybacki 1 (it).

Stacja Turystyczna PTTK, w Bramie Wolińskiej. Schronisko młodzieżowe (sezonowe), ul. Konopnickiej 19.

Camping nad Zatoką Karpinką (it).

Restauracja „Steńka”, ul. Rejtana 1.

Bar mleczny, ul. Jedności Narodowej; bar „Pod Muzami” w rynku.

Kawiarnia i winiarnia w podziemiach ratusza, rynek.

Stacja benzynowa, ul. Mickiewicza.

Pomoc drogowa, ul. Matejki 11.

KLINISKA (III, 20 km) — 20 km na pn. wsch. od Szczecina, przy szosie E 14. PKP, PKS.

Wieś leży przy zach. skraju Puszczy Goleniowskiej. Przy szosie, na dziedzińcu nadleśnictwa, rośnie olbrzymia lipa „Anna”** o obwodzie pnia 8,4 m przy szyi korzennej. Lipa według legendy pochodzi z XVI w., to jest czasów panowania księcia Bogusława X.

Księżę Bogusław został przez ojca wysłany na nauki do Krakowa, na dwór Jagiellonów; tam poznał córkę Kazimierza Jagiellończyka Annę. Gdy objął we władanie ziemie pomorskie, wziął Annę za żonę. Ród władców pomorskich był wówczas na wymarciu, na co czekali Brandenburczy, by opanować Pomorze Zachodnie. Anna dała Bogusławowi kilku synów i kilka córek i w ten sposób przyczyniła się do wzmocnienia pozycji męża. Bogusław z żoną podobno często jeździli do Puszczy Goleniowskiej na polowania. Wówczas w zameczku, który znajdował się w pobliskiej osadzie Sowno, zbierali się dostojnicy, by omawiać sprawy polityczne księstwa. Bogusław z Anną jeździli z Sowna do Klinisk i tutaj z polskimi posłami omawiał szczegóły przyłączenia Pomorza Zachodniego do Polski. Pożęta lipa nosi imię polskiej królowej.

Pole namiotowe, zajazd „U Anny”.

KOBYLANKA (IV, 26 km) — 26 km na wsch. od Szczecina, przy szosie T 81. Wieś o kształcie owalnicy, w pobliżu j. Miedwie. We wsi liczne stare lipy — pomniki przyrody; największa „Wieniec Zgody”* o obwodzie pnia w pierśnicy 6 m. Według legendy została ona zasadzona w 1460 na granicy stref wpływów Szczecina i Stargardu po długiej i krwawej wojnie, jaką miasta te prowadziły.

Dla upamiętnienia tej rocznicy co 100 lat sadzono pamiątkowe lipy, ostatnią w 1960, tj. w 500 rocznicę zawarcia pokoju. Na pn. od wsi ciągnie się Puszcza Goleniowska.

3 km na wsch. — **Morzyczyn nad j. Miedwie.**

KOLBACZ (V, 25 km) — 25 km na pd. wsch. od Szczecina, przy szosie E 14, 1,5 km na wsch. od skrzyżowania szos. PKS.

Duża wieś nad rz. Płonią, na pn. krańcu prawie bezleśnej ziemi pyrzyckiej, najurodzajniejszej części woj. szczecińskiego. Wieś znana jest z zabytków architektury oraz pierwszej w Polsce przemysłowej fermy hodowlanej trzody chlewnej i bydła.

W 1173 władcy Pomorza Zachodniego sprowadzili z Danii zakon cystersów, któremu nadali ogromne włości. Zakonnicy wzorowo zagospodarowali teren swojego „państwa”, przyczyniając się do podniesienia kultury rolnej. Budowali zbiorniki wodne, podwyższyli poziom j. Miedwie, zakładali młyny itp.

Opactwo cystersów.** Kościół to ceglana późnoromańska bazylika z transeptem (1210—30), większa część korpusu wczesnogotycka została zbudowana przed 1307, prezbiterium ukończono w 1347. Elewacja frontowa zwieńczona jest trójkątnym szczytem z wielką rozetą. Budynki klasztoru z XIII w., po sekularyzacji dóbr zakonnych w XVI w. zostały przebudowane przez książąt pomorskich na zamek, następnie w większości rozebrane w czasach szwedzkich i pruskich. Zachowały się z nich dom konwersów i dom opata z ryglową nadbudówką oraz z zabudowań gospodarczych — gotycka murowana **stodoła**. Przy ulicy prowadzącej nad rz. Płonię znajduje się baszta obronna i 2 dwory: w jednym mieści się szkoła, a w drugim Zootechniczny Zakład Doświadczalny. W 1972 oddano do eksploatacji pierwszą w kraju przemysłową fermę hodowlaną trzody chlewnej zbudowaną na licencji włoskiej. Budowę olbrzy-

miego zespołu prowadziły załogi 30 różnych przedsiębiorstw. Kolbacz jest placówką eksperymentalną, w której sprawdza się przemysłowe metody tuczu świń. Powstała również ferma dla 1500 sztuk bydła, w tym 500 krów dojnych. Ferma hodowlana leży w dość znacznej odległości od wsi, jest widoczna z szosy pyrzyckiej. Wstęp dla turystów jest wzbroniony ze względów sanitarno-epidemiologicznych.

W związku z tymi wielkimi inwestycjami zmienia się oblicze wsi. Zbudowano liczne domy mieszkalne i obiekty usługowe oraz kulturalne.

Schronisko młodzieżowe (sezonowe).

KOLBASKOWO (I, 25 km; VI, 16 km) — 16 km na pd. od Szczecina. PKS.

Wieś położona jest w niewielkiej odległości od Odry, w miejscu, gdzie szosa szczecińska spotyka się z autostradą Szczecin — Berlin. Jest to owalnica wzmiankowana w 1243 jako „Colbascowe”. Wznosi się tu kościół granitowy z XIII w. z zabytkowymi dzwonami. 2 km na zach. na autostradzie — przejście graniczne do NRD.

Okolice wsi są urocze, szczególnie tereny w kierunku wsch., ku Odrze. Z wysokiego brzegu rzeki roztaczają się wspaniałe widoki na pradolinę koryta Odry i wyspy Międzyodrza. Są to ulubione rejonry wędkarzy, kajakarzy, a także miejsce wypoczynku świątecznego mieszkańców Szczecina.

Stacja benzynowa, stacja naprawy samochodów spółdzielni „Metalotechnika”.

W okolicy 2 rezerwaty: krajobrazowy „Wzgórze Morenka” (na pd. od autostrady), florystyczny „Kanał Kwiatowy” na Międzyodrzu (na pn. od autostrady).

MORZYCZYN-ZIELENIEWO (IV, 29 km) — 29 km na wsch. od Szczecina, przy szosie T 81. PKS, autobusy miejskie ze Stargardu.

Dwie te osady tworzą największe na szczecińskim śródlądziu osiedle wczasowo-rekreacyjne położone przy pn. brzegu j. Miedwie, czynne w lecie. Duży ruch żeglarski i kajakowy. Na niedzielę przybywa tutaj ze Szczecina i Stargardu do 15 tys. uczestników wczasów świątecznych. Jest tu ok. 3 tys. miejsc noclegowych, plaża strzeżona, wypożyczalnia sprzętu wodnego, liczne przystanie żeglarskie i kajakowe, latem „zielone linie” ze Szczecina. Stacja kolejowa **Miedwiecko** — 2 km na pn.

Dom Wycieczkowy PTTK (pole namiotowe, it). Camping OSiR. Restauracja „Miedwianka”. Stacja benzynowa i stacja obsługi, parking strzeżony (sezonowy).

J. Miedwie**, rynnowe o powierzchni 36 km², piąte co do wielkości w Polsce. Długość w kierunku południkowym 16,2 km, szer. od 2–3 km, największa głębokość 42 m (pseudodepresja — część dna leży poniżej poziomu morza). Jezioro było powiększone przez cystersów z Kołbacza, którzy spiętrzyli jego wody (tzw. Pramiedwie było znacznie większe od obecnego zbiornika) i pomniejszone w XVIII w. w celu uzyskania terenów osadniczych. Ze względu na to, że Szczecin odczuwa wielki brak wody do picia, zbudowano rurociąg, który zaopatruje miasto w wodę wysokiej jakości.

Przez Miedwie płynie rz. Płonia; spływy kajakowe rozpoczynane w Morzyczynie kończą się w Szczecinie na j. Dąbie (trasa spływu wiedzie przez Kołbacz — Dąbie).

Na pn. od Morzyczyna znajduje się Puszcza Goleniowska (opis p. Goleniów).

NOWE WARPNO (II, 51 km) — 51 km na pn. zach. od Szczecina. PKS.

Miasteczko rybackie liczące ok. 1300 mieszkańców, położone na półwyspie J. Nowowarpieńskiego stanowiącego zatokę Zalewu Szczecińskiego.

Wsch. część zatoki należy do Polski, zach. — do NRD.

1 km na pd. rozciąga się Puszcza Wkrzańska.

Pierwsze wzmianki o Nowym Warpnie pochodzą z XII w. Do 1630 miasto należało do władców Pomorza Zachodniego, a następnie do Szwecji. W 1711 był tu król Stanisław Leszczyński w drodze z Rugii (przyplłynął statkiem) do Szczecina. W 1720 zostało zajęte przez Prusy. W 1759 w okolicy Nowego Warpna miała miejsce bitwa morska jednostek szwedzkich i pruskich, w której Prusacy ponieśli klęskę.

Jest to miejscowość o tradycjach wczasowo-wypoczynkowych i turystyczno-krajoznawczych oraz miejsce wypoczynku świątecznego mieszkańców Szczecina. Jest tu kilka kolonii dziecięcych i liczne kwatery prywatne. Na pn. — przedmieście Podgrodzie, gdzie mieści się zespół Państwowych Domów Młodzieżowych, przeznaczonych dla dzieci wymagających szczególnej troski, otwarty we wrześniu 1973.

Miasto ma plan dostosowany do kształtu półwyspu. W centrum znajduje się rynek, na nim ryglowy ratusz* z 1697 z wieżą zbudowaną w XVIII w. Gotycki kościół z XV w., przebudowany w XVII i XIX w. Dość liczne, dobrze zachowane domki mieszczkańskie. Jest tu port rybacki i handlowo-pasażerski (żegluga nieregularna). Na zach. brzegu jeziora wyraźnie widoczna osada niemiecka Stare Warpno (Altwarpo). Jezioro ma powierzchnię 18 km², na nim dwie wyspy: pn. nie zamieszkała należy do Polski i pd., z zagrodą, należy do NRD.

Restauracja, kino, klubo-kawiarnia, stacja benzynowa, w sezonie letnim plaża z wypożyczalnią sprzętu wodnego, camping.

POLICE (II, 16 km) — 16 km na pn. od Szczecina. PKP, PKS, autobusy miejskie.

Miasto, szybko rozbudowywane, liczące ok. 25 tys. mieszkańców. Osada powstała między mokrad-

łami nad Łarpą (jedno z koryt dolnej Odry) i Puszcą Wkrzańską. Nazwa wywodzi się od słowa „polie”, co po pomorsku oznacza mokradła. Przed II wojną światową rozpoczęto tu budowę wielkiej wytwórni benzyny syntetycznej, która w czasie wojny zatrudniała 30 tys. więźniów różnej narodowości (w tym 13 tys. Polaków), z czego 9 tys. zginęło; ku ich pamięci wystawiono **pomnik*** w pobliskim Trzeszczynie. Na skutek licznych nalotów miasto zostało podczas wojny bardzo mocno zniszczone.

W 1964 zapadła decyzja o budowie w rejonie Polic wielkich **zakońców chemicznych****. Obiekty te powstały na pn. od miasta między Policami i Jasienicą. Zakład składa się z kilkunastu fabryk i własnego portu na Odrze; przedsiębiorstwo dostarcza rolnictwu nawozy sztuczne.

W 1976 rozpoczął się II etap rozbudowy zakładów w wyniku porozumienia z przemysłem francuskim; jest to największa — obok huty „Katowice” — inwestycja w kraju. W rynku znajduje się niewielka gotycka **kapliczka**, fragment dawnego kościoła z XV w., który spłonął w 1510. Przy zach. pierzei kilka **domów** z poł. XIX w. **Kościół** parafialny z 1910 neogotycki z wysoką wieżą. Miasto ma w większości zabudowę nową; wszędzie widać wielkie, nowoczesne bloki mieszkalne przeznaczone dla pracowników zakładów chemicznych.

Restauracja „Grodzka”, ul. Grunwaldzka 15.
Stacja benzynowa i stacja obsługi.

POLICE-JASZENICA (II) — włączone do Polic przedmieście liczące ok. 3 tys. mieszkańców. PKP, PKS, autobusy miejskie.

Przedmieście — do niedawna wieś — leży nad niewielką rzeczką Gunicą, 2,5 km od jej ujścia do Rostoki Odrzańskiej. Na wsch. znajdują się pola i łąki ciągnące się aż do Rostoki, na zach. — zakłady chemiczne „Police”, a dalej rozległa, sięgająca aż poza granice państwa Puszcza Wkrzańska.

Władcy Pomorza Zachodniego sprowadzili tu z Paryża zakonników augustianów z klasztoru św. Wiktora, którzy zajmowali się rolnictwem. Upowszechnili oni nowe rośliny, uprawiali m.in. chmiel, podnieśli jakość uprawy roli, uregulowali Gunicę, zmeliorowali okoliczne tereny.

W centrum nad Gunicą znajduje się tzw. Wzgórze Marii, na którym zachował się fragment gotyckiego klasztoru augustianów z XIV w. Po sekularyzacji w XVI w. władcy Pomorza Zachodniego przebudowali klasztor na **zameczek myśliwski**, z którego udawali się na polowania do Puszczy Wkrzańskiej. Obok stoi ceglany **kościół** z XIV w. o wieży konstrukcji ryglowej z 8-boczną latarnią z XVIII w. Na wzgórzu starodrzew. Piękne lasy na pn. od Jasienicy w kierunku Trzebieży są terenem wycieczek krajoznawczych i jesiennych wypraw na grzyby.

Restauracja „Myśliwska”, gospoda, liczne sklepy. ■

PRZECŁAW (I, 30 km; VI, 11 km) — 11 km na pd. od Szczecina. PKS.

Jest to nowoczesny, zmechanizowany PGR. We wsi rośnie olbrzymi **dąb Przecław***, pomnik przyrody, pod którym według legend właściciel wsi Przecław, kasztelan Bolesława Krzywoustego odprawiał sądy nad poddanymi.

Na pd. od wsi — wzniesienia Wału Bezłesnego.

Kawiarnia. ■

PYRZYCE (V, 47 km) — 47 km na pd. wsch. od Szczecina, przy szosie E 14. PKP, PKS.

Miasto liczy ok. 12 tys. mieszkańców, jest stolicą żywej Ziemi Pyrzyckiej.

Plemię Pyrzyczan było wzmiankowane już w IX w. Położenie na trasie między Wielkopolską a Szczecinem, a przede wszystkim wysokiej jakości gleby tego obszaru sprawiły, iż Pyrzyce uznawane były w średniowieczu za spichlerz Pomorza. Obecnie także ziemia pyrzycka znana jest jako duży producent zbóż, a także dostarcza wielkie ilości kapusty.

W 1124 do Pyrzyce przybyła misja Bolesława Krzyw-

ustego, w 1263 osada uzyskała prawa miejskie. Miasto położone przy pd. granicy Pomorza Zachodniego było narażone na ataki Brandenburskich, w związku z tym w XIV w. wzniesiono potężne fortyfikacje. Podczas II wojny światowej Niemcy chcieli zatrzymać w Pyrzycach prace na zachód armie radzieckiej. Miasto 3 razy przechodziło z rąk do rąk i zostało zniszczone w 80%.

Współczesne Pyrzyce to miasto nowoczesne, posiadające liczne zakłady przemysłowe związane z rolnictwem, nowe szkoły zawodowe, elewatory itp. Tutaj znajduje się największy w Polsce sad o powierzchni 500 ha. Pomimo zniszczeń wojennych zachowały się dość liczne zabytki. Do najciekawszych należy dobrze zachowany wieniec gotyckich **murów obronnych**** łącznie z fosą, **walami, Bramą Bańską**, resztkami Bramy Szczecińskiej i kilkoma **basztami**, w tym pięknie zachowaną cylindryczną **Sowią Basztą** oraz częściowo zniszczoną **Basztą Pijacką**. Wzniesiono je w XIV w., rozbudowano około 1500 i w drugiej poł. XVI w. W centrum wznosi się odbudowany **ratusz** z podcieniami, **kościół farny*** gotycki z XIV/XV w., **kościółek św. Ducha** odbudowany na potrzeby biblioteki. Na wsch. od średniowiecznego miasta znajdują się tzw. Stare Pyrzyce, gdzie zachowało się **grodzisko słowiańskie*** z X—XIII w., **studzienka***, przy której misja Bolesława Krzywoustego chrzcili Pyrzyczan w 1124, oraz ruina kościoła Augustianek na tzw. Wzgórzu Chramowym.

Hotel „Polanin”, ul. Obrońców Stalingradu 18 (it).
Schronisko młodzieżowe (sezonowe), ul. Owocowa 3.
Restauracja „Ela”, ul. ks. Bogusława.
Stacja benzynowa, pl. Wolności.
Pomoc drogowa PZMot, ul. Sportowa 1.

RADZISZEWO (I, 19 km; VI, 23 km) — 23 km na pd. od Szczecina, w miejscu, gdzie autostrada spotyka się z drogą wiodącą ze Szczecina do Gryfina. PKS, autobusy miejskie.

Wieś położona jest pomiędzy nizinnymi łąkami nadodrzańskimi i lasami Kniei Bukowej. Nieco na wsch. od drogi gryfińskiej wznosi się **Wzgórze generała P. I. Batowa***, który w 1945 dowodził stąd jednostkami radzieckimi forsującymi Międzyodrze. **Kościół** z XIX w. W okolicy ładne obszary wycieczkowe ciągnące się na wsch. po Pojezierze Binowskie i na pn. po Góry Bukowe. We wsi: przystanki MPK, PKS, sklepy.

STARE CZARNOWO (V, 28 km) — 28 km na pd. wsch. od Szczecina, przy szosie E 14. PKS. Duża wieś położona na wsch. krańcu Gór Bukowych, przy Kotlinie Miedwieńskiej. Stare Czarnowo było w średniowieczu miastem. Obecnie jest to ulicówka o zabudowie małomiasteczkowej, w której zwracają uwagę domy o wąskich frontach, stojące szczytem do głównej drogi, typowe dla budownictwa pyrzyckiego. Znajduje się tu **kościół** z wieżą, wielokrotnie przebudowywany. Okolica jest bardzo malownicza: na wsch. j. Miedwie, na pd. j. Będgoszcz. Na pn. zach. wzgórze Bielica o wysokości 90 m n.p.m.

Schronisko młodzieżowe (sezonowe).
Restauracja „Pod Sekwoją”.
Stacja benzynowa.

Na zach. wieś **Glinna**, niedaleko której przy leśniczówce **Gliniec** znajduje się **ogród dendrologiczny***** z największym w Polsce okazem mamutowca** liczącym ok. 150 lat i wielu innymi rzadkimi okazami przyrody. W pobliskich Górach Bukowych jest kilka rezerwatów przyrody.

STARGARD SZCZECIŃSKI (IV, 36 km) — 36 km na wsch. od Szczecina, przy szosie T 81. PKP, PKS, autobusy miejskie.

Miasto liczy 60 tys. mieszkańców położone jest nad rz. Iną (spływy kajakowe do Szczecina). Jest to ważny węzeł komunikacyjny — kolejowy i drogowy. Są tu liczne zakłady przemysłowe: rozwija się przemysł maszyn do budowy torów ko-

lejowych, metalowy, spożywczy (pieczywo cukiernicze, lody spożywcze), chemiczny (mydło), odzieżowy („Luxpol” — nowoczesny zakład produkujący rocznie 7 mln sztuk bielizny damskiej, męskiej i dziecięcej: 50% produkcji przeznacza się na eksport do 14 krajów. Zakłady liczą ok. 3 tys. pracowników).

W X w. był to gród opolny w włościach Iny, później siedziba kasztelana książęcego. Prawa miejskie nadał Stargardowi książę pomorski Barnim I w 1253. Miasto rozwijało się dzięki dogodnemu położeniu na skrzyżowaniu dróg łączących Pomorze i Wielkopolskę oraz Brandenburgię i Wybrzeże. Duże znaczenie dla jego rozwoju miała Ina, którą kupcy spławiali pyrzycką pszenicę. Znajdował się tu znaczny port rzeczny. Handel zbożem był przyczyną wielu konfliktów ze Szczecinem (p. Kobylanka). Podczas wojen szwedzkich w 1657 pod murami Stargardu obozowała lekka jazda hetmana Stefana Czarnieckiego goniąca Szwedów. Hetman miał swoją kwaterę w pobliskim zamku w Pęzinie, zachowanym do naszych czasów.

Po wymarcu władców Pomorza Zachodniego tereny te zagarnęła Brandenburgia. W 1846 uruchomiono linię kolejową do Szczecina, a następnie do Poznania; są to jedne z najstarszych linii kolejowych w Polsce. W czasie ostatniej wojny był tu obóz jeniecki Stalag II D. Wojna zniszczyła Stargard w 70%, przede wszystkim śródmieście.

Odbudowane miasto znane z licznych zabytków architektury gotyckiej (zajmuje pod tym względem jedno z czołowych miejsc w Polsce). Stare miasto otoczone jest prawie pełnym wieńcem średniowiecznych murów** z XIII—XV w. oraz obwarowaniami nowożytnymi z XVI—XVII w. z wałem, fosą i bastionami. Zachowały się liczne baszty, m.in. Morze Czerwone, Lodowa z XV w., Kowalska, Białogłówna na grodzisku. W mieście znajdują się 3 bramy: Pyrzycka z końca XIII w., nadbudowana w 1439 (siedziba PTTK), Wałowa z barokową sygnaturką, Młyńska z XV w. zw. też Portową, zbudowana nad rz. Iną i strzegąca wejścia do portu. W rynku późnogotycki ratusz** z ok. 1569, przebudowany w stylu późnorenansowym w 1638, ze szczytem ozdobionym bogatą

*Ratusz i fragment odwachu
w Stargardzie Szczecińskim*

dekoracją maswerkową, obok odwach z 1720 (muzeum) i dwie barokowe kamieniczki — całość zrekonstruowana po zniszczeniach wojennych. W pobliżu fara Mariacka*** wzniesiona przez Henryka Brunsberga, jednego z najwybitniejszych architektów okresu późnego gotyku, twórcy „stylu pięknego”, zabytek najwyższej klasy. Zbudowana w końcu XIII w., rozbudowana w XIV—XV w., odbudowana po wojnie. Ma dwie wieże (jedną wyższą barokową). Na zewnętrznej ścianie kaplicy NMP — liczne maszkarony. We wnętrzu wspinała sklepienia. Za kościołem stoi gotycka kamienica** mieszczańska z XV w. (obecnie ognisko muzyczne) i odbudowany arsenał, przeznaczony na archiwum. Stare miasto ma domy nawiązujące do dawnych form architektonicznych, pomimo że są one wzniesione przed kilkunastu laty (wąskie fronty, wysokie ceramiczne dachy itp.). Przy ul. Bolesława Chrobrego wznosi się potężny gotycki kościół św. Jana** z XV w., z wieżą wys. 99 m (XIX w.). W centrum na pl. Wolności znaj-

dują się **pomnik i mauzoleum** żołnierzy radzieckich poległych w walkach o Stargard i okolice. Na pn. przedmieściu przy ul. Władysława Reymonta — **cmentarz wojskowy**** żołnierzy z I i II wojny światowej, z postawionym w 1969 **pomnikiem** proj. Sławomira Lewińskiego; są tu liczne nagrobki m.in. Francuzów i mahometan rosyjskich. Zbudowano wiele nowych dzielnic mieszkalnych w różnych częściach miasta.

PP „Orbis”, w rynku.

PTTK, w Bramie Pyrzyckiej.

Dom Gościnny „Morena”, ul. S. Czarnieckiego 15 (it, kwatery prywatne).

DW PTTK, ul. Kuśnierzy 5.

Schronisko młodzieżowe (całoroczne), ul. 1 Maja 9. Restauracje: „Ratuszowa” w rynku; „Basztowa”, ul. Bolesława Chrobrego 39.

Stacje benzynowe: ul. Szczecińska; ul. Bydgoska — przy szosie do Suchania.

Pogotowie drogowe PZMoT, ul. Popiela 1.

STARGARD-PSZCZELNIK (IV, 34 km) — przedmieście Stargardu, 2 km na zach. od centrum, przy szosie T 81.

Po pn. stronie szosy leży **głaz narzutowy** w miejscu przecięcia drogi przez 15 południk na wsch. od Greenwich, wyznaczający czas środkowoeuropejski. W okolicy znajduje się potężne pole drumlinowe (połodowcowych pagórków).

STEPNICA (III, 53 km) — 53 km na pn. wsch. od Szczecina. PKS.

Jest to duża wieś rolniczo-rybacka położona przy ujściu rz. Gowienicy do Roztoki Odrzańskiej. Dokoła rozległe łąki, a na wsch. rozciąga się Puszczą Goleniowska. Ośrodek wczasowo-wypoczynkowy.

Bardzo stara osada, jej nazwa wywodzi się od imienia Szczepan, zapewne założyciela osiedla. W XIX w. rozwinął się tu przemysł tartaczny. W 1945 artyleria I AWP ze Stepnicy i okolicznych wiosek ostrzeliwała

tor wodny Szczecin—Swinoujście uniemożliwiając Niemcom ewakuację Szczecina (zatopiono 7 niemieckich statków).

Od kilku lat są tu organizowane plenery artystów plastyków rzeźbiących w drewnie. Ich rzeźby są ozdobą Goleniowa i Babigoszczy. Centrum starej części wsi ma kształt owalnicy, której nawsie (centralny plac) zajmuje wzniesiony w 1741 klasycystyczny **kościół**. Ciekawe są **ryglowe zabudowania** wiejskie z XIX w.

Stepnica znana jest wędkarzom, którzy przybywają tutaj, by w rz. Gowienicy łowić pstrągi potokowe i inne ryby.

4 km na pd. znajduje się **rezerwat przyrody Bór Bagienny***, 7 km na pd. — **Wilcze Uroczysko*** (stanowisko paproci długosza królewskiego). Są tu **wspaniałe tereny turystyki pieszej** brzegiem Roztoki w kierunku pn. Na wodach można uprawiać **turystykę kajakową i żeglarską**.

Pola namiotowe, plaża. Gospoda.

SZCZECIN-GUMIENCE (I, 32 km; VI, 9 km) — dzielnica położona 9 km na pd. zach. od centrum. PKP, PKS, tramwaje, autobusy miejskie. Jest to przedmieście przemysłowo-willowe; znajduje się tutaj cukrownia oraz duży PGR warzywnicy. W starym centrum stoi **kościółek** wiejski z XV w. Okolice są rolnicze.

Restauracja.

SZCZECIN-KIJEW (IV, 14 km) — dzielnica miasta 14 km na wsch. od centrum przy szosie E 14. PKS, autobusy miejskie.

Niewielkie przedmieście willowe otoczone Puszczą Goleniowską. Jest wypadowym punktem wycieczek mieszkańców Szczecina na grzyby. Są tu ładne trasy spacerowe aż po Strugę, nad Płonię itp.

SZCZECIN-KLUCZ (I, 18 km) — przedmieście Szczecina 18 km na pd. od centrum. PKP, PKS, autobusy miejskie.

Rozległe łąki znajdują się nad Regalicą, ku wsch. rozciąga się stok doliny Odry, lasy Kniei Bukowej i pokryte nią Góry Bukowe. Jest to teren niedzielnym wycieczek pieszych młodzieży.

SZCZECIN-OLESZNA (STRUGA — PŁONIA) (IV, 15 km; V, 14 km) — 17 km na wsch. od centrum miasta, na rozdrożu szosy E 14 (w kierunku Pyrzyce) i nr 19 (T 81) w kierunku Stargardu. PKS, autobusy miejskie.

W tym rejonie szosę stargardzką przecina rz. Płonia. Za rzeką jest stara osada **Struga** z malowniczym **parkiem** leśnym (liczne pomniki przyrody). Pod Strugą w 1121 Bolesław Krzywousty rozbił wojska pomorskie, a następnie zajął Dąbie i Szczecin. W 1528 władcy Pomorza Zachodniego założyli tutaj pierwszą na Pomorzu papiernię. Obecnie na jej miejscu znajduje się **wytwórnia „Fakon”**, jedyny w Polsce zakład produkujący kontenery (pojemniki transportowe).

Po zach. stronie rzeki znajduje się osada **Płonia**, gdzie wybudowano wytwórnię elementów betonowych (fabryka domów) oraz przedsiębiorstwo produkcji kruszyw lekkich „Keramzyt”. Keramzyt jest tworzywem stosowanym do produkcji lekkich betonów. Jest tu też kilka innych zakładów przemysłowych, między innymi cegielnia. W centrum osady stoi **ryglowy kościółek** z XIX w. z wolno stojącą drewnianą wieżą o 8-bocznej latarni. Przy kościele **lipa „Święty Otton”** o obwodzie pnia 8 m, podobno zasadzona przez polską misję w 1124. W pobliżu znajdują się Góry Bukowe.

Restauracja „Fregata”, ul. Tartaczna 10 (Płonia). Camping „Pomerania” (bar, it).

U w a g a: na mapach komunikacyjnych skrzyżowanie szos nosi nazwę Oleszna, zgodną z przekazami historycznymi, ale praktycznie nie używaną.

SZCZECIN-PODJUCHY (I, 14 km) — dzielnica Szczecina 14 km na pd. wsch. od centrum, nad Regalicą. PKP, PKS, autobusy miejskie.

Przedmieście położone pomiędzy rzeką i stokami Gór Bukowych. Jest to stare słowiańskie osiedle podszczecińskie, często wymieniane w kronikach rozwoju przemysłu na tym obszarze. Tutaj bowiem od dawna wydobywano kredę. Znalezione również niewielkie pokłady węgla brunatnego. Kopalnictwem interesowali się zarówno mieszczanie, jak i władcy Pomorza Zachodniego.

Obecnie jest to dzielnica mieszkalna z nowymi wieżowcami. **Kościół** parafialny z 1875. Stąd mieszkańcy miasta wyruszają na wycieczki w bukowe lasy (trasy znakowane).

SZCZECIN-ROGATKA (I, III, IV, V, — 7 km) — dzielnica miasta 7 km na wsch. od centrum przy moście Cłowym na Regalicy. PKS, tramwaj, autobusy miejskie.

W tej okolicy skupiły się liczne obiekty sportowe: żeglarskie i wędkarskie. Na pn. znajduje się ujście Regalicy do j. Dąbie, na wsch. szczecińskie lotnisko sportowe, a dalej — przedmieście Dąbie. Na pd. rozciąga się Międzyodrze, kraina dzikiego ptactwa.

SZCZECIN-ŚMIERDNICA (V, 21 km) — 21 km na pd. wsch. od centrum Szczecina, przy szosie E 14. PKS, autobusy miejskie.

Obszar został włączony do miasta w 1972. Przedmieście o zabudowie willowej rozciąga się wzdłuż drogi na pd. w kierunku Gór Bukowych. Na pn. — zalesiona dolina rz. Płoni.

1,5 km na wsch. znajdują się **Jezierzyce** — obecnie przedmieście Szczecina nad rz. Płonią, która w tym rejonie została spiętrzona jeszcze przez cystersów, tworząc 2 stawy Klasztorzy i Cysterski, ulubione miejsce wędkarzy (węgorze, sumy i inne ryby). Krajoznawca znajdzie tu stare **domy ryglowe** z „czarnymi kuchniami”, **pomniki przyrody** i wiele atrakcyjnych miejsc do wypoczynku

SZCZECIN-ZDROJE (I, 10 km; IV, 10 km) — przedmieście 10 km na pd. wsch. od centrum (zob. s. 102). PKP, PKS, autobusy miejskie. Rozległa, głównie willowa dzielnica położona jest pomiędzy nizinnymi łakami nad Regalicą i wyniosłymi wzniesieniami Gór Bukowych. Już w XVI w. wydobywano tu kredę, a w XVIII w. powstały duże kopalnie kredy, kwarców i ilów. Obecnie pokryte Knieją Bukową wzniesienia tworzą **park** leśny. Tu znajduje się w pokopalnianym zagłębieniu **Szmaragdowe Jezioro*** o wodach koloru zielonego. W pobliżu — sztuczna grota ze stalaktytami. Ze wzniesień widać rozległą panoramę miasta, portu, Międzyodrza i j. Dąbie. Kościół z 1890.

■ Restauracja.

SZCZECIN-ŻYDOWCE (I, 16 km) — przedmieście 16 km na pd. od centrum. PKS, autobusy miejskie. Dzielnica przemysłowo-willowa leży na wsch. brzegu Regalicy, pomiędzy Podjuchami i Kluczem, przy pn. skraju Gór Bukowych. W 1948 odbudowano tu fabrykę włókien sztucznych „Chemitex-Wiskord” produkującą m.in. kord do opon samochodowych. Nad Regalicą ciągną się rozległe łąki. Przedmieście to punkt wypadowy wycieczek w Góry Bukowe.

■ Restauracja.

SWINUJSCIE (VII, 67 km). Uwaga: trasę można przebyć koleją lub samochodem, ale najatrakcyjniejsza jest podróż statkiem lub wodolotem. Miejscowości na trasie kolejowo-samochodowej (pokrywającej się) mieszczą się częściowo w trasie III. Długość trasy statkiem lub wodolotem ok. 67 km, czas — wodolotem ponad 1 godz., statkiem ok. 3 godz. Pociągami trasa okrężna 120 km czas —

2,0—2,5 godz. Poniżej podajemy krótki opis trasy statkiem, składającej się z 5 odcinków.

1. **Ze Szczecina Dolną Odrą i Domiążą do pd. krańców Roztoki Odrzańskiej** — ok. 20 km
Odjazd z dworca morskiego przy ul. Jana z Kolna, opodal Wałów Chrobrego. Zajmujemy miejsce na statku, które umożliwia obserwację trasy. Statek rusza na pn. Dolną Odrą. Po stronie zach. oglądamy północne dzielnice miasta i wielkie zakłady przemysłowe, m.in. stocznie. Przy przedmieściu Gocław — urozmaicony krajobraz: na Wzgórzach Warszewskich potężna kopuła Wieży Gocławskiej (p. s. 97). Dalej — dzielnice Gliniki i Stołczyn (p. s. 95) z wytwórnią nawozów sztucznych, cementownią i hutą żelaza. W Skolwinie znajduje się wielka papiernia. Tu kończy się miasto Szczecin. Zaraz za granicami Szczecina zaczyna się miasto Police (p. s. 119) z zakładami chemicznymi; tu też znajduje się na torze wodnym mijanka dla statków dążących w dwu kierunkach.

Krajobraz wsch. strony jest odmienny, dziki. Po między Dolną Odrą i j. Dąbie rozciąga się wiele wysepek częściowo zalesionych. Na wysokości Skolwina znajduje się Iński Nurt łączący Dolną Odrę z j. Dąbie. Wszędzie mnóstwo ptactwa wodnego. Płynąc mijamy statki towarowe i pasażerskie „białej floty” dążące do Szczecina. Za Ińskim Nurtem rozpoczyna się Domiąża (nazwa Odry na odcinku od Ińskiego Nurtu do Roztoki Odrzańskiej). Po stronie wsch. na horyzoncie widzimy Puszczę Goleniowską (p. s. 111), na zach. — Puszczę Wkrzańską.

2. **Przez Roztokę Odrzańską** — ok. 10 km

Mniej więcej na wysokości Jasienicy (tam gdzie kończą się zabudowania zakładów chemicznych „Police”) rozpoczyna się Roztoka Odrzańska. Jest to zbiornik wodny o kształcie lejka zwężony ku pd., w środku rozszerzający się i zamknięty na pn. Do Roztoki Odrzańskiej uchodzi rz. Gowieni-

ca, przy której ujściu znajduje się duża wieś rybacka i wczasowisko Stepnica (p. s. 126). Na wodach Roztoki — kilka małych wysp.

Roztoka kończy się przy sztucznej wysepce Chełminek*. Po zach. stronie znajduje się port rybacki i kąpielisko Trzebież (p. s. 139). Wysepka Chełminek* jest oddalona o 2 km od Trzebieży, ma powierzchnię 8 ha. Przed 250 laty — ze względu na znajdującą się tu mieliznę ustawiono w tym miejscu latarniowiec, który ostrzegał płynące statki. W miarę jak wzrastało zanurzenie jednostek pływających i trzeba było pogłębiać tor wodny, w miejscu tym wysypywano wydobyty muł i w ten sposób powstała wysepka o wysokości 1,5 m n.p.m., z małym portem, porośła starodrzewem. Mieszka tu latarnik obsługujący latarnię toru wodnego. Wyspa od strony wsch. prawie styka się z lądem.

3. Przez Zalew Szczeciński — ok. 20 km

Na pn. od Chełminka ciągnie się Zalew Szczeciński o powierzchni 635 km², którego wsch. część należy do Polski, a zach. — do NRD. Płyniemy torem wodnym pomiędzy bramami torowymi: Stepnicką, Południową, Północną, Kanału Piastowskiego. Bramy torowe są to zespoły 2 latarni, między którymi tor jest tak głęboki, by mogły nim płynąć statki o dużym zanurzeniu. Na pn. widoczne są już kontury wysp: Wolina na wsch. i Uznamu na zach.

4. Kanał Piastowski* — ok. 10 km

Statek opuszcza wody Zalewu Szczecińskiego i przez Bramę Kanału Piastowskiego płynie na pn. Kanałem Piastowskim. Kanał zbudowano, by ułatwić statkom wchodzenie do portu szczecińskiego. Poprzednio jednostki pływały wodami Świny, drogą znacznie trudniejszą.

Kanał przecina pd. kraniec wyspy Uznam. Po obydwu stronach — lasy, czasem niewielkie zabudowania. Po ok. 8 km osiągamy wysepkę i osadę Karsibór. W okolicy Karsiboru znajdują się

wyspy¹ Wstecznej Dłty Świny**, rejon o krajobrazie pierwotnym, wspaniały obszar turystyki żeglarskiej i kajakowej.

5. Wodami Świny do Świnoujścia — 7 km

To ostatni etap podróży. Rozpoczynają się zabudowania Świnoujścia. Po stronie wsch. znajduje się Morska Stocznia Remontowa, nieco dalej — kompleks Przedsiębiorstwa Połowów i Usług Rybackich „Odra” oraz przystań morskich promów pasażerskich — wszystkie obiekty na wyspie Wolin. Widać też już wieże i zabudowania centrum miasta położonego na wyspie Uznam. Statek cumuje przy Wybrzeżu Władysława IV.

Świnoujście — PKP, PKS, autobusy miejskie, żegluga. Miasto liczące ok. 48 tys. mieszkańców, o powierzchni 312 km² (trzecie w Polsce pod względem zajmowanej powierzchni), położone jest przy ujściu Świny (środkowe ujście Odry) do Bałtyku, na wyspach — Uznam (centrum miasta) i Wolin (dzielnica portowo-przemysłowa). Awanport Szczecina, kąpielisko morskie i uzdrowisko. Jest tu przystań promów morskich kursujących do Ystad w Szwecji, Kopenhagi (Dania) i Travemünde (RFN). Obok terenów na wyspie Uznam Świnoujście obejmuje: kąpielisko morskie Międzyzdroje, miejscowości Lubin, Wapnica i Wicko, tereny Wolińskiego Parku Narodowego wraz z górą Gosań i miejscowością Jaromin oraz 40 wysp Wstecznej Dłty Świny.

W IX—XII w. u ujścia Świny znajdowały się słowiańskie grody obronne odpierające najazdy Duńczyków oraz przeprawa kupiecka. Żeglarze nie korzystali z trasy prowadzącej Świną, ponieważ była płytka i statki miały trudności z przepłynięciem. Obszary te w czasach pierwszych Piastów należały do Polski (wchodziły w skład biskupstwa kamieńskiego podlegającego Gnieźnie). Do

¹ Rzeka Świna przy wiatrach północnych płynie pod prąd — od Bałtyku na pd., niosąc olbrzymie ilości mułu i piasku, z którego buduje wysepki; i dlatego ok. 40 wysp położonych na pd. od Świnoujścia nosi nazwę wysp Wstecznej Dłty Świny.

1630 rządili tu władcy Pomorza Zachodniego, następnie Szwedzi, od 1720 — Prusy. W 1765 Swinoujście uzyskało prawa miejskie. Rozwój miasta był ściśle związany z portem i budową drogi wodnej do Szczecina.

Od początku XIX w. było to kąpielisko morskie, później również uzdrowisko, którego największy rozwój przypada na przełom XIX/XX w. Spadek popularności nastąpił w okresie międzywojennym. W 1945 miasto zostało zniszczone w 55%.

Po wojnie odbudowane i rozbudowane; rozwój miasta trwa. Obecnie Swinoujście jest kąpieliskiem klasy międzynarodowej, uzdrowiskiem solankowym i borowinowym. Powstał wielki przemysł rybny i nowoczesny, stale rozbudowywany port handlowy i pasażerski oraz baza rybołówstwa dalekomorskiego; znajduje się tu jedyne w Polsce muzeum ryb mrożonych (w PPiUR „Odra”) założone w 1964. Posiada ono ok. 160 eksponatów ryb egzotycznych, m.in. ryby o nazwach: orka, murena, kulbin, samogłów, konger, włócznik, kostropak, foka. W d. ratuszu miejskim mieści się inne muzeum rybołówstwa, przedstawiające rozwój tej formy zajęcia człowieka na przestrzeni wieków i współcześnie.

Plan Swinoujścia jest typowy dla miast portowych, główne ulice prowadzą do portu. Z centrum nad brzeg morza wiedzie ul. Bohaterów Stalingradu. Pomiędzy śródmieściem i dzielnicą wczasowo-wypoczynkową położoną nad morzem ciągnie się olbrzymi **park zdrojowy**. Nad morzem — rozległa **plaża** piaszczysta ciągnąca się od brzegów Świny po granicę z NRD i równoległa do niej promenada im. Stefana Żeromskiego. Przy ujściu Świny biegną w morze 2 **falochrony***; są tu też po obydwu stronach rzeki zabytkowe **twierdze**, które dawniej broniły nieprzyjacielskiej flocie wejścia w głąb łądu. W centrum 2 **kościóły**: **Chrystusa Króla** z 1792 (wieża 1881) i **NMP Gwiazdy Morza** 1895.

Funkcję wczasową miasta odbudowano kosztem około miliarda zł. Znajdują się tu: ok. 30 tys. miejsc noclegowych w uśpiętnionych obiektach wczasowo-wypoczynkowych, liczne kwatery pry-

watne w śródmieściu i dzielnicach nowo wznoszonych domków jednorodzinnych (pośredniczy PT „Pomerania”).

PP „Orbis”, ul. Armii Czerwonej 2.

PT „Pomerania”, ul. Armii Czerwonej 14a.

PTTK, ul. Paderewskiego 24.

Hotel „Bałtyk”, ul. Armii Czerwonej 5 (kwatery prywatne, it, restauracja).

Pensjonat „Atol”, ul. Orkana 3 (it, restauracja).

Schronisko młodzieżowe (sezonowe), ul. M. Buczka 12 (Warszów).

Camping „Relax”, ul. Słowackiego 5.

Restauracja „Bałtycka”, ul. Świerczewskiego 74.

Bar „Neptun”, pl. Wolności.

Bar mleczny, ul. Armii Czerwonej 8.

Stacje benzynowe: Wybrzeże Władysława IV; ul. Fińska (Warszów).

Pomoc drogowa PZMot, ul. Barlickiego 4 (Warszów).

Komunikacja i przejścia graniczne

Stacja PKP Swinoujście-Port przy przystani polskich promów morskich (na wyspie Wolin), kursujących do Ystad (Szwecja), Kopenhagi (Dania) i do Travemünde (RFN).

Przystań żeglugi przybrzeżnej (na wyspie Uznam); stąd statki i wodoloty odpływają do Szczecina, portów NRD i niektórych portów polskiego wybrzeża (również krótkie wycieczki w morze).

Dworzec PKS na wyspie Wolin, obok dworca kolejowego. Tu też znajduje się przystanek początkowy autobusów miejskich kursujących po dzielnicach miasta położonych na Wolinie.

Przejście graniczne do NRD (piesze) w kierunku kąpieliska Ahlbeck znajduje się na wyspie Uznam, dojazd autobusem miejskim aż do przejścia. Od granicy po stronie NRD są liczne połączenia autobusowe z miejscowościami na całej wyspie Uznam, a także z dalszymi miastami wybrzeża NRD oraz połączenia kolejowe w głąb NRD.

Przedmieścia Swinoujścia

Na wyspie Uznam — Wydrzany — położone przy granicy NRD, u stóp znajdującej się po stronie

niemieckiej Góry Chełm (dojazd autobusem miejskim w pobliże granicy, skąd można oglądać niemieckie wzgórze).

Przedmieścia na wyspie Wolin. Uwaga: pomiędzy obydwoma częściami miasta kursują promy miejskie zastępujące most. Przejazd promami jest bezpłatny, natomiast samochody uiszczają opłaty.

Warszów — dzielnica w okolicy dworca kolejowego. Tu znajduje się Dworzec Promów Morskich, baza rybołówstwa dalekomorskiego „Odra” (w chłodni — muzeum ryb mrożonych) i Stocznia Remontowa. Nowy kościół p.w. św. Wojciecha, monumentalne dzieło współczesnej architektury.

Chorzelin — na pn. od Warszowa. Zbudowano po wojnie nowoczesny port przeładunkowy głównie węgla, tzw. **Swinoport**. Roczne przeładunki wynoszą 6—7 mln ton. Port jest nadal w rozbudowie i ma osiągnąć przeładunki 15—20 mln ton przede wszystkim węgla, ale także surowców chemicznych przywożonych z odległych krajów. W związku z tymi planami realizowane są też roboty kolejowe na trasie Śląsk—Swinoujście (linia nadodrzańska).

Wszystkie obiekty portowe Swinoujścia można dokładnie obejrzeć podczas wycieczki statkiem w morze.

Tu również wznosi się zbudowana w 1858 **latarnia morska**, dawna **twierdza** (2 pozostałe na przeciwnym brzegu Swiny) oraz nowa wieża obserwacyjna kapitanatu portu.

Nad brzegiem morza — wielokilometrowa **plaża**; poleca się też atrakcyjny spacer na wsch. falochron ujęcia Swiny.

Karsibór — na wyspie o tej samej nazwie. Dojazd autobusami miejskimi z Warszowa 10 km na pd., przez nowy most na Starej Swinie. Osadę uważa się za centrum krainy 40 polskich wysp. Są tu rozległe Lasy Karsiborskie, wielkie możliwości turystyki wodnej, raj wędkarzy, ale trzeba się wybierać z moskitierą ze względu na olbrzymie ilości komarów.

Dawna wieś rybacka ma stare **budownictwo ludowe** oraz zabytkowy **kościółek** z XV w. W 1630 podczas podboju Pomorza przebywał tu król szwedzki Gustaw II Adolf (ludność pokazuje stare drzewa przy kościele, pod którymi wypoczywał władca Szwecji). Na pd. od osady znajduje się symboliczny grób lotników angielskich zestrzelonych w 1945 podczas bombardowania Swinoujścia.

Przytór — 8 km na wsch. od centrum, na Mierzei Przytorskij. Osada leży wśród lasów nad rozlewiskami Starej Swiny. Jest tu stacja kolejowa i przystanek autobusów miejskich oraz PKS. W X w. znajdował się tutaj gród obronny państwa Wolinian, później zamek książęcy, który zniszczyli mieszczanie. Obecnie jest to osiedle wczasowo-rybackie z ciekawymi obiektami **budownictwa ludowego**. Z wieży kościoła (1895) roztacza się widok na krainę 40 wysp. Plaża nad Bałtykiem znajduje się w odległości 2 km. Na miejscu: restauracja i kwatery prywatne. 2 km na wsch. leży wieś **Lunowo**; są tu liczne kwatery dla letników, obszary wędkarskie.

Międzyzdroje. Uwaga: trasę Swinoujście — Międzyzdroje można przebyć koleją lub samochodem, a także autobusem miejskim — 17 km (20 min). Międzyzdroje to przedmieście Swinoujścia położone 15 km na wsch. od centrum, liczące 5 tys. mieszkańców; jest to wielkie kąpielisko morskie i uzdrowisko, przyjmujące rocznie ok. pół miliona turystów.

Pierwsze wiadomości o osadzie pochodzą z XII w.; były tu wówczas 2 małe wioseczki. Od XVI w. występuje nazwa Międzyzdroje. W 1630 zajęli te tereny Szwedzi, a w 1720 — Prusy. Pierwsi letnicy napłynęli ok. 1830. Znaczny rozwój nastąpił na przełomie XIX i XX w. oraz w l. 1960—80. Prawa miejskie Międzyzdroje otrzymały w 1945, a w 1973 wchłonęło je Swinoujście.

Międzyzdroje posiadają ponad 10 tys. miejsc noclegowych oraz kilka tysięcy kwater prywatnych. W centrum na rynku wznosi się **pomnik mary-**

narza (rzeźba Sławomira Lewińskiego) postawiony ku pamięci wyzwolenia w 1945. Charakterystyczna jest ul. Światowida z zabudową z przełomu XIX i XX w., obecnie stanowi ona centrum handlowe i deptak prowadzący przez park zdrojowy nad brzeg morza, w kierunku promenady i molo oraz ciągnącej się kilometrami, przede wszystkim ku zach. plaży. Na wsch. trasa spacerowa wiedzie promenadą do lasów Wolińskiego Parku Narodowego i na Kawczą Górę, z której można obserwować Zatokę Pomorską; u stóp wzniesienia — przystań rybacka. Na pd. od kąpieliska na zboczach Wzgórz Piastowskich stoi neogotycki kościół ze strzelistą wieżą (1862), rozbudowany w l. 1980—83.

Na wsch. ciągnie się **Woliński Park Narodowy**** o powierzchni blisko 5 tys. ha, utworzony dla ochrony flory, fauny i krajobrazu (obejmuje strome klify brzegu morskiego i Zalewu Szczecińskiego oraz najwyższe partie wyspy Wolin). W 1962 założono w Międzyzdrojach muzeum przyrodnicze** Wolińskiego Parku Narodowego; w salach znajduje się ok. 3 tys. eksponatów (ptaki, ssaki, ryby, rośliny, okazy geologiczne itp.). Muzeum czynne jest cały rok.

Ponadto muszla koncertowa (coroczny festiwal chórów), ogród botaniczny, liczne sklepy z upominkami.

1300 m na wsch. od Międzyzdrojów w 1976 otwarto żubrowisko, gdzie można oglądać ok. 10 zwierząt, które ongiś były typowe dla wolińskiej puszczy (w 1976 urodziło się tu pierwsze małe żubrzątko „Pomorzanka”). Obok żubrów są tu też inne zwierzęta spotykane w regionie.

PP „Orbis”, ul. Kolejowa (it).

PTTK, w rynku (it).

FWP, ul. Książąt Pomorskich 8.

PT „Pomerania”, ul. Światowida 19 (it).

Dom Noclegowy „Pomerania”, ul. Mickiewicza 14.

Ośrodek Juventur (czynny cały rok), ul. Bohaterów Warszawy 36.

Camping „Gromady”, ul. Polna 10 (it).

Schronisko młodzieżowe (sezonowe), ul. Kolejowa (szkoła).

Restauracja „Bałtycka”, ul. J. Krasickiego 3 Bar, ul. Światowida.

Stacja benzynowa i stacja obsługi, ul. Niepodległości.

TRZEBIEŻ (II, 30 km) — 30 km na pn. od Szczecina. PKP, PKS, żegluga nieregularna.

Wieś leży nad Zalewem Szczecińskim, liczy ok. 2 tys. mieszkańców.

Znajduje się tu port pasażerski, handlowy i rybacki. To stare osiedle rybackie i miejscowość czasowo-wypoczynkowa otoczona od pd. Puszcą Wkrzańską. Jest tu ośrodek szkolenia żeglarskiego. W osiedlu znajdują się kościół barokowy i budownictwo regionalne z XVIII w.

PT „Pomerania”, ul. Rybacka 25 (kwatery, pole namiotowe).

Gospoda.

Stacja benzynowa.

WARNOŁĘKA (II, 44 km) — 44 km na pn. od Szczecina. PKS.

Jest to osada rolniczo-rybacka nad brzegiem Zalewu Szczecińskiego. Znajduje się tu: kościół ryglowy z XVIII w., wiele zabudowań krytych strzechą. Nazwa w dawnym dialekcie pomorskim oznacza „wronią łakę”.

WOLIN (III, 77 km) — 75 km na pn. od Szczecina. PKP, PKS, żegluga nieregularna.

Miasto Wolin liczy 3,5 tys. mieszkańców, położone jest 5 m n.p.m., w pd. części wyspy Wolin nad rz. Dziwną. Życie gospodarcze miasta łączy się z rybołówstwem i przemysłem drzewnym oraz usługami świadczonymi dla okolicznych wsi.

Wolin to legendarna Wineta, o której mówią skandynawskie sagi, potężne miasto zatopione przez bogów. W IX w. była to osada rzemieślniczo-handlowa, ważny punkt plemienia Wolinian wymieniona w poł. XI w. (Geograf Bawarski), stolica samodzielnej republiki kupieckiej. Z 998 zachował się opis miasta dokonany przez

Ibrahima ibn Jakuba, arabskiego podróżnika pochodzenia żydowskiego, który mówi o potężnym mieście nad oceanem. W 967 Wolin zajął władca Polski Mieszko I, miasto liczyło wówczas ok. 9 tys. mieszkańców i było ważnym ośrodkiem handlu morskiego. W końcu X w. było to największe polskie miasto. W 1124 przybyła do Wolina misja wysłana przez władcę Polski Bolesława Krzywoustego, którą kierował biskup bamberski św. Otton. Misja ochrzciła Wolin i całe Pomorze Zachodnie. W 1140 powstało tu polskie biskupstwo podległe Gnieźnie, a przeniesione później do Kamienia ze względu na niszczące napady duńskie. W 1278 miasto uzyskało przywileje miejskie, a w XIV w. zostało otoczone murem z murowanymi fortyfikacjami. W 1630 wyspę razem z miastem zajęli Szwedzi, a w 1720 — Prusy. Podczas II wojny światowej Wolin został w 70% zniszczony.

W okresie powojennym odbudowano mosty na Dziwnie, powstały nowe obiekty mieszkalne i gospodarcze. Zwiedzanie miasteczka należy rozpocząć od **zwodzonego mostu** na Dziwnie; obok znajduje się dwuwieżowy elewator zbożowy i **muzeum**, w którym zgromadzono eksponaty uzyskane w wyniku prac archeologicznych na terenie miasta i okolicy; niedaleko wznosi się **ratusz** zbudowany na miejscu zamku książęcego. Po pd. stronie mostu znajduje się przystań żeglugi i port rybacki. Przy rynku — ruiny gotyckiego kościoła św. Mikołaja, założonego przez misję Bolesława Krzywoustego, oraz nowe domy mieszkalne ozdobione szkicami przedstawiającymi dawny Wolin. Na pn. krańcu miasta (dojście ul. Prosta po średniowiecznej grobli) — tzw. **Srebrne Wzgórze**, dawny słowiański gród, gdzie stała obozem będąca na usługach Mieszka I drużyna Wikingów, obok **wzgórze Młynówka** — cmentarzysko Wolinian. Na pd. od ruin kościoła św. Mikołaja — dawne **Wzgórze Chlramowe**. Tu stała pogańska świątynia Trzygłowa, a później polska katedra. Obecnie jest w tym miejscu głaz z tablicą pamiątkową. Nad Dziwną leży rybackie przedmieście. Za miastem na **Wisielczych Wzgórzach**** znajduje się **park z pomnikiem Trzygłowa i amfiteatrem**. Tu też obejrzeć można zespół kurhanów z IX—XI w., sta-

nowiących rezerwat archeologiczny. Obok znajduje się plaża i pole namiotowe. Pd. cypel wyspy to tak zwany **półwysep Rów** dł. 4 km, stale rosnący na skutek osadzania się mułu i piasku; występuje tu 200 gatunków ptaków (rezerwat przyrody).

Dom gościnny „Wineta”, ul. Bohaterów Stalina 19 (it, restauracja).
Schronisko młodzieżowe (sezonowe), ul. Armii Czerwonej 36.
Pole namiotowe przy plaży.
Stacja benzynowa i stacja obsługi.

ZABÓW (V, 39 km) — 39 km na pd. wsch. od Szczecina przy szosie E 14. PKS.
Wieś położona niedaleko pd. krańca j. Miedwie. Jest tu wzorowy PGR. We wsi **kościół** z przełomu XV i XVI w., zbudowany z kamieni narzutowych, z wieżą z końca XIX w. Przy PGR znajduje się **park krajobrazowy** ze stawem i wysepką, w nim liczne rośliny egzotyczne. Przy gminnej szkole zbiorczej stoi drewniany posąg Mikołaja Kopernika, ustawiony w 1973 z okazji 500 rocznicy urodzin astronoma.

INFORMATOR

Ważniejsze telefony

Pogotowie ratunkowe, al. Wojska Polskiego 92,
tel. 999

Pogotowie MO, tel. 997

Pomoc drogowa PZMot, tel. 981

Straż pożarna, tel. 998

Biuro numerów, tel. 913

Biuro informacyjno-zleceniowe, tel. 911

Zegarynka, tel. 926

Informacja kolejowa, tel. 935; odjazdy pociągów,
tel. 933; przyjazdy pociągów, tel. 934

Informacja autobusowa, tel. 469-80

Informacja służby zdrowia, tel. 446-46

Informacja Żeglugi Szczecińskiej, tel. 22-59-18,
376-35

Informacja turystyczna, tel. 428-32, 428-33

Komunikacja

Dworce PKP: Szczecin ma ok. 20 dworców kolejowych w różnych częściach miasta; najważniejszy jest dworzec Szczecin Główny nad Odram przy ul. Krzysztofa Kolumba (dojazd tramwajami nr 3 i 6). Pociągi dalekobieżne odchodzą także z dworców kolejowych na Niebuszewie, przy ul. Elizy Orzeszkowej (dojazd tramwajem nr 2) i z Turzyna, przy ul. Bolesława Krzywoustego (dojazd tramwajami nr 7 i 9). We wsch. dzielnicach miasta najważniejszy jest dworzec Szczecin-Dąbie (dojazd autobusami miejskimi nr 77 i innymi przejeżdżającymi przez tę dzielnicę).

Dworzec autobusowy przy głównym dworcu kolejowym, pl. Tobrucki, informacja tel. 469-80.
Linie: głównie regionalne.

INFORMATOR

Dworzec Morski Żeglugi Przybrzeżnej, ul. Jana z Kolna (na pn. od Wałów Chrobrego), tel. 22-59-18, 376-35, 340-62. Odpływają stąd przez cały rok (z wyjątkiem okresu lodowego i dni mglistych) statki i wodoroloty do portów rejonu ujścia Odry, głównie do Swinoujścia, a także do portów NRD (Sassnitz na wyspie Rugii i do miasta Stralsund). Stąd też rozpoczynają się wycieczki po porcie szczecińskim.

Port lotniczy w okolicy Goleniowa. Dojazd autobusem spod placówki „Lotu” w Szczecinie, al. Wyzwolenia 17, tel. 399-26 (połączenia krajowe), tel. 350-58 (połączenia zagraniczne).

Przejścia graniczne w okolicy Szczecina:

2 przejścia drogowe: w Lubieszynie, 13 km od centrum — przejście w kierunku Pasewalk i Neubrandenburg i na autostradzie w Kołbaskowie, 18 km od centrum w kierunku Berlina. Przejście kolejowe jest na dworcu kolejowym Szczecin-Gumieńce (pociągi odchodzące z dworca głównego w kierunku Berlina).

Komunikacja miejska:

W Szczecinie czynnych jest 11 linii tramwajowych, które obsługują centrum miasta i bliższe przedmieścia; przy końcowych przystankach tramwajowych znajdują się miejskie dworce autobusowe, które przewożą pasażerów do dzielnic bardziej odległych oraz na tereny podmiejskie. Bilety kupuje się w kioskach „Ruchu” i kasuje w automatach.

Postoje taksówek (ważniejsze):

Przy dworcu kolejowym Szczecin Główny, a także przy innych dworcach lub w ich pobliżu. W centrum miasta postoje rozmieszczone są bardzo gęsto.

Postój bagażówek, ul. św. Wojciecha.

Obsługa ruchu turystycznego

Centrum Informacji Turystycznej, pl. Żołnierza Polskiego (al. Jedności Narodowej 50), tel. 428-32, 428-33.

- PP „Orbis”, pl. Zwycięstwa 1, tel. 451-54
 PLL „Lot”, al. Wyzwolenia 17, tel. 399-26 (kraj),
 350-58 (zagr.)
 OST „Gromada”, pl. Lotników 7, tel. 364-94, 393-31
 PT „Pomerania”, pl. Żołnierza Polskiego (al.
 Jedności Narodowej 50), tel. 436-03, 472-08,
 345-61
 Sports-Tourist, al. Niepodległości 1, tel. 383-88
 Spółdzielnia „Turysta”, al. Wyzwolenia 12, tel.
 898-26, 364-85
 PLO (Biuro Pasażerskie), ul. ks. kardynała Wy-
 szyńskiego 32, tel. 436-06
 PZM (Biuro Pasażerskie), pl. Zwycięstwa 1, tel.
 366-96, 466-88
 Polres, Szczecin Dworzec Główny, tel. 398-50
 PZMot, pl. Zwycięstwa 1, tel. 349-59
 Żegluga Szczecińska, ul. Jana z Kolna 7, tel.
 22-59-18, 376-35, 340-62
 PTTK — Biuro Turystyki Zagranicznej, pl. Ba-
 torego 2, tel. 362-30

Organizacje turystyczne

- PTTK, Zarząd Wojewódzki, pl. Batorego 2, tel.
 379-30
 PTTK, Zarząd Oddziału, pl. Lotników (al. Jed-
 ności Narodowej 49a), tel. 358-32, 427-66, 468-01
 Automobilklub, al. Piastów 20, tel. 344-03
 PZMot, ul. Tkacka 55, tel. 345-80
 PZ Wędkarski, ul. Mickiewicza 3, tel. 472-25

Konsulaty

- CSRS, ul. Piotra Skargi 32, tel. 22-52-41
 Kuby, ul. Wyspiańskiego 24, tel. 22-45-00
 NRD, ul. Królowej Korony Polskiej 31, tel. 22-52-12
 Szwecji (Danii i Norwegii), al. Niepodległości 17,
 tel. 395-74
 ZSRR, ul. Piotra Skargi 14, tel. 22-49-77

Noclegi

- Biuro zakwaterowań PT „Pomerania”, al. Jedności
 Narodowej 50, tel. 346-37, 887-19

Hotele:

- Orbis-Reda, kat. I, ul. Cukrowa 1, tel. 82-24-61
 Orbis-Arkona, kat. I, ul. Panieńska 10 (Podzam-
 cze), tel. 360-61, recepcja hoteli „Orbis”, tel.
 360-60
 Orbis-Neptun, kat. I, ul. Borysza 2, tel. 378-32
 Orbis-Continental, kat. I, ul. 3 Maja, tel. 450-51
 Pomerania-Gryf, kat. I, al. Wojska Polskiego 49,
 tel. 340-35
 Pomerania-Piast, kat. II, pl. Zwycięstwa 3, tel.
 350-71
 Pomerania-Pomorski, kat. III, pl. Bramy Porto-
 wej 4, tel. 360-51
 Pomerania-Szmaragd (zajazd), Zdroje, ul. Kopal-
 niana, tel. 61-31-32
 Pomerania-Jachtowy, ul. Lipowa 5 (Gociaw), tel.
 343-61
 Wojewódzki Dom Sportu, kat. II, ul. Unisławy 29,
 tel. 22-28-56
 Dom Noclegowy ZNP, ul. Wielkopolska 32 (róg
 al. Jedności Narodowej), tel. 23-25-23
 Camping PTTK, ul. Przestrzenna 23 (Dąbie), tel.
 61-32-64
 Camping Pomerania przy szosie Stargardzkiej
 (Płonia, 16 km od centrum), tel. 61-21-83
 Dom Turysty PTTK, pl. Batorego 2, tel. 458-33
 Schronisko młodzieżowe (całoroczne), ul. Unisławy
 26 (w szkole podstawowej nr 50) tel. 23-25-66

Wyżywienie

Restauracje (ważniejsze):

„Bajka” — Varieté (specjalność potrawy z
 dziczyzny), al. Niepodległości 30; „Balaton”
 (kuchnia węgierska), pl. Lotników (dansing);
 „Chief” (rybna), pl. Grunwaldzki; „Pomera-
 nia-Europa”, al. Niepodległości koło Bramy
 Portowej; „Ryska” (kuchnia łotewska), pl.
 Kościuszki; „Paloma”, ul. Obrońców Stalin-
 gradu 24 (dansing); „Wars” na dworcu kole-
 jowym Szczecin Główny; restauracje są też
 we wszystkich hotelach „Orbisu”.

Bary:

Samoobsługowe — „Extra” (typ szwedzki), al. Niepodległości 5; „Wisła” (typ czeski), ul. Jagiellońska 80; „Dar”, al. Wojska Polskiego 23; „Jedyna”, al. Jedności Narodowej 42.

Mieczne — „Turysta”, ul. Obrońców Stalingradu 6a; „Liliput”, al. Wojska Polskiego 119.

Cocktail-bary — „Ali Baba”, ul. Jedności Narodowej 43; „Turysta”, ul. Obrońców Stalingradu 6a; „Duet”, ul. Bogusława 1; „Ananas”, ul. Mariacka; „Ambrozja”, ul. Świerczewskiego 3.

Kawiarnie:

„Jubilatka”, al. Wojska Polskiego 41; „Agawa”, ul. Felczaka 8b; „Kaprys”, ul. Bolesława Krzywoustego 5; „Marzenie”, ul. Świerczewskiego 2; „Uśmiech” (dla niepalących), pl. Zwycięstwa 1; „Zamkowa”, ul. Rycerska 3 (zamek); „Jagódka”, pl. Odrodzenia; „Mocca”, ul. Bogusława 3; „Neptun”, ul. Małopolska 43; „Piast”, pl. Zwycięstwa 3 (w hotelu); „Plan-towa” w parku Żeromskiego; „Družba”, al. Wojska Polskiego 66.

Winiarnie:

w zamku książęcym i w ratuszu na Starym Mieście

Piwiarnie:

„Szczecinianka”, ul. Boh. Getta Warszawskiego

Pocztą

(Urzędy czynne całą dobę): dworzec kolejowy Szczecin Główny, ul. Krzysztofa Kolumba, tel. 349-10; ul. Bogurodzicy, tel. 442-65

Usługi motoryzacyjne

Pomoc drogowa PZMot, al. Piastów 20, tel. 981

Stacje benzynowe (czynne całą dobę):

ul. Kopernika 1 (koło Bramy Portowej); ul. Eskadrowa (koło mostu Cłowego we wsch. części miasta); ul. Mickiewicza 41; ul. Chopina; ul. Kadłubka; ul. Ku Słońcu; ul. Goleniowska (Dąbie)

Stacje obsługi (ważniejsze):

Zakład spółdzielczy, ul. 9 Maja 86, tel. 82-03-86
Koszalińskie Zakłady Naprawy Samochodów, ul. Gdańska 9, tel. 457-16

Spółdzielnia Pracy „Metalotechnika”, Kołbas-kowo, tel. 15-17

Zakład spółdzielczy, ul. Kopernika 3/5, tel. 371-38

Spółdzielnia, ul. Bolesława Krzywoustego 10, tel. 373-37

Polmozbyt, ul. Mieszka I 65, tel. 82-02-23

Polmozbyt, pl. Orła Białego 10, tel. 380-83

Polmozbyt, ul. Przestrzenna 42, tel. 61-29-23

Polmozbyt, ul. Smolańska 11/13, tel. 82-12-53

Spółdzielnia, al. Piastów 22, tel. 887-27

Spółdzielczy zakład wynajmu samochodów osobowych, pl. Zwycięstwa 1, tel. 348-12

Wypożyczalnia przyczep campingowych, pl. Zwycięstwa 1, tel. 349-59

Parkingi strzeżone

pl. Batorego (ul. Dworcowa); ul. Małopolska (róg Matejki); ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego (k. mostu Długiego); ul. Bolesława Śmiałego (róg ul. 5 Lipca); ul. 26 Kwietnia (Świerczewo-Turzyn); al. Wyzwolenia (róg Malczewskiego); ul. 9 Maja (Pomorzany, róg Ruskiej); ul. Cukrowa (przy hotelu „Orbis-Reda” na Gumieńcach); ul. E. Szczanieckiej (DK „Korab”); ul. Jodiowa (osiedle „Kaliny”); ul. Borysza (hotel)

Sklepy

Dom Towarowy „Centrum-Posejdon”, koło Bramy Portowej, al. Niepodległości 60

Dom Towarowy „Świat Dziecka”, ul. Lotników

Dom odzieżowy, al. Niepodległości 19

Delikatesy: al. Jedności Narodowej 47; al. Wojska Polskiego 25 i 52; al. Wyzwolenia 8 i 37; ul. Bolesława Krzywoustego 9

„Cepelia”, al. Wyzwolenia 2; pl. Zwycięstwa 4; pl. Bramy Portowej

„Desa”, pl. Żołnierza Polskiego 5

„Jubiler”, al. Wojska Polskiego 32; ul. Wielka 8; pl. Żołnierza Polskiego 1

„Moda Polska”, al. Wojska Polskiego 26/30
Sklep z upominkami PTTK, ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego 28

Składnica Harcerska: ul. M. Buczka 34/36; pl. Żołnierza Polskiego 18; pl. Odrodzenia

Przybory wędkarskie: pl. Przyjaźni Polsko-Radzieckiej; ul. Jagiellońska

Przybory łowieckie: ul. ks. kardynała S. Wyszyńskiego 21

Filatelistyka: pl. Zwycięstwa 1; ul. Bolesława Krzywoustego 11/14

„Orient”, al. Wyzwolenia (przy pl. Żołnierza Polskiego)

Kultura

Muzeum Narodowe:

— ul. Staromłyńska 27 (przy pl. Żołnierza Polskiego), tel. 360-53 — wystawy: Sztuka Pomorza Zachodniego XIII—XVII w., Stare srebra, Sztuka polska, Władztwo Książąt Pomorskich (dokumenty i zabytki związane z dziejami książąt szczecińskich);

— ul. Staromłyńska 1 — Galeria sztuki

— Wały Chrobrego 3, tel. 380-78 — wystawy: Polska nad Bałtykiem przed 1000 lat, Przyroda morza, Instrumenty i pomoce nawigacyjne, Urządzenia i mechanizmy statków morskich, Gospodarka morska na Pomorzu Zachodnim w l. 1945—70, Kultura Afryki Zachodniej. Z dziejów monety i rzemiosła na Pomorzu Zachodnim. Wystawa przyrodnicza: ptaki. Dawna kultura ludowa na Pomorzu Zachodnim. Współczesne malarstwo marynistyczne.

— Stary Ratusz na Starym Rynku, tel. 472-49 — wystawy: Dzieje Szczecina od X w. do współczesności.

Teatry:

Polski, ul. Swarżycza 5, tel. 22-66-56

Współczesny, Wały Chrobrego 3, tel. 423-75

Muzyczny, zamek książąt Pomorza Zachodniego, tel. 889-02

Teatr Lalek „Pleciuga”, ul. Kaszubska 9, tel. 452-74

Filharmonia Szczecińska im. M. Karłowicza, pl. F. Dzierżyńskiego 1, tel. 22-47-23

Amfiteatr w parku im. Jana Kasprowicza (tylko w sezonie letnim)

Amfiteatr w Żydowcach (występy okazyjne latem)

Kluby i domy kultury:

Wojewódzki Dom Kultury, zamek: sale wystaw artystycznych, koncerty organowe i występy zespołów muzycznych, kino, teatr

Klub Międzynarodowej Prasy i Książki, al. Wojska Polskiego 2

Dom Kultury „Hetman”, ul. 9 Maja 17 (Pomorzany)

Centrum Kultury Młodzieży „Słowianin”, ul. Korzeniowskiego 2 (k. dworca PKS)

Klub Domu Rzemiosła, al. Wojska Polskiego 72

Klub Pracowników Nauki, ul. Wielkopolska 19

Klub Związku Stowarzyszeń Twórczych „XIII Muz”, pl. Żołnierza Polskiego 2

Pałac Młodzieży im. Rewolucji Październikowej, al. Wojska Polskiego 88

Kina:

„Colosseum”, ul. 5 Lipca 46 (największe kino miasta), kawiarnia, tel. 458-18

„Kosmos”, al. Wojska Polskiego 8 (kino najnowocześniejsze), tel. 380-03

„Bałtyk” i „Ogrodowe” (letnie), ul. A. Mickiewicza 128, tel. 733-35

„Delfin” (kino studyjne), al. M. Buczka 40/42, tel. 468-78

„Derby” (letnie), ul. Kaszubska (obok domu towarowego „Posejdon”)

„Polonia”, ul. Rewolucji Październikowej 28 (Niebuszewo), tel. 22-18-34

„Pionier”, al. Wojska Polskiego 2 (czynne cały dzień), tel. 475-02

„Drużba” (w Klubie TPPR), al. Wojska Polskiego 66, kawiarenka, tel. 356-05

Szkoły wyższe:

Akademia Rolnicza, ul. Janosika 8 i ul. Słowackiego 17

Akademia Muzyczna (filia Poznania), ul. Wyspiańskiego 1

Politechnika Szczecińska, al. Piastów 17

Pomorska Akademia Medyczna, Rektorat, ul. Rybacka 1

Wyższa Szkoła Morska, Wały Chrobrego 1

Wyższa Szkoła Pedagogiczna, ul. Wielkopolska 15

Obiekty wypoczynkowe i sportowe

Wypożyczalnia sprzętu turystycznego PTTK, ul. Dworcowa 6

Wypożyczalnia sprzętu turystycznego TKKF, ul. Malczewskiego 21b

Pływalnie i kąpieliska:

Basen pływacki kryty, Wojewódzki Dom Sportu, ul. Wąska 16 (2 baseny — dla dzieci i dla dorosłych, basen otwarty, baseny wioślarski i kajakowy, hale sportowe, przychodnia lekarska, hotel i kawiarnia).

Basen pływacki MKS „Pogoń”, czynny w sezonie letnim, ul. Twardowskiego (brodzik dla dzieci, plaża trawiasta, mini-bar)

Kąpielisko nad J. Głębokim (wypożyczalnia sprzętu wodnego, bufet)

Kąpielisko Dziewoklicz nad Odrą, dojazd autostradą Poznańską (wypożyczalnia sprzętu wodnego, tereny do gier i zabaw, bufet)

Kąpielisko „Gontynka”, ul. 1 Maja (baseny otwarte, brodziki dla dzieci, plaża trawiasta, mini-bar)

Kąpielisko Mieleńskie na wyspie Wielka Kępa na j. Dąbie, dojazd statkiem (wypożyczalnia sprzętu wodnego, bufet)

Kąpielisko „Arkona” — dziecięce, w Lesie Ar-

końskim (baseny i brodziki, tereny zabaw i gier, mini-bar, kioski)

Ośrodki sportów wodnych:

Harcerski Ośrodek Morski nad j. Dąbie, ul. Żaglowa (Dąbie)

Centralna Przystań Żeglarska nad j. Dąbie, ul. Przestrzenna

Ośrodek Sportów Wodnych KS „Czarni”, wyspa „Przymoście” (k. głównego dworca kolejowego)

Ośrodek Sportów Wodnych LOK, ul. Przestrzenna 1, nad j. Dąbie

Przystań Żeglarska MKS „Pogoń”, ul. Przestrzenna

Przystań Żeglarska KS „Świt”, Skolwin (nad Regalicą)

Przystań Żeglarska AZS, wyspa Krainka i ul. Przestrzenna 10a

Przystań Żeglarska Pałacu Młodzieży, ul. Przestrzenna

Przystań Kajakowa KS „Ogniwo”, ul. Spedytorska

Przystań ZKS „Wiskord-Chemitex” (kajakowa), Żydowce

Przystań łodzi motorowych MKSW „Delfin”, ul. Tama Pomorzańska

Przystanie wioślarskie AZS i SZS, Wyspa Grodzka (k. Wałów Chrobrego)

Stacja wędkarska PZW nad Regalicą, przy moście Cłowym

Stadiony, boiska i hale:

Hala sportowa Wojewódzkiego Domu Sportu, ul. Wąska 16

Hala sportowa, ul. Narutowicza 17

Stadion KS „Arkonia”, w Lesie Arkońskim

Stadion MKS „Pogoń”, ul. Twardowskiego i Witkiewicza (Pogodno)

Stadion lekkoatletyczny, al. Wojska Polskiego 197

Boisko Politechniki Szczecińskiej, ul. Kordeciego

Korty tenisowe, al. Wojska Polskiego 127

Lodowisko „Lodogryf”, al. Wojska Polskiego 127

Tor kolarski k. J. Głębokie, al. Wojska Polskiego (hotel i bufet)

Tor crossowy, al. Wojska Polskiego

Strzelnica myśliwska PZŁ, al. Wojska Polskiego

Strzelnica KKS „Pionier”, ul. Potulicka

Miasteczko ruchu drogowego i tor kartingowy, al. Wojska Polskiego

Usługi różne (ekspresowe)

Informacja usługowa, tel. 428-14, 473-15

Pralnicze: Szczecińskie Zakłady Pralnicze, czyszczenie odzieży w ciągu 6 godz., al. Wojska Polskiego 46; ul. Bolesława Krzywoustego 17; ul. Kuśnierska 6

Szewskie: Spółdzielnia Pracy „Przyszłość”, al. Wojska Polskiego 10; al. Wyzwolenia 40

Krawieckie: Spółdzielnia Pracy „Elegancja”, ul. Obrońców Stalingradu 4; ul. Pocztowa 34; al. Wojska Polskiego 53

Fryzjerskie: Spółdzielnia Pracy „Uroda”, dworzec główny kolejowy godz. 6—22, w niedzielę od 8—12; ul. Wielka 15; ul. Krasińskiego 101; al. Wojska Polskiego 36; al. Piastów 2

Inne ważniejsze adresy

Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych, ul. Małopolska 47, tel. 880-71

Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych, ul. Kaszubska 35, tel. 30-72-11

Biuro Paszportowe, ul. Małopolska 15, tel. 30-62-91, 30-63-57

Urząd Wojewódzki, Wały Chrobrego 4, centrala i informacja, tel. 30-30

Urząd Miejski, pl. Dzierżyńskiego 1, centrala tel. 22-44-41

Urząd Celny, ul. Energetyków 55, tel. 462-21 (informacja)

WAŻNIEJSZA LITERATURA

Atlas samochodowy Polski, PPWK, Warszawa 1979

Dzieje Szczecina. Praca zbiorowa pod red. G. Labudy, PWN, Warszawa 1963

Jadziak E.: *Wyzwolenie Pomorza*, MON, Warszawa 1962

Kownas S., Piskorski C.: *Szczecin — miasto parków i zieleni*, PWN, Poznań 1958

Kucharski B.: *Ziemia Szczecińska — szlaki piesze*, Wydawnictwo Poznańskie, 1976

Mikołajski J.: *Geografia województwa szczecińskiego*, t. I 1966, t. II 1971, PWN, Poznań

Pietrusińska M.: *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, zeszyt 14, Województwo szczecińskie, PWN, Warszawa 1972

Piskorski C.: *Województwo szczecińskie*, SiT, Warszawa 1966

Piskorski C.: *Pomorze Zachodnie*, SiT, Warszawa 1980

Piskorski C.: *Swinoujście i okolice*, SiT, Warszawa 1972

Piskorski C.: *Międzyzdroje i okolice*, SiT, Warszawa 1970

Stanisławski W.: *Wzdłuż dolnej Odry*, Wydawnictwo Poznańskie, 1970

Świechowski Z.: *Architektura granitowa Pomorza Zachodniego w XIII w.*, PTPN, Poznań 1950

Zientara B.: *Szkice szczecińskie*, WP, Warszawa 1957

SKOROWIDZ RZECZOWO-TOPOGRAFICZNY

Skróty: g. — góra, j. — jezioro, m. — miejscowość,
rez. — rezerwat, rz. — rzeka

Akademia Medyczna 52 — Dąbie, j. 95, 131
Akademia Rolnicza 98 — kościół gotycki 95
Amfiteatr 97 — pałacyk renesansowy 95
Archiwum Państwowe 47 — pomnik poległych żoł-
Arkonka, kapiełsko 98 nierzy 95
Delikatesy 89
Bajka Varleté 46 Disco-bar 103
Bar „Extra” 46 Dom bankowy Łoziców
„Barbara”, pawilon han- (Łoizów) 69
dowy 89 Dom Marynarza 99
Basen Górniczy 82 Dom Prasy 48
Basen Górnośląski 83 Dom Towarowy „Posejdon”
Basen Kaszubski 83 44
Basen Notecki 84 Dom Turysty PTTK 44
Basen Warty 83 Domki profesorskie 56
Basen Wschodni 85 Duńczyca, rz. 82, 85
Basen Zachodni 84 Dworzec PKS 53
Baszta Panleńska Siedmiu Dworzec Morski Żegluga
Piaszczy 71 Przybrzeżnej 77
Biblioteka Wojewódzka 52 Dworzec Wrocławski 85
Bór Baglenny, rez. 127 Dyrekcja Okręgu Poczty i
Brama Hołdu Pruskiego 55 Telekomunikacji 45
Brama Portowa 44 Dyrekcja PKP 44
Brzózki, m. 109 Dziewoklicz, kapiełsko 95
Bukowiec, g. 102
Elewator zbożowy 79
Centrum Informacji Tury-
stycznej 47 Fontanna przy pl. Obroń-
Cepelia, sklepy 44, 86 ców Westerplatte 77
Chełminek, wyspa 132 Portyfikacje średniowiecz-
Chłodnia składowa 84 ne 86
Cmentarz Główny 93 Galeria Sztuki Muzeum
— Kwatery zasłużonych 94 Narodowego 48
— Pole Bohaterów 93 Gimnazjum Mariackie 57
— Pomnik Braterstwa Gliniec, leśniczówka 123
Broni 94 Glinki 95
Czepino, m. 109 — huta żelaza 95
Daliszewo, m. 109 Glinna, m. 123
Dąbie 94 Głębokie, kapiełsko 86

Gmach KW PZPR 48 Konsulat Szwecji, Danii i
Gocław 96 Norwegii 46
— Wieża Gocławska 97 Kościół św. Jana Chrzci-
Goleniów, m. 110 ciela 45
Gowienica, rz. 126, 131 Kościół św. Jana Ewan-
Góry Bukowe 102 gelisty 67
Gryfino, m. 111 Kościół św. Piotra i Pa-
Gumieńce 127 wia 55
Gunica, rz. 120 Kościół N. Serca Jezusa 88
Hotel „Orbis-Arkona” 71 Kościół św. Wojciecha,
Hotel „Orbis-Continental” 44 garnizonowy 87
Hotel „Piast” 86 Krużganek Mariacki 57
Hotel „Pomorski” 86 Las Arkoński 98
Huta żelaza 95 Liceum im. Marii Curie-
Ina, rz. 110, 124 Skłodowskiej 90
Iński Nurt, rz. 131 Liceum Sztuk Plastycznych
Jasne Błonia 97 69
Jezierzycze 129 Łódzowsko „Łodogryf” 101
Kamienica, ul. Farna 57 Lubczyzna, m. 111
Kamienica Łoizów 69 Miedwie, j. 118
Kamienica secesyjna, ul. Miedwiecko, st. kol. 118
Armii Czerwonej 91 Międzyodrze 95
Kamieniczki, ul. Kuśnier- Międzyodrze zob. Świno-
ska 58 ujskie
Kamień Pomorski, m. 112 Morska Kronika Szczecina
Kanał Dębicki 82 68
Kanał Grabowski 82 Morzyczyn 117
Kanał Grodzki 84 Most Długi 67
Kanał Kwiatowy, rez. 117 Muzeum Narodowe, Gale-
Kanał Piastowski, rz. 132 ria Sztuki 48
Kapitanat Portu 79 Muzeum Narodowe, pałac
Katedra św. Jakuba Apo- d. Sejmu Stanów 48
stola 50 Muzeum Narodowe, Ratusz
Kawiarnia „Kaprysta” 89 Staromiejski 69
Kawiarnia „Uśmiech” 86 Muzeum Narodowe, Wały
Kijewo 127 Chrobrego 78
Kino „Colosseum” 91 Nabrzeże Albańskie 84
Kino „Derby” 86 Nabrzeże Bułgarskie 84
Kino „Kosmos” 89 Nabrzeże Bytomskie 83
Kłosek hydrologiczny 68 Nabrzeże Chorzowskie 83
Kilniska, m. 115 Nabrzeże Czechosłowackie 79
Klub „Starówka” 57 Nabrzeże Egipskie 85
Klucz 128 Nabrzeże Gliwickie 83
Knieja Bukowa 102 Nabrzeże Górnośląskie 84
Kobylanka, m. 115 Nabrzeże Greckie 85
Kołbacz, m. 116 Nabrzeże „Huk” 97
Kołbaskowo, m. 117 Nabrzeże Katowickie 83
Nabrzeże Parnica 82
Nabrzeże Polskie 84
Nabrzeże Radzieckie 85

Nabrzeże Rumuńskie 85
Nabrzeże Sosnowieckie 83
Nabrzeże Starówka 75, 85
Nabrzeże Wałbrzyskie 83
Nowe Brynki 109
Nowe Warpno, m. 118

Ogród Botaniczny 98
Osiedle Grunwaldzkie 98
Osiedle Książąt Pomorskich 24
Osiedle Leningradzkie „Przyjaźń” 99
Osiedle Na Skarpie 99
Osiedle Słoneczne 24
Ostrów Grabowski 82
Ostrów Mieleński 82

Pałac pod Głowami 48
Pałac pod Globusem 50
Pałac Joński 50
Pałac klasycystyczny, ul. Staromłyńska 49
Pałac d. Sejmu Stanów 48
Park im. Kasprzycza (ple-
ner rzeźbiarski) 97
Park Stefana Żeromskiego 72

Parnica, rz. 82
Pezino, m. 124
Plac Bramy Portowej 43
Plac Grunwaldzki 91
Plac Odrodzenia 91
Plac Orła Białego 49
Plac Przyjaźni Polsko-Ra-
dzieckiej 88
Plac Tadeusza Kościuszki 89

Plac Tobrucki 52
Plac Włodzimierza Lenina 90
Plac Zwycięstwa 86
Plac Żołnierza Polskiego 48
Płonia 128
Płonia, rz. 116, 118
Podjuchy 129
Płyta gen. Karola Świer-
czewskiego 91
Police, m. 119

— Jasienica 120, 131
Politechnika Szczecińska 89
— Biblioteka Główna 1
Rektorat 90

— Instytut Okrętowy 89
— Wydział Budownictwa i
Architektury 89
— Wydział Budowy Ma-
szyn i Okrętów 89
— Wydział Elektryczny 90
— Wydział Technologii
Chemicznej 89

Pomerania, Przedsiębior-
stwo Turystyczne 47
Pomnik Adama Mickiewi-
cza 74
Pomnik Czynu Polaków 88
Pomnik Flory 55
Pomnik Herkulesa 75
Pomnik Jana z Kolna 77
Pomnik Kornela Ujejskiego 86

Pomnik Latarnika 74
Pomnik „Ptaki” 89
Pomnik Sternika 91
Pomnik Wdzięczności dla
Armii Radzieckiej 47
Pomnik Wyszaka 77
Pomorska Akademia Me-
dyczna 52
Pomorska Dyrekcja Okrę-
gowa PKP 44

Port Drzewny 84
Port Naftowy CPN 82
Powszechna Kasa Oszczę-
dności 46
Powszechny Dom Towaro-
wy „Posejdon” 44
Półwysep „Ewa” 84
Przeclaw, m. 121
Przekop Mieleński 82
Puszcza Goleniowska 95,
111
Puszcza Wkrzańska 96, 119
Pyrzyce, m. 121

Radziszewo, m. 122
Ratusz Miejski 53
Ratusz Staromiejski (Mu-
zeum Narodowe) 68
Rejon Przeladunków Dro-
bnicy 84
Restauracja „Europa” 46
Restauracja „Kaskada” (ru-
ina) 46
Rogatka 129

Roztoka Odrzańska 120, 126,
131
Rusałka, j. 97

Skołwin 131
Spichlerz z XIV w. 70
Spichlerz mały 71
Stadion MKS „Pogoń” 100
Stajnia książęca (masztal-
nia) 58
Stare Czarnowo, m. 123
Stare Miasto 42
Stargard Szczeciński, m.
123

— Pszczelnik 126
Stepnica, m. 126
Stocznia im. Adolfa War-
skiego 100
Stocznia Remontowa „Gry-
fia” 84
Stocznia Remontowa „Par-
nica” 82
Stolczyn 95
— kościół 96
— dom ryglowy 96

Struga 128
Studnia Orła Białego 59
Szczecińska Agencja Arty-
styczna 90
Szczeciński Park Krajo-
brazowy 102
Szkoła Podstawowa im. Bo-
lesława Chrobrego 90
Smaragdowe Jezioro 103

Smierdnica 129
Świat Dziecka 48
Święta rzeka 84
Świna, rz. 133
Swinoujście 130 133
— Chorzele 136
— Karsibór 136
— Łunowo 137
— Międzyzdroje 137
— Przytór 137
— Warszów 136
— Wydrzano 135

Tablica poświęcona pamię-
ci Francuzów 88
Teatr Lalek „Pleciuga” 47
Teatr Muzyczny 63
Teatr Współczesny 76

Tor kolarski 98
Trzebień, m. 109
Trzebież, m. 139
Trzeszczyn, m. 120
Tywa, rz. 111

Urząd Miejski 97
Urząd Poczto-Telekomu-
nikacyjny Szczecin 2 53
Urząd Wojewódzki 75
Uznam, wyspa 132, 133

Waga Miejska 70
Wał Bezlesny 121
Waly Chrobrego 74
Warnoteka, m. 139
Wetłyń, j. 112
Wielka Kępa, wyspa 82
Wikarówka 52
Wilcze Uroczysko, rez. 127
Wojewódzki Dom Sportu 102
Wojewódzki Ośrodek
Kształcenia Ideologicznego 91

Wojewódzkie Archiwum
Państwowe 47
Wolin, m. 139
Woliński Park Narodowy 138
Wyspa Grodzka 75, 79, 85
Wyspa Gryfia 84
Wyspa Mienia 82
Wyższa Szkoła Morska 76
Wzgórza Warszawskie 96
Wzgórza „Morenka”, rez.
117

Zajazd „Smaragd” 103
Zakłady Przemysłu Odzie-
żowego „Odra” 46
Zalew Kamieński 112
Zalew Szczeciński 118, 132
Zamek Książąt Pomorza
Zachodniego 59
— Dziedziniec Basztowy 63
— Dziedziniec Mennicy 62
— Pomnik księcia Bogu-
sława i księżnej Anny 82

SKOROWIDZ RZECZOWO-TOPOGRAFICZNY

— Skrzydło Bogusława X
(Teatr Muzyczny) 63	Zieleniewo 117
— Skrzydło Kapliczne 64	Zdroje 102, 130
— Skrzydło Muzealne 62	ZOO 98
— Skrzydło Nadodrzań-
skie 63	Żabów, m. 141
— Skrzydło Środkowe 62	Żółcin, m. 112
— Wieża Dzwonów 62	Żydowce 130